

કલાપૂર્ણ સ્વાધ્યાય

૩૪

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર
અર્થ સહિત ભાગ-૩
(૨૩ થી ૩૧ અધ્યયન)

: દિવ્યાશિષદાતા :

પ.પૂ. આચાર્ય ભગવંત
શ્રી કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મ.સા.

: શુભાશિષદાતા :

પ.પૂ. મધુરભાષી આચાર્ય ભગવંત
શ્રી કલાપ્રભસૂરીશ્વરજી મ.સા.

: પ્રેરક :

પ.પૂ. મુનિ શ્રી અમિતયશ વિજયજી મ.સા.

ઘન્ય ભક્તિ - ઘન્ય દાતા

**પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી વિજય
શ્રી ક્લાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મ.સા.**

**ના શિષ્યરત્ન પૂ. મુનિ
શ્રી અમિતયશ વિજયજી મ.સા.**

**ની પ્રેરણાથી
આ પુસ્તકનો સંપૂર્ણ લાભ લેનાર**

**શ્રી પ્રેમવર્ધક દેવાસ
શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક
જૈન સંઘ ના જ્ઞાન ખાતામાંથી
લાભ લેવામાં આવેલ છે.**

॥ શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થાય નમઃ ॥
શ્રી પદ્મજીત-હીર-કનક-દેવેન્દ્ર-કંચન-કલાપૂર્ણસૂરી સદ્ગુરુભ્યો નમઃ

કલાપૂર્ણ શ્વાધ્યાય

૩૪

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમ્

અર્થ સહિત ભાગ - ત્રીજો

(૨૩ થી ૩૧ અધ્યયન)

● સંપાદક ●

પૂ. પંન્યાસ પૂર્ણચન્દ્રવિજયજી મ.સા.

● પ્રેરક ●

મુનિ અમિતયશવિજયજી મ.સા.

● પ્રકાશક ●

શ્રી કલાપૂર્ણ જૈન આરાધક મંડળ, મદ્રાસ

પુસ્તક : ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમ્

સંપાદક : પૂ. પંન્યાસ પૂર્ણચન્દ્રવિજયજી મ.સા.

પ્રેરક : મુનિ અમિતયશવિજયજી મ.સા.

નકલ : ૧૦૦૦

આવૃત્તિ : પ્રથમ, વિ. સં. ૨૦૬૪, સન્ ૨૦૦૮

કિંમત : રૂ. ૨૦-૦૦

પ્રકાશક : શ્રી કલાપૂર્ણ જૈન આરાધક મંડળ, મદ્રાસ
શ્રી શંખેશ્વર કલા ભક્તિ જૈન મંડળ,
શંખેશ્વર

મુદ્રક : વિરલ ટ્રેડર્સ

૧૦, ન્યુ ફલાવરકુંજ સોસા., ફતેપુરા,
પાલડી ભટ્ટા, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭
મો. : ૯૮૨૪૮ ૯૪૯૩૩

પ્રસ્તાવના

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૪૫ આગમન પૈકી એક મૂલસૂત્ર છે. જેના ૩૬ અધ્યયનની પ્રત્યેક ગાથામાં ભાવ સભર રહસ્યનું ઝરણું પ્રવાહિત છે. ત્રિલોકીનાથ પ્રભુ મહાવીરની અંતિમ દેશનામાંથી સૂત્રરૂપે નિબદ્ધ આ ગ્રન્થ સંવેગ-વૈરાગ્ય આદિથી ભરપૂર છે. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો દીક્ષા પશ્ચાત્ અમુક વર્ષ પછી આ સૂત્રના યોગોદ્વહન કરે છે. તથા તેની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રત્યેક સાધુ-સાધ્વી આ ગ્રન્થને મુખપાઠ અને અર્થ સહિત સ્વાધ્યાય કરે તે શુભ હેતુથી આ ગ્રન્થ સંપાદિત કરવામાં આવેલ છે. અન્ય પુસ્તકોમાંથી (પૂ. આ. ભુવનતિલકસૂરિ શિષ્ય પૂ. આ. ભદ્રંકરસૂરિ કૃત) આ ગ્રન્થનો અનુવાદ લેવામાં આવેલ છે. મુનિશ્રી અમિતયશવિજયજીના પ્રયત્નથી છપાઈ રહેલ કલાપૂર્ણ સ્વાધ્યાય સેટ અન્તર્ગત આ ૩૪મા પુસ્તકમાં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૩ થી ૩૧ અધ્યયન અહીં સાર્થ આપવામાં આવેલ છે. જેના સ્વાધ્યાયથી આત્માર્થીગણ સ્વ-પર કલ્યાણને સાધે એ જ અભ્યર્થના.

સં. ૨૦૬૪, પોષ વદ - ૧૨ - પંચાસ પૂર્ણચન્દ્રવિજયજી
ગોંડલ આધોઈ-ગિરનાર સિધ્ધાયલ

છ'રીપાલક યાત્રા સંઘ

પ્રાપ્તિ સ્થાન

મહાવીર જૈન ઉપકરણ ભંડાર
દિનેશભાઈ મણીયાર
યાત્રિક ભવન ધર્મશાળા પાસે, શંખેશ્વર.

પાર્શ્વનાથ પુસ્તક ભંડાર
ગીરીશભાઈ પી. કોઠારી
ભોજન શાળાની બાજુમાં,
શંખેશ્વર.

પાર્શ્વનાથ પુસ્તક ભંડાર
મહેન્દ્રભાઈ કોઠારી
તળેટી રોડ, પાલીતાણા.

નવનીતભાઈ મહેતા
૧૦, ન્યુ ફ્લાવરકુંજ સોસા., ફતેપુરા,
પાલડી, અમદાવાદ.

૨૩ શ્રી કેશિ-ઘોતમીય અધ્યયન

જિણેપાસે તિ નામેણં, અરહા લોગપૂઘએ;
સંબુદ્ધપ્પા ય સવ્વન્નૂ, ધમ્મતિત્થયરે જિણે. ૧

અર્થ : ત્રણ લોકના લોકથી પૂજિત, સંબુદ્ધાત્મા, સર્વજ્ઞ, ધર્મતીર્થંકર, રાગ-દ્વેષ વગેરેના વિજેતા અને સકળ કર્મ-વિજેતા શ્રી પાર્શ્વનાથ નામના ત્રેવીશમા તીર્થંકર અરિહંત ભગવાન હતા. (૧-૮૨૫)

તસ્સ લોગપ્પદીવસ્સ, આસિ સીસે મહાયસે;
કેસી કુમારસમણે, વિજ્જ-ચરણ પારગે. ૨

ઓહિનાણ-સુએ બુદ્ધે, સીસસંઘ સમાઉલે;
ગામાણુગામં રીયન્તે, સાવત્થિં નગરિમાગએ. ૩

તેન્દુયં નામ ઉજ્જાણં, તમ્મી નગર મંડલે;
ફાસુએ સેજ્જસંથારે, તત્થ વાસમુવાગએ. ૪

અર્થ : જ્ઞાન-ચારિત્રમાં પારંગત, શ્રી કેશી નામના કુમાર-શ્રમણ, લોકપ્રદીપ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના તે મહાયશસ્વી શિષ્ય-સંતાનીય શિષ્ય તરીકે હતા. તે

શ્રી કેશીકુમારશ્રમણ મતિ-શ્રુત-અવધિજ્ઞાનથી જ્ઞાની બનેલા શિષ્યોના સંઘથી પરિવરેલા અને ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા, શ્રાવસ્તી નગરીના સીમાડામાં રહેલા તંદુલ નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. ત્યાં તેઓશ્રી સ્વાભાવિક કે આગંતુક જંતુરહિત-શુદ્ધ જગ્યા-શિલાફલક વગેરેવાળા બગીચામાં નિવાસ કરી રહ્યા છે. (૨ થી ૪ ૮૨૬ થી ૮૨૮)

અહ તેણેવ કાલેણં, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
ભગવં વહ્દમાણો ત્તિ, સવ્વલોગમ્મિ વિસ્સુએ. ૫
તસ્સ લોગપ્પદીવસ્સ, આસિ સીસે મહાયસે;
ભગવં ગોયમે નામં, વિજ્જા-ચરણપારએ. ૬
ભારસંગવિઙ્ગિ બુદ્ધે, સીસસંઘસમાઉલે;
ગામાણુગામં રીયન્તે, સે વિ સાવત્થિમાગએ. ૭
કોઢ્ઢગં નામ ઉજ્જાણં, તમ્મિ નગરમંડલે,
ફાસુએ સેજ્જસંથારે, તત્થ વાસમુવાગએ. ૮

અર્થ : હવે તે જ કાળમાં રાગ વગેરેના વિજેતા ધર્મ-તીર્થંકર ભગવાન શ્રી વર્ધમાન નામે સર્વ લોકમાં

પ્રસિદ્ધ છે. તે લોકપ્રદીપ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીના જ્ઞાન-ક્રિયામાં પારંગત અને મહાયશસ્વી શ્રી ગૌતમ નામના શિષ્ય હતા. તે શ્રી ગૌતમસ્વામી પણ બાર અંગના જાણકાર, જ્ઞાની, શિષ્ય-સમુદાયથી પરિવરેલા ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં શ્રાવસ્તી નગરીમાં પધાર્યા. તે નગરીની પર્યંતભૂમિમાં કોષ્ટક નામનું ઉદ્યાન હતું. શુદ્ધ શય્યા-સંસ્તારકવાળા તે ઉદ્યાનમાં તેઓશ્રી આવી વસ્યા હતા. (૫ થી ૮ - ૮૨૯ થી ૮૩૨)

કેસી કુમારસમણે, ગોચમે ચ મહાયસે;
ઉભઓ વિ તત્થ વિહરિંસુ, અલ્લીણા સુસમાહિયા.

૯

અર્થ : શ્રી કેશીકુમારશ્રમણ અને મહાયશ શ્રી ગૌતમસ્વામી ત્યાં બંને ઉદ્યાનમાં મન-વચન-કાયાગુપ્તિથી ગુપ્ત અને સારી સમાધિવાળા વિહરણ કરે છે. (૮-૮૩૩)

ઉભઓ સીસસંઘાણં, સંજયાણ તવસ્સિણં;
તત્થ ચિન્તા સમુપ્પજ્ઞા, ગુણવન્તાણ તાઘણં. ૧૦

અર્થ : તે બંને સ્વામીઓના ગુણવંત, રક્ષક, તપસ્વી અને સંયમ-એવા શિષ્યોને નીચે કહેવાતી ચિન્તા પેદા થઈ. (૧૦-૮૩૪)

**કેરિસો વા ઇમો ઇમ્મો ?, ઇમો ઇમ્મો વ કેરિસો ?;
આચાર્યધમ્મપણિહી, ઇમા વા સા વ કેરિસી ? ૧૧**

અર્થ : શ્રી ગૌતમસ્વામીના પક્ષમાં મહાવ્રત રૂપ ધર્મ કેવો છે ? અને ધર્મહેતુ હોઈ વેષધારણ વગેરે ક્રિયાકલાપની વ્યવસ્થા કેવી છે ? - એવો શ્રી કેશીપક્ષીય શિષ્યોને વિચાર થાય છે.

જ્યારે શ્રી કુમારશ્રમણ કેશીના પક્ષમાં મહાવ્રત રૂપ ધર્મ કેવો છે ? અને ધર્મહેતુ હોઈ વેષધારણ વગેરે ક્રિયાકલાપની વ્યવસ્થા કેવી છે ? - એવો શ્રી ગૌતમપક્ષીય શિષ્યોને વિચાર થાય છે. અર્થાત્ બંનેનો ધર્મ શ્રી સર્વજકથિત છે, તો તેના સાધનોમાં કેમ ભેદ છે ? - આ વસ્તુને અમો જાણવા ઈચ્છીએ છીએ. આવી ચિન્તા-વિચાર શ્રાવસ્તી નગરીમાં રહેલ બંનેના શિષ્યોમાં ઉદ્ભવ્યો. (૧૧-૮૩૫)

ચાઉજામો ય જો ઇમ્મો, જો ઇમ્મો પંચસિક્ખિજઓ;
દેસિઓ વદ્ધમાણેણં, પાસેણ ય મહામુણી. ૧૨

અર્થ : મહામુનિ શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીએ ચાર
મહાવ્રત રૂપ ચાતુર્યામ ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે, જ્યારે મહામુનિ
શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ પાંચ મહાવ્રત રૂપ સાધુધર્મ
દર્શાવ્યો છે. અહીં શિષ્યોનો ધર્મવિષયક સંશય વ્યક્ત
કરેલ છે. (૧૨-૮૩૬)

અચેલગો ય જો ઇમ્મો, જો ઇમ્મો સન્તરુતરો;
એકકજ્જપવજ્ઞાણં, વિસેસે કિં નુ કારણં ? ૧૩

અર્થ : શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ અચેલક રૂપ
આચારધર્મ દર્શાવ્યો છે, જ્યારે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુએ
શ્રી વીરસ્વામીની અપેક્ષાએ માન-વર્ણથી વિશેષિત રૂપ
સાન્તર અને મહા મૂલ્યપણાએ પ્રધાન રૂપ ઉત્તર
વસ્ત્રોવાળો આચારધર્મ કહ્યો છે. એક મુક્તિ રૂપ કાર્ય-
ફલને ઉદ્દેશી પ્રવૃત્ત થયેલ બંને પ્રકારના આચાર-ધર્મમાં
ભેદનું શું કારણ છે ?-આવો આચાર-વ્યવસ્થાધર્મનો
સંશય વ્યક્ત કર્યો છે - એમ સમજવું. (૧૩-૮૩૭)

અહ તે તત્ત્વ સીસાણં, વિજ્ઞાય પવિતકિકેયં;
સમાગમે કયમતી, ઉભઓ કેસિ-ગોયમા. ૧૪

ગોયમે પડિરૂવજ્ઞ, સીસસંઘસમાકુલે;
જેઠં કુલમવેક્ષ્મન્તો, તેન્દુયં વણમાગઓ. ૧૫

કેસી કુમારસમણે, ગોયમં દિસ્સ માગયં;
પડિરૂવં પડિવત્તિં, સમ્મં સંપડિવજ્ઞઈ. ૧૬

પલાલં ફાસુયં તત્ત્વ, પંચમં કુસ-તણાણિ ય;
ગોયમસ્સ નિસેજ્ઞાએ, ખિપ્પં સંપણામએ. ૧૭

અર્થ : આ પ્રમાણે પરસ્પર શિષ્યોની ચિન્તા પ્રગટ થતાં શ્રી કેશી અને શ્રી ગૌતમસ્વામીએ શું કર્યું? તેનું વર્ણન કરે છે કે - શ્રાવસ્તીના ઉદ્યાનમાં રહેલા શિષ્યોનો આ વિચાર જાણી બંને યૂથપતિઓ સમાગમ-મિલનમાં બુદ્ધિવાળા થયા અને ભેગા થવાનો સંકલ્પ કર્યો. યથોચિત વિનય રૂપ પ્રતિપત્તિના જાણકાર રહેલાં થયેલ હોવાથી, જ્યેષ્ઠ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સંતાન રૂપ કુલને ગણતા શ્રી ગૌતમસ્વામી શિષ્ય સમુદાયની સાથે પહેલ કરી તિંદુક વનમાં પધાર્યા. હવે શ્રી કેશીકુમાર-

શ્રમણ શ્રી ગૌતમસ્વામીને પધારેલા જોતાં, અભ્યાગત
કર્તવ્ય રૂપ-યથોચિત પ્રતિપત્તિ રૂપ વિનયને સારી રીતિએ
કરે છે. શ્રી ગૌતમસ્વામીજીને બેસવા માટે પ્રાસુક પલાલના
પાંચમા ભેદરૂપ કુશતૃણોનું સમર્પણ શ્રી કેશીકુમારશ્રમણ
કરે છે. (૧૪ થી ૧૭ - ૮૩૮ થી ૮૪૧)

કેસી કુમારસમણે, ગોચમે ચ મહાયસે;
ઉભઓ નિસણા સોહન્તિ, ચન્દ-સૂરસમખ્ખભા.

૧૮

અર્થ : મહાશય શ્રી કેશીકુમાર શ્રમણ અને
મહાયશ શ્રી ગૌતમસ્વામી બંને, પોતપોતાના આસન
ઉપર બેઠેલા ચંદ્ર અને સૂર્યની સમાન પ્રભાવાળા શોભી
રહ્યા છે. (૧૮-૮૪૨)

સમાગયા બહુ તત્થ, પાસણ્ડા કોઉગા મિયા;
ગિહત્થાણં ચ હોગાઓ, સાહસ્સીઓ સમાગયા.

૧૯

દેવ-દાણવ-ગન્ધવ્વા, જક્ખ-રક્ખસ કિન્નરા;
અદ્દિસ્સાણ ચ ભૂયાણં, આસી તત્થ સમાગમો. ૨૦

અર્થ : આ સમયે અજ્ઞ હોઈ મૃગ જેવા જૈનેતર સાધુઓ અને અનેક હજારોની સંખ્યામાં ગૃહસ્થીઓ આવ્યા, તેમજ દેવ-દાનવ-ગંધર્વો તથા યક્ષ-રાક્ષસ-કિત્તરો દેશ્ય રૂપે અને કેલીકિલ વ્યંતરો અદેશ્ય રૂપે ભેગા થાય. (૧૯+૨૦-૮૪૩+૮૪૪)

પુચ્છામિ તે મહાભાગ !, કેસી ગોયમમબ્બવી;
તઓ કેસિં બુવન્તં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૨૧
પુચ્છ ભન્તે ! જહિચ્છં તે, કેસિં ગોયમમબ્બવી;
તઓ કેસી અણુજ્ઞાએ, ગોયમં ઇણમબ્બવી. ૨૨

અર્થ : શ્રી કેશીશ્રમણ શ્રી ગૌતમને કહે છે કે - હે મહાભાગ ! અતિશય અચિંત્ય શક્તિશાળી ! હું તમોને પૂછવાની ઈચ્છા રાખું છું. ત્યારે શ્રી ગૌતમે શ્રી કેશીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે - હે ભદ્રંત ! ભગવન્ ! આપ મને ઈચ્છા પ્રમાણે પૂછી શકો છો. બાદ અનુજ્ઞાને પામેલ શ્રી કેશી શ્રી ગૌતમને પૂછે છે. (૨૧+૨૨-૮૪૫+૮૪૬)

ચાઉજ્જાતમો ય જો ઘમ્મો, જો ઇમો પંચ-સિક્ખિજઓ;
દેસિઓ વહ્ધમાણેણં, પાસેણ ય મહામુણી. ૨૩

એક્કજજપવત્રાણં, વિસેસે કિં નુ કારણં ?;

ધમ્મે દુવિદે મેહાવી ! કહં વિપ્પચ્ચઓ ન તે ? ૨૪

અર્થ : મહામુનિ શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીએ ચાતુર્યામ રૂપ જે ધર્મ બતાવ્યો અને મહામુનિ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ પંચમહાવ્રત રૂપ જે આ ધર્મ પ્રરૂપ્યો, તો એક જ કાર્ય માટે પ્રવૃત્ત થયેલ બંને ધર્મોના ભેદમાં શું કારણ છે ? હે મેધાવિન્ ! આ બે પ્રકારના ધર્મોમાં આપને કેમ અવિશ્વાસ નથી થતો ? કેમ કે - જો સર્વજ્ઞપણું સમાન છે તો શા માટે આ મતભેદ કર્યો ? (૨૩+૨૪-૮૪૭+૮૪૮)

તઓ કેસિં બુવન્તં તુ ગોચમો ઇણમબ્બવી;

પત્તા સમિક્ખએ, ધમ્મંતત્તં તત્તવિણિચ્છિયં. ૨૫

પુરિમા ઉજ્જુજડા ઉ, વંકજડા ચ પચ્છિમા;

મજ્ઞિમા ઉજ્જુપત્તા ઉ, તેણ ધમ્મો દુહા કઓ.

૨૬

પુરિમાણં દુવ્વિસોજ્જો ઉ, ચરિમાણં દુરણુપાલઓ;

કપ્પો મજ્ઞિમગાણં તુ, સુવિસોજ્જો સુપાલઓ. ૨૭

અર્થ : ત્યાર બાદ શ્રી કેશીને શ્રી ગૌતમે કહ્યું કે - જેનાથી જીવાદિ તત્વોનો વિનિશ્ચય છે - એવા ધર્મપરમાર્થને જુએ છે. અર્થાત્ વાક્યના શ્રવણ માત્રથી જ અર્થનો નિર્ણય થતો નથી પરન્તુ પ્રજ્ઞાવશથી થાય છે. પહેલા તીર્થંકરના મુનિઓ સરલ અને જડ છે તે હેતુથી, છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુઓ વક્ર પ્રકૃતિના કારણે વક્ર અને જડ છે તે હેતુથી અને મધ્યમ તીર્થંકરના સાધુઓ સરલ અને સુબોધતાના કારણે પ્રાજ્ઞ છે તે હેતુથી, એક કાર્યમાં પ્રવૃત્ત હોવા છતાં ધર્મ બે પ્રકારનો છે. પહેલા તીર્થંકરના સાધુઓને સાધુકલ્પ-આચાર દુઃખે કરી શુદ્ધ કરી શકાય એવો છે, કેમ કે - ગુરુ દ્વારા સમજાવવા છતાં પણ જડતાના કારણે ગુરુનું વાક્ય સમ્યક્ જાણી શકવા તેઓ સમર્થ થતા નથી. જ્યારે છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુઓને સાધુ-આચાર દુઃખે કરી પાળી શકાય એવા છે, કારણ કે - તેઓ કોઈ પણ રીતિએ જાણતાં હોવા છતાં પણ વક્ર-જડતાના કારણે યથાર્થ રીતિએ તે પાળી શકતા નથી. તેમ જ મધ્યમ તીર્થંકરના

સાધુઓને સાધુ-આચાર સુવિશોધ્ય અને સુપાલક થાય છે, કેમ કે - તેઓ ઋજુ - પ્રાજ્ઞતાના કારણે તે સુખે જાણે છે અને પાળે છે અને તેથી તેઓ ચાતુર્યામના કથનમાં પંચમ યામને જાણવા અને પાળવા માટે સમર્થ છે. કહ્યું છે કે - ‘અપરિગૃહીત સ્ત્રીનો ભોગ અસંભવિત છે, માટે પરિગ્રહના પર્યક્ષખાણમાં સ્ત્રીનું પર્યક્ષખાણ આવી ગયું - એમ બુદ્ધિથી તેઓ જાણે છે.’ આવી રીતિએ (તે તે અપેક્ષાએ) શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીએ ચાતુર્યામ ધર્મ કહ્યો છે. પૂર્વના કે પછીના તેવા નહિ હોવાથી શ્રી ઋષભદેવસ્વામીએ અને શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ પંચમહાવ્રત રૂપ ધર્મ કહ્યો છે. આ પ્રમાણે વિચિત્ર બુદ્ધિવાળા શિષ્યોના ઉપકારને માટે ધર્મના બે પ્રકારો છે. તે વાસ્તવિક કે તાત્ત્વિક નથી. (૨૫ થી ૨૭ - ૮૪૯ થી ૮૫૧)

**સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ઇમો;
અન્નો વિ સંસઓ મજ્જં, તં મે કહસુ ગોયમા !**

અચલેગો ય જો ધમ્મો, જો ધમો સન્તરુત્તરો;
 દેસિઓ વહ્ધમાણેણ, પાસેણ ય મહામુણી ! ૨૯
 એક્કજ્જપવત્ત્રાણં, વિસેસે કિં નુ કારણં ?;
 લિંગે દુવિદે મેહાવી !, કહં વિપ્પચ્ચઓ ન તે ?

૩૦

તઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી;
 વિત્ત્રાણેણં સમાગમ્મ, ધમ્મસાહણમિચ્છિયં. ૩૧
 પચ્ચયત્થં ચ લોગસ્સ, નાણાવિહવિગપ્પણં;
 જતત્થં ગહણત્થં ચ, લોએ લિંગપ્પઓયણં. ૩૨
 અહ ભવે પઇત્ત્રા ઉ, મોક્ખ-સબ્બૂયસાહણા;
 નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચેવ નિચ્છએ. ૩૩

અર્થ : હે ગૌતમ ! તારું જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે અને તેનાથી તેં અમારા શિષ્યોનો સંશય દૂર કર્યો. વળી જે બીજો સંશય છે તેને પણ તમે દૂર કરો ! તે એ કે - મહા યશસ્વી શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ અચેલક કલ્પ કહ્યો છે અને મહાશય શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીએ શ્રી મહાવીર ના

શિષ્યોની અપેક્ષાએ વિશિષ્ટમાન-વર્ણ તથા બહુ મૂલ્યવંત પ્રધાન વસ્ત્રવાળો કલ્પ કહ્યો છે. એક કાર્ય માટે પ્રવૃત્ત બંનેના કલ્પના ભેદનું શું કારણ છે ? હે મેધાવિન્ ! બે પ્રકારના લિંગભેદમાં શું અવિશ્વાસ થતો નથી ?

શ્રી કેશીના આ પ્રશ્નનો શ્રી ગૌતમસ્વામી જવાબ આપે છે કે - કેવલજ્ઞાન રૂપી વિજ્ઞાનથી જે જેને ઉચિત હોય, તે તેને તે રીતિએ જાણીને વર્ષાકલ્પ વગેરે ધર્મોપકરણ-સાધન દર્શાવ્યું છે. પહેલાંના અને છેવટના સાધુઓને જો લાલ વસ્ત્રો આદિની અનુજ્ઞા આપવામાં આવે, તો ઋજુ-વક્ર-જડતાના કારણે વસ્ત્રોને રંગવા વગેરેમાં પણ પ્રવૃત્તિ કરી બેસે ! આથી તેની રજા આપી નથી. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના શિષ્યો તેવા નહિ હોવાથી તેઓને લાલ વગેરે વસ્ત્રની અનુજ્ઞા કરેલ છે. વળી ‘આ જૈન સાધુઓ છે’ - એની પ્રતીતિ માટે નિયત-રજોહરણ વગેરેના નાનાવિધ ઉપકરણની વ્યવસ્થા-રચના કરેલ છે. વળી સંયમનિર્વાહ રૂપ યાત્રા માટે મુનિવેષ રૂપ લિંગનું પ્રયોજન છે, કેમ કે - વર્ષાકલ્પ-કંબલ વગેરે વિના

વૃષ્ટિ વગેરેમાં સંયમની બાધા જ થાય ! વળી ‘હું મુનિ
 છું.’ - એવા પોતાના જ્ઞાન માટે મુનિવેષ રૂપ લિંગનું
 પ્રયોજન છે, કેમ કે - કોઈ વખત મનની અસ્થિરતાવાળી
 દશામાં પણ ‘હું મુનિ છું’ તેનું ભાન રહે છે. વળી ‘જ્ઞાન-
 દર્શન-ચારિત્ર રૂપ રત્નત્રયી જ મોક્ષના તાત્ત્વિક કારણો
 છે.’ - એવી પ્રતિજ્ઞા - સ્વીકાર શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રી
 મહાવીરમાં એક જ છે, એમાં ભેદ નથી. જ્ઞાનાદિ
 રત્નત્રયી જ મુક્તિનું સાધન છે પરંતુ લિંગ નહિ, એવી
 નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિ છે. વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ મુક્તિનું
 સાધન રત્નત્રયી અને તેનું સહાયક-રક્ષક-ઉપકારક
 મુનિવેષ પણ મુક્તિનું સાધન છે. આમ બંને નયો શ્રી
 જૈનશાસનમાં માન્ય છે. આથી પંડિતોને તેનો ભેદ
 વિસંવાદ-અવિશ્વાસનો હેતુ બનતો નથી. (૨૮ થી
 ૩૩ - ૮૫૨ થી ૮૫૭)

સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ઇમો;
 અન્નો વિ સંસઓ મજ્જં, તં મે કહસુ ગોયમા !

અણેગાણં સહસ્સાણં, મજ્જે ચિદ્ધસિ ગોયમા !;
તે ચ તે અભિગચ્છન્તિ, કહં તે નિજ્જિયા તુમે ?

૩૫

એગે જિએ જિયા પંચ, પંચ જિએ જિયા દસ;
દસઘા ઉ જિણિતા ણં, સવ્વસત્તૂ જિણામહં. ૩૬

સત્તૂ ચ ઇતિ કે વુત્તે ?, કેસી ગોયમમબ્બવી;
તઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૩૭

એગડપ્પા અજિએ સત્તૂ, કસાયા ઇન્દિયાણિ ચ;
તે જિણિત્તૂ જહાનાયં, વિહરામિ અહં મુણી ! ૩૮

અર્થ : હે ગૌતમ ! આપની પ્રજ્ઞા ઉત્તમ છે અને આથી આ આચારવિષયક સંશય આપે અમારા શિષ્યોનો દૂર કર્યો. હવે જે બીજો સંશય આપની પાસે રજૂ થાય છે તેને પણ આપ દૂર કરો ! હે ગૌતમ ! આપ હજારો શત્રુઓની વચ્ચે ઉભા રહ્યા છો. જે શત્રુઓ આપના તરફ દોડી રહ્યા છે, તે શત્રુઓને આપે કેવી રીતિએ હરાવ્યા ?

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી જવાબ આપે છે કે - એક શત્રુને જીતવાથી પાંચ શત્રુઓ જીતાયા અને પાંચ શત્રુઓને જીતવાથી દશ શત્રુઓ જીતાયા, તેમજ દશ શત્રુઓને જીતીને અનેક હજાર શત્રુઓ-સર્વ શત્રુઓને હું જીતું છું.

હવે શ્રી કેશી શ્રી ગૌતમને પૂછે છે કે - તમે જે શત્રુ કહ્યો તે શત્રુ કોણ છે ?

તેનો શ્રી ગૌતમસ્વામી જવાબ આપે છે કે - અજીત એટલે નહિ જીતાયેલ એક આત્મા, એટલે જીવ અથવા મન (અભેદ ઉપચારથી) શત્રુ છે, કેમ કે - તે અનેક અનર્થોની પ્રાપ્તિનો હેતુ છે. વળી નહિ જીતાયેલા કષાયો શત્રુઓ છે, અર્થાત્ આત્માની સાથે મેળવતાં એક જીવ અથવા મન અને ચાર કષાયો એમ પાંચ શત્રુઓ છે. તે ઉપરાન્ત અજીત પાંચ ઈન્દ્રિયો પણ શત્રુઓ છે. એટલે ઉપરના પાંચની સાથે આ પાંચ ઈન્દ્રિયો મેળવતાં દશ શત્રુઓ સમજવા. આ દશ શત્રુઓને જીતતાં હાસ્ય વગેરે નવ નોકષાય આદિ સર્વ

શત્રુઓ જીતાયા જ સમજવા. આ રીતિએ શત્રુઓને
જીતીને, હે મુનિ! પૂર્વોક્ત ન્યાય પ્રમાણે તેઓના મધ્યમાં
રહેવા છતાં પણ અપ્રતિબદ્ધ વિહારિતા રૂપે હું વિચરું
છું. (૩૪ થી ૩૮ - ૮૫૮ થી ૮૬૨)

સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ઇમો;
અત્નો વિ સંસઓ મજાં, તં મે કહસુ ગોયમા !

૩૯

દીસન્તિ બહવે લોએ, પાસબદ્ધા સરીરિણો;
મુક્કપાસો લહુબભૂઓ, કહં તં વિહરસી મુણી !

૪૦

તે પાસે સવ્વસો છેતા, નિહન્તૂણ ઉવાયઓ;
મુક્કપાસો લહુબભૂઓ, વિહરામિ અહં મુણી ! ૪૧
પાસા ચ ઇતિ કે વુતા ?, કેસી ગોયમમબબવી;
તેઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબબવી. ૪૨
રાગ-દ્દોસાદઓ તિવ્વા, નેહપાસા ભયંકરા;
તે છિન્દિતુ જહાનાયં, વિહરામિ જહક્કમં. ૪૩

અર્થ : શ્રી કેશી કહે છે કે - હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે, કે જે બુદ્ધિથી આ સંશય તમે દૂર કર્યો. હવે હું તમોને જે બીજો સંશય પૂછું છું તેને તમે કહો ! હે મુનિ ! આ લોકમાં પાશવી બંધાયેલા ઘણા પ્રાણીઓ દેખાય છે. તમો પાશથી મુક્ત બની સઘળે પ્રતિબંધ વગરના હોઈ, વાયુની જેમ લઘુભૂત-હલકા બનેલા કેમ વિચરો છો ? શ્રી ગૌતમસ્વામી તેનો જવાબ આપે છે કે - સત્ય ભાવનાના અભ્યાસ રૂપ ઉપાયથી સર્વ પાશોને ફરીથી ન બંધાય તે રીતિએ છેદીને, પાશથી મુક્ત બની લઘુભૂત થયેલો હે મુનિ ! હું વિચરું છું. હવે શ્રી કેશી શ્રી ગૌતમને પૂછે છે કે - પાશ શબ્દવાચ્ય કયા પાશો કહેલા છે ? શ્રી ગૌતમે જણાવ્યું કે - ગાઢ રાગ-દ્વેષ-મોહ વગેરે પરવશતાના હેતુ હોઈ, પાશ સમાન પુત્ર વગેરે સંબંધ રૂપ સ્નેહો અનર્થકારી હોઈ ભયંકર પાશો છે. તો યથા ન્યાયે આધ્યાત્મિક સર્વ પાશોને છેદી, યતિવિહિત આચારના અનુસારે હું વિચરું છું. (૩૯-૪૩ - ૮૬૩ થી ૮૬૭)

સાહુ ગોયમ ! પત્રા તે, છિત્રો મે સંસઓ ઇમો;
અત્રો વિ સંસઓ મજાં, તં મે કહસુ ગોયમા !

૪૪

અન્તોહિયયસંભૂયા, લયા ચિદ્ધ ઘ ગોયમા !;
ફલેઘ વિસભક્ષીણં, સા ઉ ઉદ્ધરિયા કહં ? ૪૫

તં લયં સવ્વસો છિતા, ઉદ્ધરિતા સમૂલિયં;
વિહરામિ જહાનાયં, મુક્કો મિ વિસભક્ષણં. ૪૬

લયા ય ઇતિ કા પુત્તા ?, કેસી ગોયમમબ્બવી;
તઓ કેસિ બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૪૭

ભવતણ્ણ લયા પુત્તા, ભીમા ભીમફલોદયા;
તમુદ્ધિચ્ચ જહાનાયં, વિહરામિ અહં મુણી ! ૪૮

અર્થ : શ્રી કેશી કહે છે કે - હે ગૌતમ ! આપની
બુદ્ધિ અત્યુત્તમ છે, કે જેથી આ પૂછાયેલ સંશય દૂર
થયો. હવે જે બીજો સંશય થાય છે તેનો તમો જવાબ
આપશો. હે ગૌતમ ! મનમાં ઉત્પન્ન થયેલી એક લતા
છે, કે જે પરિણામે ભયંકર વિષ જેવા ફલોને આપે છે.
એવી લતાનું તમોએ કેવી રીતિએ ઉન્મૂલન કર્યું ? શ્રી

ગૌતમસ્વામી જવાબ આપે છે કે - તે સંપૂર્ણ લતાને
 છેદીને અને તેનું રાગ-દ્વેષાદિ મૂલ સહિત ઉન્મૂલન કરીને
 વિષ ફલના આહાર સમાન કિલષ્ટ કર્મથી મુક્ત બનેલો
 હું છું અને પૂર્વોક્ત ન્યાયે હું વિચરું છું. હવે શ્રી કેશી શ્રી
 ગૌતમને પૂછે છે કે - તમોએ તે લતા કઈ કહેલી છે ?
 શ્રી ગૌતમ કહે છે કે - સ્વરૂપથી ભય આપનારી,
 દુઃખહેતુ હોઈ ભીમ જેવી અને જેનાથી કિલષ્ટ કર્મ રૂપ
 ફલોનો ઉદય-વિપાક છે એવી ભવતૃષ્ણા (સંસારિક સુખ
 વિષયક લોભ) એ આધ્યાત્મિક-મનઃસ્થ લતા કહેલ છે.
 હે મહામુનિ ! તે લતાનું મૂલતઃ ઉન્મૂલન કરી હું ન્યાય
 પ્રમાણે વિચરું છું. (૪૪ થી ૪૮ - ૮૬૮ થી ૮૭૨)

સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસયો ઇમો;
 અન્નો વિ સંસયો મજ્જાં, તં મે કહસુ ગોયમા ! ૪૯
 સંપજ્જલિયા ઘોરા, અગ્ગી ચિક્કધ ગોયમા !;
 જે ડહન્તિ સરીરત્થા, કહં વિજ્જાવિયા તુમે ? ૫૦
 મહામેહપ્પસૂયાઓ, ગિજ્જ વારિ જલુત્તમં;
 સિંયામિ સયયં તે ઉ, સિત્તા નો વ ડહન્તિ મે. ૫૧

અગ્ગી ય ઇતિ કે વુત્તા, કેસી ગોયમમબ્બવી;
 તઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૫૨
 કસાયા અગ્ગિણો વુત્તા, સુય-સીલ-તવો જલં;
 સુયધારાભિહયા સન્તા, ભિન્ના હુ ન ડહન્તિ મે.

૫૩

અર્થ : હે ગૌતમ ! આપની બુદ્ધિ સર્વશ્રેષ્ઠ છે,
 કે જે બુદ્ધિએ સંશયનો નિરાસ કર્યો. હવે બીજો પ્રશ્ન
 રજૂ કરવામાં આવે છે કે - હે ગૌતમ ! શરીરમાં રહેલી
 ચારેય બાજુએથી ઉત્કૃષ્ટ રીતિએ જ્વલિત અને ધોર
 અગ્નિઓ તમે કેવી રીતિએ બુઝાવી ? હવે શ્રી
 ગૌતમસ્વામી કહે છે કે - ‘મહા મેઘથી પેદા થયેલ
 જલપ્રવાહમાંથી તમામ જલ કરતાં ચડીયાતું જલ લઈ
 તે અગ્નિઓને હું બુઝાવું છું અને તેથી સિંચાયેલ તે
 અગ્નિઓ મને બાળતી નથી. હવે શ્રી કેશી શ્રી ગૌતમને
 પૂછે છે કે - તમે કોને અગ્નિ અને મહા મેઘ કહો છો ?
 તેનો શ્રી ગૌતમસ્વામી જવાબ આપે છે કે - શ્રી
 જિનેશ્વરોએ ‘કષાયો’ તપાવનાર-શોષવનાર હોઈ તેને

અગ્નિ તરીકે કહ્યા છે. કષાયના ઉપશમહેતુ શ્રુતાન્તર્ગત ઉપદેશ, મહાવ્રત રૂપ શીલ અને તપ એ ‘જલ’ છે. જગતને આનંદ આપનાર હોઈ તીર્થંકર ‘મહામેઘ’ના સ્થાને છે. તેઓશ્રીથી ઉત્પન્ન થયેલ શ્રી જિનાગમ રૂપ ‘શ્રોત’ છે. શ્રુત વગેરે જલની પરિભાવના આદિ રૂપ ધારાઓથી હણાયેલ-સિંચાયેલ પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળી અગ્નિઓ ભિન્ન, ભેદાયેલ અને શાન્ત થયેલી મને બાળી શકતી નથી. (૪૯ થી ૫૩-૮૭૩ થી ૮૭૭)

સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ધમો;
અન્નો વિ સંસઓ મજ્ઞં, તં મે કહસુ ગોયમા !

૫૪

અયં સાહસિઓ ભીમો, દુઢ્ઢસ્સો પરિધાવર્ધ;
જંસિ ગોયમ ! આરૂટો, કહં તેણ ન હીરસિ ? ૫૫
પહાવન્તં નિગિણહામિ, સુયરસ્સિસમાહિયં;
ન મે ગચ્છછ ઉમ્મગ્ગં, મગ્ગં ચ પડિવજ્જઈ. ૫૬
અસ્સે ચ ઘતિ કે વુત્તે ? કેસી ગોયમમબ્બવી;
તઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૫૭

મણો સાહસિઓ ભીમો, દુઢ્ઢસો પરિધાવઈ;
તં સમ્મં તુ નિગિણહામિ, ધમ્મસિદ્ધાએ કન્થગં.

૫૮

અર્થ : હે ગૌતમ ! આપની બુદ્ધિ સરસ છે, કે જે બુદ્ધિએ આ સંશયનું ખંડન કર્યું. હવે એક બીજો પ્રશ્ન રજૂ થાય છે તેનો આપ ખુલાસો કરો. હે ગૌતમ ! આ સાહસિક, ભયંકર અને દુષ્ટ ધોડો દોડી રહ્યો છે, કે જેના ઉપર આપ આરૂઢ થયેલા છે, છતાં તે ધોડો આપને ઉન્માર્ગમાં કેમ લઈ જતો નથી ? ત્યારે શ્રી ગૌતમ કહે છે કે - ઉન્માર્ગ તરફ દોડતા તે ધોડાને હું આગમ રૂપી રજજુથી બંધાયેલો કરું છું યાને આગમ રૂપી લગામથી હું ધોડાને કબજે રાખું છું. આ ધોડો ભલે દુષ્ટ હોય તો પણ તે ઉન્માર્ગે જતો નથી પરન્તુ માર્ગે ચાલે છે. હવે શ્રી કેશીએ શ્રી ગૌતમને કહ્યું કે - તમે જે ધોડો કહ્યો તે કોણ ? ત્યારે શ્રી ગૌતમસ્વામી જવાબ આપે છે કે - સાહસિક-ભીમ મન એ દુષ્ટ અશ્વ છે. જે મન રૂપી દુષ્ટ અશ્વ દોડી રહ્યો છે, તેને ધર્મ-અભ્યાસ માટે કંથક-

જાતિમાન ઘોડાની માફક સારી રીતિએ હું લગામમાં-
કાબુમાં કરું છું, અર્થાત્ દુષ્ટ ઘોડો પણ જો નિગ્રહયોગ્ય
હોય તો જાતિવાન અશ્વ જેવો જ છે. (૫૪ થી ૫૮ -
૮૭૮ થી ૮૮૨)

સાહુ ગોયમ ! પત્રા તે, છિન્નો મે સંસઓ ધમો;
અન્નો વિ સંસઓ મજ્ઞં, તં મે કહસુ ગોયમા !

૫૯

કુષ્પહા બહવે લોએ, જેહિં નાસન્તિ જન્તવો;
અદ્ધાણે કહ વક્રન્તો, તં ન નાસસિ ગોયમા ! ૬૦
જે ચ મગ્ગેણ ગચ્છન્તિ, જે ચ ઉમ્મગ્ગપટ્ઠિયા;
તે સલ્લે વિદિયા મજ્ઞં, તો ન નસ્સામહં મુણી !

૬૧

મગ્ગે ચ ઇતિ કે વુત્તે ? કેસી ગોયમમબ્બવી;
તઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૬૨
કુષ્પવયણપાસણ્ડી, સલ્લે ઉમ્મગ્ગપટ્ઠિયા;
સમ્મગ્ગં તુ જિણક્ખાયં, એસ મગ્ગે હિ ઉત્તમે.

૬૩

અર્થ : હે ગૌતમ ! આપની બુદ્ધિ શ્રેષ્ઠ છે, કે જે બુદ્ધિ આ મારો સંશય તોડી નાખનારી બની. હવે બીજો સંશય જે જણાવવામાં આવે છે તેનો આપ ખુલાસો કરો ! હે ગૌતમ ! લોકમાં ઉન્માર્ગો ઘણાં છે, કે જે ઉન્માર્ગોથી જંતુઓ નષ્ટ થાય છે, તો તમે સન્માર્ગમાં કેમ વર્તી રહ્યા છો ? સન્માર્ગથી કેમ પડી જતાં નથી ? ત્યારે શ્રી ગૌતમસ્વામી જવાબ આપે છે કે - હે મુનિ ! જેઓ માર્ગથી જાય છે અને ઉન્માર્ગો જાય છે. તે તમામ માર્ગો મેં જાણ્યા છે. આ સર્વ માર્ગો માર્ગ અને ઉન્માર્ગના જ્ઞાનથી જણાય છે. આથી માર્ગ અને ઉન્માર્ગના જ્ઞાનથી હું નષ્ટ થતો નથી. હવે શ્રી કેશીએ શ્રી ગૌતમને પૂછ્યું કે - જે તમે માર્ગો અને ઉન્માર્ગો જાણ્યા છે તે કયા છે ? શ્રી ગૌતમ કહે છે કે - કુપ્રવચનપાખંડી-કપિલ વગેરે દર્શનમાં રહેલ ઈતર દર્શનીઓ, કુપ્રવચન એ કુમાર્ગ કહેવાય છે તેથી તે બધા ઉન્માર્ગગામીઓ છે, જ્યારે શ્રી જિનેશ્વરે કહેલ ધર્મ-જૈનશાસન સન્માર્ગ છે. આથી આધ્યાત્મિક

જૈનદર્શન રૂપ માર્ગ બીજા દર્શનોરૂપી માર્ગોંથી
 ઉત્તમ-ઉત્કૃષ્ટ છે. (૫૯ થી ૬૩-૮૮૩ થી ૮૮૭)
 સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ઇમો;
 અન્નો વિ સંસઓ મજ્ઞં, તં મે કહસુ ગોયમા !

૬૪

મહાઉદગવેગેણં, બુજ્ઞમાણાણ પાણિણં;
 સરણં ગઇં પઇક્કા ય, દીવં કં મન્નસી મુણી ! ૬૫
 અત્થિ એગો મહાદીવો, વારિમજ્ઞે મહાલઓ;
 મહાઉદગવેગસ્સ, ગઇં તત્થ ન વિજ્જઇ. ૬૬
 દીવે ય ઇતિ કે વુત્તે ?, કેસી ગોયમમબ્બવી,
 તેઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૬૭
 જરા-મરણવેગેણં બુજ્ઞમાણાણ પાણિણં;
 ઇમ્મો દીવો પઇક્કા ય, ગઇં સરણમુત્તમં. ૬૮

અર્થ : હે ગૌતમ ! આપની બુદ્ધિ પરમ શ્રેષ્ઠ
 છે, કે જે પ્રજાએ આ મારો સંશય દૂર કર્યો છે. હવે
 બીજો પણ સંશય જે રજુ થાય છે તેનો પણ આપ ખુલાસો
 કરો ! હે ગૌતમ મુનિ ! મહાસાગરના મહા જલના

વેગથી તણાતાં પ્રાણીઓને શરણ રૂપ, ગતિ રૂપ કે પ્રતિષ્ઠા રૂપ કોઈ દ્વીપને આપ જાણો છો ? શ્રી ગૌતમ જણાવે છે કે-મહાસાગરના જલ મધ્યે ઊંચો અને વિશાલ હોઈ મહાન સ્થાન રૂપ એક મહાન દ્વીપ છે, કે જેમાં મહા જલના વેગની ગતિ થતી નથી. શ્રી કેશી પૂછે છે કે - આપ મહા દ્વીપ ક્યો કહો છો ? શ્રી ગૌતમ કહે છે કે - જરા-મરણ રૂપી જલપ્રવાહના વેગથી તણાતાં પ્રાણીઓને ગતિ-પ્રતિષ્ઠા-શરણ રૂપ ઉત્તમ શ્રુતધર્મ વગેરે રૂપ દ્વીપ છે. ભવસાગરમાં રહ્યો છતાં મુક્તિનો હેતુ હોઈ તે સત્ય દ્વીપ છે અને તેથી ત્યાં જરા-મરણ રૂપ જલપ્રવાહનો વેગ ગતિ કરી શકતો નથી. (૬૪ થી ૬૮ - ૮૮૮ થી ૮૮૨)

સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ઇમો;
અન્નો વિ સંસઓ મજ્ઞં, તં મે કહસુ ગોયમા !

૬૯

અન્નવંસિ મહોહંસિ, નાવા વિપરિધાવઈ;
જંસિ ગોયમ ! આરૂટો, કહં પારં ગમિસ્સસિ ?

૭૦

જા ઉ આસાવિણી નાવા, ન સા પારસ્સ ગામિણી;
જા નિરસ્સાવિણી નાવા, સા તુ પારસ્સ ગામિણી.

૭૧

નાવા ચ ઘતિ કા વુતા ?, કેસી ગોયમમબ્બવી;
તેઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઘણમબ્બવી. ૭૨

સરીરમાહુ નાવ તિ, જીવો વુચ્ચઘ નાવિઓ;
સંસારો અણવો વુત્તો, જં તરંતિ મહેસિણો. ૭૩

અર્થ : હે ગૌતમ ! આપની બુદ્ધિ સર્વશ્રેષ્ઠ છે, કે જે બુદ્ધિએ આ મારો સંશય પણ દૂર કર્યો છે. હવે બીજો પણ સંશય મૂકવામાં આવે છે તો તેનું પણ તમે સમાધાન કરો ! હે ગૌતમ ! મહા પ્રવાહવાળા સમુદ્રમાં નાવ વિશેષથી ચારેય બાજુ ચાલી જાય છે, તો તમે જે નાવમાં આરૂઢ થયા છો તેથી કેવી રીતિએ સામે કાંઠે પહોંચશે ? શ્રી ગૌતમ જણાવે છે કે જે નાવ છિદ્રવાળી-પાણી ગ્રહણ કરનારી છે તે સમુદ્રના કિનારે પહોંચાડનારી નથી, પણ જે નાવ છિદ્ર વગરની-જલના આગમન વગરની છે તે સમુદ્રને પાર કરનારી છે. આથી

છિદ્ર વગરની નાવ ઉપર આરૂઢ થયેલો હું પારગામી બનીશ. શ્રી કેશી કહે છે કે - જે નાવ ઉપર આપ ચડ્યા છો તે નાવ કયા પ્રકારની છે ? શ્રી ગૌતમ જણાવે છે કે - નિરૂદ્ધ આશ્રવદ્વારવાળું શરીર અહીં નાવ કહેવાય છે, કેમ કે - તે રત્નત્રયીની આરાધનાનો હેતુ હોઈ સંસારસાગરથી તારનાર છે. અહીં જીવ નાવિક કહેવાય છે, કેમ કે - તેજ સંસારસાગરને તરી જાય છે. સંસાર, સાગર કહેવાય છે અને તે સાગરની માફક અપાર હોઈ તરવાનો છે - તાર્ય છે. (૬૯ થી ૭૩ - ૮૯૩ થી ૮૯૭) સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ધમો; અન્નો વિ સંસઓ મજ્ઞં, તં મે કહસુ ગોયમા !

૭૪

અધચારે તમે ઘોરે, ચિદ્ધિન્તિ પાણિણો બહુ;
કો કરિસ્સઘ ઉજ્જોયં, સવ્વલોગમ્મિ પાણિણં ?

૭૫

ઉગ્ગઓ વિમલો ભાણુ, સવ્વલોકપભંકરો;
સો કરિસ્સઘ ઉજ્જોયં, સવ્વલોગમ્મિ પાણિણં. ૭૬

ભાણૂ ય ઇતિ કે વુત્તે ?, કેસી ગોયમમબ્બવી;
 તેઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૭૭
 ઉગ્ગઓ ખીણસંસારો, સવ્વણૂ જિણભક્ષરો;
 સો કહિસ્સઇ ઉજ્જોયં, સવ્વલોગમ્મિ પાણિણં. ૭૮

અર્થ : હે ગૌતમ ! આપની પ્રજ્ઞા પ્રકૃષ્ટ છે, કે જે પ્રજ્ઞાએ મારો સંશય છિન્ન કર્યો છે. હવે બીજો પ્રશ્ન જે કરવામાં આવે છે તેનું આપ સમાધાન કરો ! શ્રી કેશી કહે છે કે - હે ગૌતમ ! આંધળાની જેમ જનને અંધ કરનાર હોઈ અંધકાર-તમસમાં ઘણા પ્રાણીઓ રહે છે, તો સર્વલોકમાં પ્રાણીઓને કોણ પ્રકાશ કરનાર હશે ? શ્રી ગૌતમ કહે છે કે - સર્વલોકમાં પ્રાણીઓને સર્વલોક-પ્રકાશકર, ઉગેલો અને નિર્મલ ભાનુ પ્રકાશ કરશે. શ્રી કેશી કહે છે કે - તમે કહેલ આ ભાનુનો પરમાર્થ શો ? શ્રી ગૌતમ જણાવે છે કે - સદા ઉદિત, ક્ષીણકર્મસંબંધ રૂપ સંસારવાળા, સર્વજ્ઞ અને શ્રી જિનેશ્વર રૂપી ભાસ્કર, સર્વલોકમાં પ્રાણીઓને મોહ રૂપી અંધકારને દૂર કરવા દ્વારા સર્વવસ્તુવિષયક પ્રકાશ રૂપી ઉદ્યોત આપશે. (૭૪ થી ૭૮ - ૮૯૮ થી ૯૦૨)

સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ઇમો;
અન્નો વિ સંસઓ મજ્ઞં, તં મે કહસુ ગોયમા !

૭૯

સારીર-માણસે દુક્ખે, બજ્જમાણાણ પાણિણં;
ખેમં સિવં અણાબાહં, ઠાણં કિં મજ્જસી મુણી ! ૮૦
અત્થિ એગં ધુવં ઠાણં, લોગગ્ગમ્મિ દુરારુહં;
જત્થ નત્થિ જરા મચ્ચૂ, વાહિણો વેયણા તહા. ૮૧
ઠાણો ચ ઇતિ કે વુત્તે ?, કેસી ગોયમમબ્બવી;
તેઓ કેસિં બુવંતં તુ, ગોયમો ઇણમબ્બવી. ૮૨
નિબ્બાણં તિ અબાહં તિ, સિદ્ધી લોગગ્ગમેવ ચ;
ખેમં સિવં અણાબાહં, જં ચરંતિ મહેસિણો. ૮૩
તં ઠાણં સાસયંવાસં, લોગગ્ગમ્મિ દુરારુહં;
જં સંપત્તા ન સોયન્તિ, ભવોહન્તકરા મુણી ! ૮૪

અર્થ : હે ગૌતમ ! તમારી પ્રતિભા પરમ છે, કે જે પ્રતિભાએ મારા સંશયનું નિરાકરણ કર્યું. હવે હું બીજો પ્રશ્ન મૂકું છું તેનું તમે નિરાકરણ કરો ! શ્રી કેશી કહે છે

કે - હે મુનિ ! શરીર અને મનના દુઃખોથી રીબાતા પ્રાણીઓને માટે, વ્યાધિના અભાવથી ક્ષેમ રૂપ, સર્વ ઉપદ્રવના અભાવથી શિવ રૂપ, સ્વાભાવિક બાધા વગરનું હોઈ આના બાધ રૂપ સ્થાન ક્યું તમે જાણો છો ? શ્રી ગૌતમ જણાવે છે કે - લોકના અગ્રે દુઃખે ચઢી શકાય એવું એક ધ્રુવસ્થાન છે, કે જ્યાં જરા અને મરણ નથી એટલે શિવત્વ છે, તેમજ શરીર અને મનના દુઃખના અનુભવ રૂપ વેદનાઓ નથી અર્થાત્ અનાબાધત્વ છે અને વ્યાધિઓ નથી એટલે ક્ષેમત્વ છે. શ્રી કેશી કહે છે કે - એ સ્થાનને શાસ્ત્રમાં ક્યા ક્યા શબ્દથી સંબોધેલ છે ? શ્રી ગૌતમ જણાવે છે કે - નિર્વાણ, અબાધ, સિદ્ધિ, લોકાગ્ર, ક્ષેમ, શિવ અને અનાબાધ-આવા શબ્દોથી ધ્રુવસ્થાન સંબોધાય છે. તેને મહર્ષિઓ મેળવે છે. વળી નારક વગેરે ભવપ્રવાહના અંત કરનારા મુનિઓ, તે લોકના અગ્ર ઉપર દુઃખે કરી ચઢી શકાય એવા તે નિત્ય અવસ્થિતિવાળા-શાશ્વત આવાસને પામેલા શોકરહિત બને છે. (૭૯ થી ૮૪ - ૯૦૩ થી ૯૦૮)

સાહુ ગોયમ ! પત્તા તે, છિન્નો મે સંસઓ ઇમો;
નમો તે સંસચાતીત ! સવ્યસુતમહોદહી ! ૮૫

એવં તુ સંસએ છિન્ને, કેસી ઘોરપરક્કમે;
અભિવન્દિતા સિરસા, ગોયમં તુ મહાયસં. ૮૬

પંચમહવ્યય ઇમં, પડિવજ્જઇ ભાવઓ;
પુરિમસ્સ પચ્છિમમ્મી, મગ્ગે તત્થ સુહાવહે. ૮૭

અર્થ : શ્રી કેશી કહે છે કે - હે ગૌતમ ! આપની બુદ્ધિ ઉત્તમ છે, કે જે બુદ્ધિએ અમારો સંશય દૂર કરી દીધો. માટે હે સંશયથી અતીત-રહિત ! હે સર્વસૂત્ર-મહાસાગર ! આપને મારો નમસ્કાર હો ! આ પ્રમાણે ઘોર પરાક્રમી શ્રી કેશીકુમારશ્રમણ, મહાયશ શ્રી ગૌતમસ્વામીને મસ્તકથી પ્રણામ કરીને, પ્રથમના જિનને અભિમત અને અંતિમ તીર્થંકર સંબંધી તીર્થ રૂપ કલ્યાણકારી માર્ગમાં પંચમહાવ્રત રૂપ ધર્મને સ્વીકારે છે. (૮૫ થી ૮૭ - ૯૦૯ થી ૯૧૧)

કેસી-ગોયમઓ નિચ્ચં, તમ્મિ આસિ સમાગમે;
સુચ-સીલસમુક્કરિસો, મહત્થડત્થવિણિચ્છઓ. ૮૮

તોસિયા પરિસા સવ્વા, સમ્મગ્ગં સમુવહિયા;
સંયુયા તે પસીયન્તુ, ભયવં કેસિ ગોયમ. ૮૯

॥ તિ બેમિ. ॥

અર્થ : તે નગરીમાં કરેલ સ્થિરતા દરમ્યાન થયેલ શ્રી કેશીકુમારશ્રમણ અને શ્રી ગૌતમસ્વામીના મધુર મિલનમાં જ્ઞાન અને ચારિત્રનો ઉત્કર્ષ, તેમજ મુક્તિના સાધક હોઈ મહા પ્રયોજનવાળા શિક્ષા અને વ્રત વગેરે રૂપ અર્થોનો વિશિષ્ટ નિશ્ચય શિષ્યોની અપેક્ષાએ લાભદાયક સમજવો. વળી ખુશખુશાલ થયેલી સઘળી પર્ષદા મોક્ષમાર્ગને આરાધવા ઉજમાળ બની એ સભાગત બીજો લાભ જાણવો. આ પ્રમાણે તે બંનેના ચરિત્રવર્ણન દ્વારા સ્તુતિ કરી પ્રાર્થના કરે છે કે - ‘સારી રીતિએ સ્તુતિ કરાયેલા શ્રી કેશીકુમારશ્રમણ અને શ્રી ગૌતમસ્વામી-એ બંને ભગવંતો પ્રસન્ન થાઓ !’ આ પ્રમાણે હે જંબૂ! હું કહું છું. (૮૮+૮૯-૯૧૨+૯૧૩)
(ઈઈ કેસિ-ગોયમિજ્જં સમ્મતં (૨૩))

૨૪ શ્રી પ્રવચનમાતા અધ્યયન

અઠ્ઠ પવયણમાયાઓ, સમિતી ગુત્તી તહેવ ય;
પંચેવ ય સમિતીઓ, તઓ ગુત્તીઓ આહિયા. ૧

ઘરિયા-ભાસેસણાદાણે, ઉચ્યારે સમિઘ ઘય;
મણગુત્તી વયગુત્તી, કાયગુત્તી ય અઠ્ઠમા. ૨

એયાઓ અઠ્ઠ સમિતીઓ, સમાસેણ વિયાહિયા;
દુવાલસંગં જિણડકુખાયં, માયં જત્ય ઉ પવયણં. ૩

અર્થ : પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ
અષ્ટપ્રવચનમાતાઓ કહેવાય છે. હવે તે નામપૂર્વક
જણાવે છે કે-૧-ઈર્યાસમિતિ, ૨-ભાષાસમિતિ, ૩-
એષણાસમિતિ, ૪-આદાનનિક્ષેપ સમિતિ, ૫-
ઉચ્યારાદિ પરિષ્ઠાપનિકાસમિતિ, ૬-મનગુપ્તિ, ૭-
વચનગુપ્તિ અને ૮-કાયગુપ્તિ. (સમ્-સારી રીતિએ શ્રી
જિનવચનનાનુસારે, ઈતિ-આત્માની ઉપયોગપૂર્વક
પ્રવૃત્તિ.) અહીં ગુપ્તિઓને સમિતિ શબ્દથી વાચ્ય કરેલ
છે, જેથી સમિતિ પ્રવૃત્તિ રૂપ અને ગુપ્તિ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ

રૂપ છે - એમ કથંચિત્ ભેદ જાણવો. આ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ રૂપ આઠ સમિતિઓ પ્રવચનમાતાઓ કહેવાય છે. આ પ્રવચનમાતાઓમાં શ્રી જિનકથિત દ્વાદશાંગી રૂપ પ્રવચનનો સમાવેશ થાય છે, જેથી તેજ ચારિત્ર રૂપ છે. વળી જ્ઞાન-દર્શન હોય તો જ ચારિત્ર છે. એટલે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રથી ભિન્ન, અર્થની અપેક્ષાએ બીજી દ્વાદશાંગી નથી. આમ આ આઠ પ્રવચનમાતાઓમાં સમસ્ત જૈન પ્રવચન સમાઈ જાય છે. (૧ થી ૩ - ૮૧૪ થી ૮૧૬)

આલમ્બણેણ કાલેણં, મગ્ગેણ જયણાય ચ;
ચઉકારણપરિસુદ્ધં, સંજએ ઇરિયં રિએ. ૪

તત્થ આલમ્બણં નાણં, દંસણં ચરણં તહા;
કાલે ચ દિવસે વુત્તે, મગ્ગે ઉપ્પહવજ્જિએ. ૫

દવ્વઓ ખેત્તઓ ચેવ, કાલઓ ભાવઓ તહા;
જયણા ચઉવ્વિહા વુત્તા; તં મે કિત્તયઓ સુણ. ૬

દવ્વઓ ચક્ખુસા પેહે, જુગમેત્તં ચ ખેત્તઓ;
કાલઓ જાવ રીએજ્જા, ઉવઉત્તે ચ ભાવઓ. ૭

ઇન્દિયત્થે વિવજ્જેતા, સજ્જાયં ચેવ પંચહા;
તમ્મુત્તી તપ્પુરક્કારે, ઉવઉત્તે રિયં રિએ. ૮

અર્થ - ઈર્થાસમિતિનું સ્વરૂપ :
આલંબનકારણો, કાલ-કારણો, માર્ગકારણથી અને
યતનાકારણથી પરિશુદ્ધ ગતિને સાધુ કરે ! જેને
આલંબીને ગમનની અનુજા કરાય તે આલંબન એટલે
જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર. જ્ઞાનના આલંબન સિવાય
ગમનની અનુજા નથી. (૧) ઈર્થાવિષયકાલ 'દિવસ'
જિનોએ કહેલ છે. રાતમાં તો આંખ દેખી શકે નહિ,
માટે પુષ્ટ આલંબન સિવાય ગમનની અનુજા કરેલ
નથી. (૨) ઉન્માર્ગને છોડી માર્ગમાં ગમનની અનુજા
કરી છે, કેમ કે - ઉન્માર્ગમાં આત્મવિરાધના આદિ દોષો
થાય છે. (૩) યતના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ એમ ચાર
પ્રકારે છે. દ્રવ્યથી આંખે જીવ વગેરે દ્રવ્યને જુએ અને
ક્ષેત્રથી ધુંસરાપ્રમાણ જગ્યાએ જુએ, તેમજ કાલથી
જેટલા કાલ સુધી જવાનું હોય તેટલો કાલ અને
ઉપયોગપૂર્વક સાવધાન થઈને ચાલે તે ભાવયતના
જાણવી. (૪) શબ્દાદિ પાંચ વિષયોને છોડી, વાચના

વગેરે પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયને છોડી (કેમ કે - તે ગતિના ઉપયોગમાં ઘાતક છે.) અને ઈર્ષ્યામાં તન્મય બનેલો તેને આગળ કરી, કાયમનની એકાગ્રતાપૂર્વક સાધુ ઈર્ષ્યા-ગમન કરે ! (૪ થી ૮-૯૧૭ થી ૯૨૧)

કોહે માણે ય માયાએ, લોભે ય ઉવઉત્તયા;
હાસે ભય મોહરિએ, વિગહાસુ તહેવ ય ૯
એયાઈ અઢ ઠાણાઈ, પરિવર્જિતુ સંજએ;
અસાવજ્જં મિતં કાલે, ભાસં ભાસેજ્જ પન્નવં. ૧૦

અર્થ-ભાષા સમિતિ : ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, ભય, મુખરતા (વાચાલપણું) અને વિકથાઓમાં એકાગ્રતાનો અભાવ કરી યાને ક્રોધાદિ સ્થાનોને છોડી, બુદ્ધિમાન સાધુએ નિર્દોષ-પરિમિત-સમયોચિત વાણી બોલવી જોઈએ. (૯+૧૦ - ૯૨૨+૯૨૩)

ગવેસણાએ ગહણે ય, પરિભોગેસણા ય જ;
આહારોવહિ-સેજ્જએ, એએ તિન્નિ વિસોહએ. ૧૧
ઉગમુખ્યાયણં પટમે, બીએ સોહેજ્જ એસણં;
પરિભોગમ્મિ યઉક્કં, વિસોહેજ્જ જયં જઈ. ૧૨

અર્થ-એષણાસમિતિ : આહાર, ઉપધિ અને શય્યાના વિષયમાં પ્રથમ ગવેષણા-એષણામાં આધાકર્મ આદિ સોલ દોષો અને ધાત્રી વગેરે ઉત્પાદના દોષોને શુદ્ધ કરે-દૂર કરે ! બીજી ગ્રહણ-એષણામાં શંકિત વગેરે દશ એષણા દોષોને શુદ્ધ કરે-દૂર કરે ! ત્રીજી પરિભોગ-એષણામાં સંયોજના-પ્રમાણ-અંગારધૂમ-કારણ રૂપ ચાર દોષોને શોધે-શુદ્ધિ કરે - દૂર કરે ! આ પ્રમાણે યતના કરતો મુનિ એષણાસમિતિનું પાલન કરે ! (૧૧+૧૨-૮૨૪+૮૨૫)

ઓહોવહોવગ્ગહિયં, ભંડગં દુવિહં મુણી;
ગિણ્ણન્તો નિક્ખિવન્તો ચ, પઉંજેજ્જ ઇમં વિહિં.

૧૩

ચક્ખુસા પડિલેહિતા, પમજ્જેજ્જ જયં જઈ;
આઈએ નિક્ખિવેજ્જ વા, દુહઓ વિ સમિએ સયા.

૧૪

અર્થ-આદાનનિક્ષેપસમિતિ : ઓધ ઉપધિ રૂપ રજોહરણ વગેરે અને ઔપગ્રહિક ઉપધિ રૂપ દંડ વગેરે

બે પ્રકારના ઉપકરણને મુનિ લેતાં અને મુક્તાં કહેવાતી વિધિનો ઉપયોગ કરે ! બંને પ્રકારની ઉપધિને પહેલાં આંખથી જુએ અને પછી રજોહરણ વગેરેથી પ્રમાર્જે; ત્યારબાદ લે અથવા મૂકે ! આ પ્રમાણેની યતનાવાળો યતિ સદા ઉપયોગવાળો બનેલો ‘સમિત’ કહેવાય છે.
(૧૩+૧૪-૯૨૬+૯૨૭)

ઉચ્ચારં પાસવણં, ખેલં સિંઘાણ જલ્લિયં;
આહારં ઉવહિં દેહં, અન્નં વા વિ તહાવિહં. ૧૫

અણાવાયમસંલોએ, અણાવાએ ચેવ હોઘ સંલોએ;
આવાયમસંલોએ, આવાએ ચેવ સંલોએ. ૧૬

અણાવાયમસંલોએ, પરસ્સડણુવઘાઘએ;
સમે અઝૂસિરે યાવિ, અચિરકાલકચમ્મિ ચ. ૧૭

વિત્થિણે દૂરમોગાદે, નાસન્ને બિલવન્નિજએ;
તસપાણ બીયરહિએ, ઉચ્ચારાઈણિ વોસિરે. ૧૮

અર્થ-પરિષ્ઠાપનાસમિતિ : પુરીષ, મૂત્ર, મુખનો શ્લેષ્મ, નાકનો શ્લેષ્મ, મલ, આહાર, ઉપધિ, દેહ અને બીજું કારણસર ગ્રહણ કરેલ છાણ વગેરે જે કાંઈ

પરિષ્ઠાપન યોગ્ય હોય, તે ચોક્કસ જગ્યામાં વિધિપૂર્વક
 પરઠવી દેવું જોઈએ. (૧) જ્યાં સ્વ-પર ઉભય પક્ષનું
 સમીપ આવવા રૂપ આપાત નથી તે સ્થાન ‘અનાપત’ :
 દૂર એવા પણ સ્વપક્ષ વગેરેના દેખવા રૂપ આલોક જ્યાં
 નથી તે સ્થાન ‘અસંલોક’ : આ અનાપાત-અસંલોક
 સ્થાન કહેવાય છે. (૨) જ્યાં પૂર્વોક્ત આપાત નથી પણ
 સંલોક છે, તે અનાપાત - સંલોક સ્થાન કહેવાય છે.
 (૩) જ્યાં આપાત છે પણ સંલોક નથી, તે આપાત-
 અસંલોક સ્થાન કહેવાય છે. (૪) જ્યાં આપાત છે અને
 સંલોક છે, તે સ્થાનનો ચોથો પ્રકાર સમજવો. આ ચાર
 પ્રકારના સ્થાનોમાંથી પહેલા પ્રકારવાળા સ્થાનમાં
 ઉચ્ચાર વગેરે પરઠવે! (અ) સંયમ-આત્મા-પ્રવચનના
 ઉપધાતરહિત સ્થાનમાં, (આ) જે ઉંચું કે નીચું સ્થાન
 ન હોય તેવા સ્થાનમાં, (ઇ) ઘાસ-પાંદડા આદિ રહિત
 અશુષિર સ્થાનમાં, (ઈ) દાહ વગેરે જેમાં થયેલ હોય
 અને પછી થોડો કાળ ગયો હોય તેવી અચિરકાલકૃત
 સ્થાનમાં, (કેમ કે - ઘણો કાળ થયા પછી તેમાં પૃથ્વી
 વગેરે પેદા થાય છે.) (ઉ) વિસ્તીર્ણ સ્થાન અને

જઘન્યથી હાથ પ્રમાણ સ્થાનમાં, (૩) દૂર અવગાઢ સ્થાનમાં અને જઘન્યથી નીચે ચાર આંગણપ્રમાણ જગ્યા અચિત્ત થયેલી હોય એવા સ્થાનમાં, (એ) ગામ, બગીચા વગેરે દૂર રહેલ સ્થાનમાં, (ઐ) ઉંદર આદિ બીલ વગરની જગ્યામાં, (ઓ) બેઈન્દ્રિય વગેરે ત્રસ જીવોથી, શાલિ વગેરે બીજથી અને સકલ એકેન્દ્રિય જીવોથી રહિત સ્થાનમાં : આ પ્રમાણે દશ પ્રકારના સ્થાનમાં ઉચ્ચાર વગેરે પરઠવે ! (૧૫ થી ૧૮ - ૯૨૮ થી ૯૩૧)

એચાઓ પંચ સમિર્ધઓ, સમાસેણ વિચાહિયા;
એતો ચ તઓ ગુત્તીઓ, વોચ્છામિ અણુપુવ્વસો.

૧૯

અર્થ : આ પાંચ સમિતિ સંક્ષેપમાં કહી. હવે ત્રણ ગુપ્તિઓનું વર્ણન ક્રમશઃ કરવામાં આવે છે. (૧૯ - ૯૩૨)

સચ્યા તહેવ મોસા ચ, સચ્યામોસા તહેવ ચ;
ચઉત્થી અસચ્યમોસા ચ, મણગુત્તી ચઉવ્વિહા. ૨૦

સંરમ્ભ-સમારમ્ભે, આરમ્ભે ચ તહેવ ચ;
વઘં પવત્તમાણં તુ, નિયત્તેજ્જ જયં જઈ. ૨૧

સચ્ચા તહેવ મોસા ચ, સચ્ચમોસા તહેવ ચ;
ચઉત્તી અસચ્ચમોસા ચ, વઘગુત્તી ચઉવ્વિહા. ૨૨

સંરમ્ભ-સમારમ્ભે, આરમ્ભે ચ તહેવ ચ;
વઘં પવત્તમાણં તુ, નિયત્તેજ્જ જયં જઈ. ૨૩

ઠાણે નિસીયણે ચેવ, તહેવ ચ તુયકુણે;
ઉલ્લંઘણ પલ્લંઘણ, ઇન્દિયાણ ચ જુંજણે. ૨૪

સંરમ્ભ-સમારમ્ભે, આરંભે ચ તહેવ ચ;
કાયં પવત્તમાણં તુ, નિયત્તેજ્જ જયં જઈ. ૨૫

અર્થ-મનોગુપ્તિ : (૧) સત્ પદાર્થ ચિંતન રૂપ મનોયોગ ‘સત્ય’ કહેવાય છે. તેના વિષયવાળી મનોગુપ્તિ ઉપચારથી ‘સત્યા’ કહેવાય છે. (૨) મૃષા, (૩) અસત્યામૃષા અને (૪) અસત્યમૃષા - એમ ચાર પ્રકારની મન રૂપ મનોગુપ્તિ કહેવાય છે. આનું સ્વરૂપ બતાવીને ઉપદેશ આપે છે કે - સંરંભ - ‘હું તેવો વિચાર કરું કે જેથી

આ મરી જાય !' - આવા પ્રકારના માનસિક સંકલ્પ રૂપ સંરંભમાં, પરપીડાકર ઉચ્ચાટન વગેરે માટેનું જે ધ્યાન તે સમારંભમાં અને પરને મારવામાં સમર્થ અશુભ ધ્યાન રૂપ આરંભમાં પ્રવર્તતા મનને યતનાશીલ યતિ પાછુ વાળી દે, અટકાવી દે અને શુભ સંકલ્પોમાં મન પ્રવર્તાવે ! આ પ્રમાણે અશુભ મનથી નિવૃત્તિ અને શુભ મનની પ્રવૃત્તિ રૂપ મનોગુપ્તિ સમજવી. વચનગુપ્તિઃ (૧) 'સત્યા' - યથાર્થ અર્થ પ્રતિપાદન કરનારી, (૨) 'અસત્યા' - તેનાથી વિપરીત, (૩) ગાય - બળદના સમુદાયમાં 'આ ગાયો જ છે' - એમ પ્રતિપાદન કરનારી 'સત્યામૃષા' અને (૪) 'સ્વાધ્યાયને તું કર' - એમ કહેનારી ભાષા 'અસત્યામૃષા' એ રીતિએ ભાષા રૂપ વચનગુપ્તિ ચાર પ્રકારની છે. સંરંભમાં - પરને મારવામાં સમર્થ મંત્રાદિ પરાવર્તનાના સંકલ્પસૂચક શબ્દ રૂપ વાચિક સંરંભ, સમારંભમાં-પરપીડાકર મંત્રાદિ પરાવર્તન રૂપ સમારંભ અને આરંભમાં - પરને મારવામાં કારણભૂત મંત્ર વગેરેના જાપ રૂપ આરંભમાં પ્રવર્તતા વચનને યતનાવાળો સાધુ પાછું વાળે, અટકાવી દે

અને શુભ વચનયોગ પ્રવર્તાવે ! અર્થાત્ અશુભ
 વચનવ્યાપારથી નિવૃત્તિ અને શુભ વચનવ્યાપારમાં
 પ્રવૃત્તિ રૂપ વચનગુપ્તિ સમજવી. કાયગુપ્તિ : ઉભા
 રહેવામાં, બેસવામાં, સૂવામાં, તેમાં હેતુથી ખાડા
 વગેરેના ઉલ્લંઘનમાં, સતતપણે ગમન કરવામાં,
 ઈન્દ્રિયોને શબ્દાદિમાં જોડવામાં યાને કાયા સંબંધી
 સમસ્ત વ્યાપારોમાં, અભિધાત માટે આંખ, મુઠ્ઠિ
 આદિ આકાર રૂપ સંકલ્પસૂચક સંરંભમાં,
 પરિતાપકર મુઠ્ઠિ આદિના અભિધાત રૂપ
 સમારંભમાં અને જીવહિંસા રૂપ આરંભમાં પ્રવર્તતી
 કાયાને જયણાશીલ મુનિ પાછી વાળે, અટકાવી દે !
 અને શુભ વ્યાપારમાં પ્રવર્તાવે ! અર્થાત્ કાયિક
 અશુભ વ્યાપારથી નિવૃત્તિ અને શુભ વ્યાપારમાં
 પ્રવૃત્તિ રૂપ કાયગુપ્તિ સમજવી. (૨૦ થી ૨૫ - ૯૩૩
 થી ૯૩૮)

એયાઓ પંચ સમિતીઓ, ચરણસ્થ થ પવતણે;
 ગુતી નિયતણે વુતા, અસુભત્યેસુ સવ્વસો. ૨૬

અર્થ : આ પાંચ સમિતિઓ સંત્ર 'ચેષ્ટા' રૂપ ચારિત્રની પ્રવૃત્તિમાં કહેવાયેલી છે, અર્થાત્ ચારિત્રમાં પ્રવૃત્તિ રૂપ સમિતિઓ છે. જ્યારે સર્વ અશુભ મનોયોગ વગેરેથી નિવૃત્તિમાં પણ એટલે સર્વ શુભ મનોયોગ વગેરેમાં પ્રવૃત્તિ રૂપ અને સર્વ અશુભ મનોયોગ વગેરેથી નિવૃત્તિ રૂપ ગુપ્તિઓ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે સમિતિ અને ગુપ્તિ વચ્ચે ભેદ છે. (૨૬ - ૯૩૯)

**એથા પવયણમાયા, જે સમ્મં આયરે મુણી;
સે ખિપ્પં સવ્વસંસારા, વિપ્પમુચ્ચઈ પલિડેએ. ૨૭**

॥ તિ બેમિ. ॥

અર્થ : આ આઠ પ્રવચનમાતાઓનું જે મુનિ સારી રીતિએ આચરણ કરશે, તે પંડિત મુનિ, જલદી જલદી સર્વ સંસારથી મૂકાય છે. આ પ્રમાણે હે જંબૂ! હું કહું છું. (૨૭-૯૪૦)

(ઈઈ પવયણમાયં સમત્તં. (૨૪))

૨૫ શ્રી યજ્ઞીય અધ્યયન

માહણકુલસંભૂઓ, આસિ વિષ્ણો મહાયસો;
જાયાઈ જમજન્મિ, જયઘોસે તિ નામઓ. ૧

ઇન્દ્રિયગગામનિગગાહી, મગગગામી મહામુણી;
ગામાણુગામં રીયંતે, પતે વાણારસિં પુરિં. ૨

વાણારસીય બહિયા, ઉજ્જાણમ્મિ મણોરમે;
ફાસુએ સેજજસંથારે તત્થ વાસમુવાગએ. ૩

અર્થ : જે બ્રાહ્મણકુલમાં જન્મેલા મહાયશ
બ્રાહ્મણ હતા, તે જયઘોષ નામના મહા મુનિ
પંચમહાવ્રત રૂપી યજ્ઞ કરનારા, ઈન્દ્રિયસમુદાયનો
નિગ્રહ કરનારા અને મુક્તિ-માર્ગગામી એક ગામથી
બીજા ગામે વિહાર કરતાં વાણારસી નગરીમાં પધાર્યા.
વાણારસી નગરીની બહારના સુંદર ઉદ્યાનમાં
પ્રાસુકશય્યાસંથારાવાળી જગ્યામાં તેમણે નિવાસ કર્યો.

(૧ થી ૩ - ૯૪૧ થી ૯૪૩)

અહ તેણેવ કાલેણં, પુરીએ તત્થ માહણે;
વિજયઘોસે તિ નામેણ, જજ્ઞં જયઈ વેયવી. ૪

અહ સે તત્થ અણગારે, માસક્ખમણપારણે;
વિજયઘોસસ્સ જજ્ઞમ્મિ, ભિક્ખ-મઙ્કા ઉવઙ્કિએ. ૫

અર્થ : હવે તે કાલમાં તે નગરમાં વેદવેત્તા
વિજયઘોષ નામના બ્રાહ્મણે યજ્ઞ શરૂ કર્યો છે. તે
યજ્ઞમંડપમાં તે જયઘોષ મુનિ માસખમણના પારણા
નિમિત્તે ભિક્ષા માટે પધાર્યા. (૪+૫ - ૯૪૪+૯૪૫)
સમુવઙ્કિયં તહિં સન્તં, જાયગો પડિસેહએ;
ન હુ દાહામિ તે ભિક્ખં, ભિક્ખૂ ! જયાહિ અન્નઓ.

૬

જે ચ વેયવિઠિ વિપ્પા, જજ્ઞઙ્કા ચ જે દિયા;
જોઈસંગંવિઠિ જે ચ, જે ચ ઘમ્માણ પારગા. ૭

જે સમત્થા સમુદ્ધતું, પરં અપ્પાણમેવ ચ;
તેસિં અન્નમિણં દેયં, ભો ભિક્ખૂ ! સવ્વકામિયં. ૮

અર્થ : ત્યાં ભિક્ષા માટે આવેલા સાધુને યજ્ઞ

કરનારો વિજયઘોષ ભિક્ષાનો નિષેધ કરે છે, અને હે
ભિક્ષુ ! હું તમને ભિક્ષા નહિ આપું, માટે તમે અહીંથી
બીજે ઠેકાણે યાચના કરો ! કેમ કે - હે ભિક્ષુ ! જેઓ
વેદવેત્તાઓ જાતિ-બ્રાહ્મણો છે, જેઓ યજ્ઞપ્રયોજનવાળા
યજ્ઞને જ કરે છે, જેઓ સંસ્કારની અપેક્ષાએ બીજા
જન્મવાળા-દ્વિજ છે, જેઓ જ્યોતિઃશાસ્ત્ર અને શિક્ષાદિ
અંગેનો જાણો છે, જેઓ ધર્મ-શાસ્ત્ર-સર્વ વિદ્યાઓમાં
પારંગત છે અને જેઓ સંસાર-સાગરથી સ્વ-પરનો
ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ છે, તેઓને જ આ ષટ્સભિરપૂર
અન્ન આપવાનું છે પણ બીજાઓને નહિ જ. (૬ થી ૮ -
૯૪૬ થી ૯૪૮)

સો તત્થ એવં પડિસિદ્ધો, જયગેશ મહામુણી;
ન વિ રુઢ્ઠો ન વિ તુઢ્ઠો, ઉત્તમઙ્ગવેસઓ. ૯
નડગ્ગહં પાણહેઠં વા, ન વિ નિવ્વાહણાય વા;
તેસિં વિમોક્ખણઠ્ઠાએ, ઇમં વચણમબ્બવી. ૧૦
ન વિ જાણસિ વેયમુહં, ન વિ જન્નાણ જં મુહં;
નક્ખતાણ મુહં જં ચ, જં ચ ઇમ્માણ વા મુહં. ૧૧

જે સમત્યા સમુદ્ધતું, પરં અપ્પાણમેવ ચ;
ન તે તુમં વિયાણાસિ, અહ જાણાસિ તો ભણં.

૧૨

અર્થ : તે યજ્ઞમંડપમાં યજ્ઞ કરાવનાર વિજયધોષ દ્વારા આ પ્રમાણે પ્રતિષેધ કરાયેલ શ્રી જયધોષમુનિ, રાગ-દ્વેષ વગરના થઈ, મોક્ષાર્થી સમતાભાવે ઉભા રહેલ છે. તેઓ અન્ન માટે નહિ, પાન માટે નહિ, પોતાના વસ્ત્ર વગેરેથી નિર્વાહ માટે નહિ, પરન્તુ તે યાજ્ઞિકોના મોક્ષ માટે આ વચન બોલ્યા કે - તું વેદોના મુખ્ય વેદને જાણતો નથી, વળી યજ્ઞોના ઉપાયને તું જાણતો નથી, નક્ષત્રોના પ્રધાન નક્ષત્રને તું જાણતો નથી, ધર્મોના ઉપાયને તું જાણતો નથી અને જેઓ સ્વ-પરનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સમર્થ છે તેઓને તું જાણતો નથી. જો તું સત્ય જાણતો હોય તો બોલ !

(૯ થી ૧૨ - ૯૪૯ થી ૯૫૨)

તસ્સડક્ષ્ણેવપમોક્ષં ચ, અચયન્તો તહિં દિઓ;
સપરિસો પંજલિ હોઉ, પુચ્છઈ તં મહામુણિં. ૧૩

વેચાણં ચ મુહં બૂહિ, બૂહિ જન્નાણ વા મુહં;
 નક્ખતાણ મુહં બૂહિ, બૂહિધમ્માણ વા મુહં. ૧૪
 જે સમત્યા સમુદ્ધતું, પરં અપ્પાણમેવ ચ;
 એયં મે સંસયં સવ્વં, સાહૂ ! કહય પુચ્છિઓ. ૧૫

અર્થ : આ પ્રમાણે તે મુનિના પ્રશ્નનો જવાબ
 આપવા અસમર્થ થતો તે બ્રાહ્મણ, યજ્ઞમંડપમાં સભા
 સહિત બે હાથ જોડીને તે મહામુનિને પૂછે છે કે - આપ
 કહો કે - વેદોમાં મુખ્ય વેદ કયો છે ?, યજ્ઞોનો ઉપાય
 કયો છે ?, નક્ષત્રોમાં પ્રધાન કોણ છે ? અને સ્વ-પરનો
 ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ કોણ છે ? હે મુનીશ્વર ! આ પૂછેલા
 સઘળાં પ્રશ્નોનો આપ જવાબ આપો ! (૧૩ થી ૧૫ -
 ૮૫૩ થી ૮૫૫)

અગ્ગિહોત્તમુહા વેચા, જન્નહી વેચસાં મુહં;
 નક્ખતાણ મુહં ચન્દો, ધમ્માણં કાસવો મુહં. ૧૬
 જહા ચન્દં ગહાઈયા, ચિદ્ધન્તી પંજલીયડા;
 વન્દમાણા નમંસન્તા, ઉત્તમં મણહારિણો. ૧૭
 અજાણગા જન્નવાઈ, વિજ્જમાહણસંપયા;
 ગૂઢા સજ્જાય-તવસા, ભાસચ્છન્ના ઈવડગ્ગિણો. ૧૮

અર્થ : અગ્નિહોત્ર (કર્મ રૂપ કાષ્ટને બાળવા માટે દેઢ સદ્ભાવનાની આહૂતિવાળો ધર્મધ્યાન રૂપ અગ્નિહોત્ર કહેવાય છે.) રૂપ પ્રધાનવાળા વેદો છે. અર્થાત્ દહીંના માખણની જેમ વેદોના નવનીત સમાન આરણ્યકમાં સત્ય, તપ વગેરે દશ પ્રકારનો ધર્મ તે જ અગ્નિહોત્ર પ્રધાન છે. યજ્ઞોના ઉપાય તરીકે સંયમ રૂપ ભાવયજ્ઞનો અર્થો પુરૂષ છે. નક્ષત્રોમાં પ્રધાન ચંદ્ર છે. ધર્મોનું મુખ - મૂલ ઉપાય તરીકે યુગાદિદેવ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન છે, કેમ કે - તેઓશ્રી ધર્મના પ્રથમ પ્રરૂપક છે. જેમ ચંદ્રને હાથ જોડી સ્તુતિ - નમસ્કાર કરતા ગ્રહ વગેરે નક્ષત્રો પ્રધાન રીતિએ અતિ વિનયવાળા ચિત્તાકર્ષક દેખાતા ઉભા રહે છે, તેમ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને પણ દેવેન્દ્ર વગેરે સ્તુતિ - નમસ્કાર આદિ કરે છે. અર્થાત્ માહાત્મ્યશાલી શ્રી ઋષભદેવસ્વામી ધર્મના મૂલ રૂપે છે. વિદ્યા રૂપી બ્રાહ્મણ-સંપત્તિવાળાઓ યજ્ઞવાદીઓ જે તારા વડે પાત્રપણાએ માનેલ છે તેઓ અજ્ઞાની છે, કેમ કે - સાચા બ્રાહ્મણોને નિષ્પરિગ્રહતા

હોવાથી વિદ્યા એ જ સંપત્તિ હોય. તેઓ બૃહદ્ આરણ્યક કથિત દશ પ્રકારના ધર્મને જાણતાં હોવા છતાં આ લોકો બ્રાહ્મ યજ્ઞને કરે ? વેદ, અધ્યયન, ઉપવાસ વગેરે બહારથી શાન્ત સંવરવાળા આ અજ્ઞાનીઓ, ભસ્મ નીચે ઢંકાયેલ અગ્નિની માફક ભીતરમાં કષાયની આગથી ભભૂકતા જ છે. તમે માનેલ આ બ્રાહ્મણો કેવી રીતિએ સ્વ-પરનો ઉદ્ધાર કરી શકે ? અર્થાત્ ન જ કરી શકે. (૧૬ થી ૧૮ - ૮૫૬ થી ૮૫૮)

જો લોએ બંભણા વુતા, અગ્ગી વ મહિઓ જહા;
સયા કુસલસંદિઢં, તં વયં બૂમ માહણં. ૧૯

જો ન સજ્જઈ આગન્તું, પવ્વયન્તો ન સોયઈ;
રમઈ અજ્જવયણમ્મિ, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૦

જાયરૂવં જહામહં, નિહ્દન્તમલપાવગં;
રાગ-દોસ-ભયાતીયં, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૧

(તવસ્સિયં કિસં દન્તુ, અવચિયમંસસોણિયં;
સુવ્વયં પત્તનિવ્વાણં, તં વયં બૂમ માહણં.)

તસપાણે વિયાણિતા, સંગહેણ ચ થાવરે;
જો ન હિંસઈ તિવિહેણં, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૨

કોહા વા જઈ વા હાસા, લોભા વા જઈ વા ભયા;
મુસં ન વયઈ જો ઉ, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૩

ચિતમન્તમચિતં વા, અપ્પં વા જઈ વા બહું;
ન ગેહતિ અદતં જે, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૪

દિવ્વ-માણુસ-તેરિચ્છં, જો ન સેવઈ મેહુણં;
મણસા કાય-વકકેણં, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૫

જહા પોમં જલે જાયં, નોવલિપ્પઈ વારિણા;
એવં અલિત્ત કામેહિં, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૬

અલોલુયં મુહાજીવી, અણગારં અકિંચણં;
અસંસતં ગિહત્યેસુ, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૭

જહિત્તા પુવ્વસંજોગં, નાઈસંગે ચ બન્ધવે;
જો ન સજ્જઈ એએહિં, તં વયં બૂમ માહણં. ૨૮

અર્થ : લોકમાં જે બ્રાહ્મણ તરીકે કહેવાય છે
અને જે બ્રાહ્મણો જેવી રીતિએ અગ્નિ પૂજેલ છે, તે
બ્રાહ્મણ અને અગ્નિનું સત્ય સ્વરૂપ તત્ત્વજ કુશલોએ
કહેલ છે. તેમાં પહેલાં અમે બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ જણાવીએ

છીએ. જે સ્વજન વગેરે સ્નેહ-સંબંધીને મળવા માટે આસક્તિ-રાગ કરતો નથી અને સ્વજનો આવીને મળીને જાય છતાં એમના વગર હું કેવી રીતિએ રહી શકીશ-એમ શોક કરતો નથી, પરન્તુ તીર્થંકર રૂપ આર્યના વચનમાં રમતો રહે છે, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

જેમ તેજના ઉત્કર્ષ માટે મનઃશિલ વગેરેથી ઘસેલું સોનું અને અગ્નિમાં નાખેલું સોનું તેજસ્વી અને મલ વગરનું થાય છે, તેમ બાહ્ય - અભ્યંતર ગુણસંપન્ન અને એથી જ રાગ-દ્વેષના ભય વગરનો જે છે, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

જે ત્રસ-સ્થાવર જીવોને સંક્ષોપથી અને વિસ્તારથી જાણીને મન - વચન - કાયાના યોગથી હણતો નથી, તેને - અહિંસકને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

જે ક્રોધથી, હાસ્યથી, લોભથી અને ભયથી મૃષા-અસત્ય બોલતો નથી, તેને-સત્યવાદીને અમે

બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

જે દ્વિપદ - ચતુષ્પદ વગેરે સચિત્ત અને સોનું આદિ અચિત્તને થોડી કે ઘણી કોઈ પણ ચીજને કોઈના દીધા વગર લેતો નથી, તેને-અચોર્યવ્રતધારીને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

જે દેવ-મનુષ્ય-તિર્યચ સંબંધી મૈથુનને ત્રિવિધે સેવતો નથી, તેને - બ્રહ્મચારીને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

જેમ પાણીમાં કમલ પેદા થયેલું છે છતાં પાણીથી લેપાતું નથી, તેમ કામોથી પેદા થયો છતાં જે કામોમાં લેપાતો નથી - જલકમલવત્ અલિપ્ત હોય છે, તેને-નિષ્કામને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

જે આહાર આદિમાં લંપટતા વગરનો છે, ભેષજ - મંત્ર આદિના ઉપદેશથી આજીવિકા નહિ કરનારો - મુધાજીવી છે, પૂર્વે કે પાછળથી પરિચિત ગૃહસ્થોની સાથે સંબંધ વગરનો છે, અકિંચન છે અને અનગાર છે, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

જે માતા આદિના સંબંધ રૂપ પૂર્વસંયોગને, લોક
વગેરેના સંબંધ રૂપ જ્ઞાતિસંગોને, બાંધવોને અને
ભોગોને છોડીને ફરીથી પણ તેમાં રાગ કરનારો બનતો
નથી, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ. (૧૯ થી ૨૮ -
૯૫૯ થી ૯૬૮)

પસુબન્ધા સવ્યવેદા, જઙ્ગં ચ-પાવકમ્મુણા;
ન તં તાયન્તિ દુસ્સીલં, કમ્માણિ બલવન્તિહ. ૨૯
ન વિ મુણ્ડિએણ સમણો, ન ઔકારેણ બમ્મણો;
ન મુણી રણવાસેણં, કુસચીરેણ તાવસો. ૩૦
સમયાએ સમણો હોઈ, બમ્મચેરેણ બમ્મણો;
નાણેણ ચ મુણી હોઈ, તવેણં હોઈ તાવસો. ૩૧
કમ્મુણા બમ્મણો હોઈ, કમ્મુણા હોઈ ખત્તિઓ;
વઘસો કમ્મુણા હોઈ, સુદ્દો હવઈ કમ્મુણા. ૩૨
એએ પાઉકરે બુદ્ધે, જેહિં હોઈ સિણાયઓ;
સવ્વકમ્મવિણિમ્મુક્કં, તં વયં બૂમ માહણં. ૩૩
એવં ગુણસમાઉત્તા, જે ભવન્તિ દિઉત્તમા;
તે સમત્યા ઉ ઉદ્ધતું, પરં અપ્પાણમેવ ચ. ૩૪

અર્થ : પશુઓના વિનાશ માટે બંધનના કારણભૂત ઋગ્વેદ વગેરે સર્વ વેદો, પાપના હેતુભૂત પશુના વધ વગેરેના અનુષ્ઠાનથી કરેલ યજ્ઞ, તે દુરાચારી યજ્ઞ કરનારને સંસાર - બંધનથી બચાવી તારી શકતા નથી; કેમ કે - પશુવધ વગેરેમાં પ્રવર્તક હોઈ તે વેદ અને યજ્ઞ કર્મબલવર્ધક છે.

વળી માથું મુંડાવા માત્રથી ‘શ્રમણ’ કહેવાતો નથી, ઑંકાર માત્રથી ‘બ્રાહ્મણ’ બનતો નથી, અરણ્યમાં રહેવાથી ‘મુનિ’ થતો નથી અને વલ્કલ વગેરે કુશના વસ્ત્ર માત્રથી ‘તાપસ’ થતો નથી.

વળી સમતાથી શ્રમણ થાય છે, બ્રહ્મચર્યથી બ્રાહ્મણ બને છે, જ્ઞાનથી મુનિ બને છે અને તપથી તાપસ બને છે.

તેમજ જ્ઞાન-ધ્યાન વગેરે ક્રિયા રૂપ કર્મથી બ્રાહ્મણ બને છે, પીડિતના રક્ષણ રૂપ કર્મથી ક્ષત્રીય થાય છે, વ્યાપાર-પશુ રાખવાં-ખેતી આદિથી વૈશ્ય બને છે અને શોકના હેતુભૂત નોકરી વગેરે કરવા રૂપ કર્મથી શુદ્ર બને છે.

આ પૂર્વોક્ત અહિંસા આદિ અર્થો શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાને પ્રગટ કરેલ છે, કે જે અર્થોથી કેવલી રૂપ સ્નાતક બને છે. આથી આસન્નમુક્તિ હોઈ સર્વકર્મરહિત સિદ્ધ જેવા સ્નાતક-કેવલીને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

આ પ્રમાણે જેઓ અહિંસા આદિ ગુણોથી યુક્ત હોય છે, તેઓ સ્વ-પરનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સમર્થ ઉત્તમ બ્રાહ્મણો થઈ શકે છે પણ બીજા નહિ. (૨૯ થી ૩૪ - ૯૬૯ થી ૯૭૪)

એવં તુ સંસયે છિન્ને, વિજયઘોસે ચ માહણે;
સમુદાય તઓ તં તુ, જયઘોસં મહામુણિં. ૩૫

તુક્ટે ચ વિજયઘોસે, ઈણમુદાહુ કયંજલી;
માહણતં જહાભૂયં, સુદ્ધુ મે ઉવદંસિયં. ૩૬

તુબ્ભે જયયા જજ્ઞાણં, તુબ્ભે વેયવિગિ વિગિ;
જોઘસંગવિગિ તુબ્ભે, તુબ્ભે ઘમ્માણ પારગા. ૩૭

તુબ્ભે સમત્યા ઉદ્ધત્તું, પરં અપ્પાણમેવ ચ;
તમણ્ણગહં કરે અમ્હં, ભિક્ખુણં ભિક્ખુ ઉત્તમા ! ૩૮

અર્થ : આ પ્રમાણે કહીને જ્યારે મુનીશ્વર ઉભા
 રહ્યા છે, ત્યારે આ પ્રમાણે કહેલ નીતિથી - સંશય
 છેદાવાથી, ‘આ જયઘોષ મહામુનિ મારા ભાઈ છે’ -
 એમ ઓળખીને, સંતુષ્ટ થયેલો વિજયઘોષ નામનો
 બ્રાહ્મણ હાથ જોડીને કહેવા લાગ્યો કે - આપે મને સારી
 રીતિએ સાચા બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. વળી તેમણે
 જણાવ્યું કે - હે યથાર્થ તત્ત્વના જાણ ! આપ સાચા યજ્ઞોને
 કરનારા યાજ્ઞિક છો, આપ સાચા વેદને જાણનાર છો,
 આપ સાચા જ્યોતિષના અંગના જાણ છો, આપ ધર્મોના
 પારને પામેલા છો અને આપ સાચે જ સ્વ-પરનો ઉદ્ધાર
 કરવા માટે સમર્થ છો. હે ઉત્તમ ભિક્ષુક ! કૃપા કરો !,
 પધારો ! અને અમને ભિક્ષાને લાભ આપો. આ પ્રમાણે
 વિજયઘોષ બ્રાહ્મણે મુનીશ્વરને સ્તુતિપૂર્વક ભિક્ષાનું
 આમંત્રણ આપ્યું (૩૫ થી ૩૮ - ૯૭૫ થી ૯૭૮)
ન કજ્જં મજ્જ ભિક્ખેણં, ખિપ્પં નિક્ખમસૂ દિયા !;
મા ભમિહિસિ ભયાવત્તે, ઘોરે સંસારસાગરે. ૩૯

ઉવલેવો હોઈ ભોગેસુ, અભોગી નોવલિપ્પઈ;
 ભોગી ભમઈ સંસારે, અભોગી વિપ્પમુચ્ચઈ. ૪૦
 ઉલ્લો સુક્કો ય દો છૂટા, ગોલયા મઢિયામયા;
 દો વિ આવડિઆ કુડ્ડે, જે ઉલ્લો સોડત્થ લગ્ગઈ. ૪૧
 એવં લગ્ગન્તિ દુમ્મેહા, જે નરા કામલાલસા;
 વિરતા ઉ ન લગ્ગન્તિ, જહા સે સુક્કગોલએ. ૪૨

અર્થ : હવે વિજયઘોષ બ્રાહ્મણને મુનીશ્વર કહે
 છે કે - મારે ભિક્ષાનું કોઈ કાર્ય નથી, પરંતુ તમે સાચા
 બ્રાહ્મણ બનો !, શ્રી ભાગવતી દીક્ષા સ્વીકારો ! અને
 ભયના આવર્તવાળા ઘોર સંસારસાગરમાં ભ્રમણ કરો
 નહિ. ભોગો ભોગવવાથી કર્મવૃદ્ધિ રૂપ ઉપલેપ થાય
 છે. ભોગ વગરનો કર્મ-સંબંધથી લેપાતો નથી. ભોગી
 સંસારમાં ભમે છે, જ્યારે અભોગી સંસારથી મુક્ત બને
 છે. જો ભીનો-લીલો માટીનો એક ગોળો અને બીજો
 માટીનો સુકો ગોળો ભીંત ઉપર ફેંકાયેલો હોય, તો તેમાં
 લીલો-ભીનો ગોળો ભીંતમાં લાગે છે - ચોંટે છે, જ્યારે
 સુકો ગોળો ભીંતમાં લાગતો નથી - ચોંટતો નથી. એ

રીતિએ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા-કામભોગોમાં લાલસાવાળા મનુષ્યો કર્મની સાથે લાગે છે, પરંતુ વૈરાગી મનુષ્યો કર્મની સાથે સુકા ગોળાની માફક લાગતા નથી. (૩૯ થી ૪૨ - ૯૭૯ થી ૯૮૨)

એવં સે વિજયઘોસે, જયઘોસસ્સ અન્તિએ;

અણગારસ્સ નિક્ખન્તે, ધમ્મં સોચ્યા અણુતરં. ૪૩

અર્થ : આ પ્રમાણે તે વિજયઘોષ શ્રી જયઘોષ મુનિની પાસે અનુપમ ધર્મ સાંભળીને શ્રી ભાગવતી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરાર થયા. (૪૩ - ૯૮૩)

ખવેતા પુવ્વકમ્માહં, સંજમેણ તવેણ ચ;

જયઘોસ-વિજયઘોસા, સિદ્ધિં પત્તા અણુતરં. ૪૪

॥ત્તિ બેમિ. ॥

અર્થ : સંયમ અને તપથી પૂર્વકર્મોને ખપાવીને શ્રી જયઘોષ અને શ્રી વિજયઘોષ મુનિ અનુત્તર સિદ્ધિગતિને પામ્યા. આ પ્રમાણે હે જંબૂ ! હું તને કહું છું. (૪૪ - ૯૮૪)

(ઈઈ જનઈજજં સમત્તં (૨૫))

૨૬. શ્રી સામાયારી અધ્યયન

સામાયારિં પવક્ખમિ, સવ્વદુક્ખવિમોક્ખણિં;
જં ચરિતા ઇ નિગ્ગન્થા, તિણ્ણા સંસારસાગરં. ૧

અર્થ : જે સામાયારીને આયરી નિર્ગ્રન્થો સંસાર-સાગરને તરે છે, તરશે અને તરી ગયા, તે સર્વ દુઃખોથી મૂકાવનારી સાધુજનકર્તવ્ય રૂપ સામાયારીને હું કહીશ. (૧-૮૮૫)

પટ્થમા આવસ્સિયા નામં, બિઘયા ય નિસીહિયા;
આપુચ્છણા ય તથયા, ચઉત્થી પડિપુચ્છણા. ૨

પંચમી છન્દણા નામં, ઘચ્છાકારો ય છક્કઓ;
સત્તમો મિચ્છાકારો ય, તહક્કારો ય અક્કમો. ૩

અબ્બુક્કાણં ય નવમં, દસમા ઉવસંપદા;
એસા દસંગા સાહૂણં, સામાયારી પવેઘયા. ૪

અર્થ : પહેલી આવશ્યકી, બીજી નૈષેધિકી, ત્રીજી આપ્રચ્છના, ચોથી પ્રતિપ્રચ્છના, પાંચમી છંદના, છઠ્ઠી ઈચ્છાકાર, સાતમી મિથ્યાકાર, આઠમી તથાકાર,

નવમી અભ્યુત્થાન અને દશમી ઉપસંપદા-એમ સાધુઓની આ દશાંગી-દશવિધ સામાયારી ભગવંતોએ કહેલી છે. (૨ થી ૪ - ૯૮૬ થી ૯૮૮)

ગમણે આવસ્થિયં કુજ્જ, ઠાણે કુજ્જ નિસીહિયં;
આપુચ્છણા સયંકરણે, પરકરણે પડિપુચ્છણા. ૫
છન્દણા દબ્બજાએણં, ઘચ્છાકારો ય સારણે;
મિચ્છાકારોડપ્પનિન્દાએ, તહક્કારો પડિસ્સુએ. ૬
અબ્ભુક્કાણં ગુરુપૂયા, અચ્છણે ઉવસંપદા;
એવં દુપંચસંજુતા, સામાયારી પવેદયા. ૭

અર્થ : હવે વિષય-વિભાગથી આ સમાયારી કહે છે. (૧) તથા વિધ જ્ઞાનાદિ આવશ્યક હેતુ ઉપસ્થિત થવાથી ઉપાશ્રય વગેરે સ્થાનોમાંથી બહાર નીકળતાં ‘આવશ્યકી’ નામની પહેલી સમાયારી સાયવવી, અર્થાત્ આવસ્સહી બોલીને ગુરુઆજ્ઞાપૂર્વક બહાર જવું.

(૨) ઉપાશ્રય વગેરે સ્થાનમાં પ્રવેશ કરતાં ગમન આદિના નિષેધ રૂપ ‘નૈષેધિકી’ નામની બીજી

સામાયારી સાયવવી યાને પ્રવેશતાં 'નિસીહિ' શબ્દ બોલવો.

(૩) 'આ કાર્ય હું કરું કે નહિ' ઈત્યાદિ પૂછવા રૂપ અર્થાત્ પોતાના કોઈ પણ કાર્યને સ્વયં કરવામાં ગુરુને પૂછવા રૂપ 'આપ્રચ્છના' નામની ત્રીજી સામાયારી સાયવવી.

(૪) અન્ય કાર્ય કરવામાં પણ ગુરુને પૂછવું. ગુરુએ જોડ્યો હોય છતાં ફરીથી પ્રવૃત્તિના કાળમાં ગુરુને પૂછવા રૂપ 'પ્રતિપ્રચ્છના' નામની ચોથી સામાયારી જાણવી.

(૫) પૂર્વ ગ્રહણ કરેલા આહારાદિ દ્રવ્ય સમુદાયમાંથી શેષ સાધુઓને 'આ આહારાદિ હું લાવ્યો છું, તો જો કોઈને ઉપયોગી થાય તો ઈચ્છા પ્રમાણે લો.' - એમ આપવા માટે આમંત્રણ કરવું, તે 'છંદના' નામની પાંચમી સામાયારી સમજવી.

(૬) પોતાની ઈચ્છાથી તે તે કાર્ય કરવું તે 'ઈચ્છાકાર.' જો કે - 'તમે કરવા માટે ઈચ્છેલું આ કાર્ય

છે પણ મારી ઈચ્છા છે.’ ‘હું આ કામ કરું, મારા પાત્રલેપાદિ કાર્યને તમે ઈચ્છાથી કરો.’ આ પ્રમાણે ક્રમશઃ સ્વ-પર સારણમાં ‘ઈચ્છાકાર’ સામાયારી છઠ્ઠી જાણવી.

(૭) જ્યારે કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભૂલ થાય, ત્યારે ભૂલના સ્વીકારપૂર્વક ‘મિથ્યા દુષ્કૃત’ આપે. અર્થાત્ અસત્ય આચરણ થતાં ધિક્કાર છે મને, કે જે મેં આ અસત્ય કરેલ છે.’ - આવા પ્રકારની નિંદામાં ‘મિથ્યાકાર’ નામની સાતમી સામાયારી સમજવી.

(૮) જ્યારે ગુરુમહારાજ વાંચના વગેરેનું દાન કરે, ત્યારે ‘આ આ પ્રમાણે જ છે.’ - એવા સ્વીકાર રૂપ પ્રતિશ્રુતમાં અર્થાત્ ગુરુ આદિ જે કહે તે સંભાળી તે તરત જ ‘તહત્તિ’ કહી સ્વીકાર રૂપ પ્રતિશ્રુતમાં ‘તથાકાર’ નામની આઠમી સામાયારી છે.

(૯) બહુમાનયોગ્ય આચાર્ય, ગ્લાન આદિને યથોચિત આહાર આદિ સંપાદન રૂપ ગુરુપૂજામાં ‘અભ્યુત્થાન’ નિમંત્રણા રૂપ નવમી સામાયારી જાણવી.

(૧૦) બીજા આચાર્યની સમીપમાં ‘આટલા કાળ સુધી આપની પાસે હું રહીશ.’ - એવી ‘ઉપસંપદા’ નામની દશમી સામાચારી સમજવી. આ પ્રમાણે દશવિધ સામાચારી કહેલી છે. (૫ થી ૭ - ૮૮૮ થી ૮૮૧)

પુષ્પિલ્લભિ ચઉલ્ભાગે, આદ્યભિ સમુદ્ધિયે;
ભંડગં પડિલેહિતા, વન્દિતા ચ તત્તો ગુરું. ૮

પુચ્છેજ્જ પંજલિયડો, કિં કાયવ્વં મએ ઘહં ?;
ઘચ્છં નિઓઘઉં ભન્તે ! વેયાવચ્ચે વ સજ્જાએ. ૯
વેયાવચ્ચે નિઉત્તેણં, કાયવ્વમગિલાયઓ;
સજ્જાએ વા નિઉત્તેણં, સવ્વદુક્ખવિમોક્ખણે. ૧૦

અર્થ : બુદ્ધિથી આકાશનો ચાર પ્રકારનો વિભાગ કરાય છે. ત્યાં પૂર્વદિશા સંબંધી કાંઈક ન્યૂન આકાશના ચોથા ભાગમાં જ્યારે સૂર્ય આવે છે, ત્યારે પાદોનપોરિસિમાં (સૂર્યોદય પછી ૨ ક. - ૨૪ મિ. થાય ત્યાર પછી) પાત્ર વગેરે ઉપકરણનું પડિલેહણ કરીને અને આચાર્ય આદિ ગુરુને વંદના કરીને ભાલતલ ઉપર બે હાથ જોડીને પૂછે કે - આ સમયમાં હું ઈચ્છું છું કે - હે

ભગવન્ ! આપ વૈયાવચ્ચ કે સ્વાધ્યાયમાં જેમાં મને
જોડવા ઈચ્છો, તેમાં હું જોડાવા ઈચ્છું છું. જો
ગુરુમહારાજ વૈયાવચ્ચમાં જોડે, તો શરીરના શ્રમનો
વિચાર કર્યા સિવાય વૈયાવચ્ચ કરવી. જો ગુરુજી
સ્વાધ્યાયમાં નિયુક્ત કરે, તો સર્વ દુઃખોથી મૂકાવનાર
સ્વાધ્યાયમાં શરીરશ્રમની ચિન્તા કર્યા સિવાય પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ. (૮ થી ૧૦ - ૯૯૨ થી ૯૯૪)

દિવસ્સ ચઉરો ભાગે, કુજ્જા ભિક્ષૂ વિચક્ખણે;
તત્થો ઉત્તરગુણે કુજ્જા, દિણભાગેસુ ચઉસુ વિ.

૧૧

પટ્થમં પોરિસિ સજ્જાયં, ભિતિયં ઝાણં ઝિયાચર્ધ;
તદ્ધયાએ ભિક્ખાચરિયં, પુણો ચઉત્થીઘ સજ્જાયં.

૧૨

આસાઢે માસે દુપયા, પોસે માસે ચઉપ્પયા;
ચિતાસોએસુ માસેસુ, તિપયા હવધ પોરિસી. ૧૩

અંગુલં સત્તરત્થેણં, પક્ખેણ ચ દુયંગુલં;
વટ્ઠએ હાયએ વા વિ, માસેણં ચઉરંગુલં. ૧૪

અર્થ : વિચક્ષણ સાધુ દિવસના ચાર ભાગ કરે.
 દિવસના ચાર ભાગોમાં પણ સ્વાધ્યાય વગેરે ઉત્તરગુણો
 કરે ! પહેલી પોરિસીમાં સ્વાધ્યાય-સૂત્રાભ્યાસ, બીજી
 પોરિસીમાં ધ્યાન - અર્થચિંતન, ત્રીજી પોરિસીમાં
 ભિક્ષાયર્યા અને ચોથી પોરિસીમાં ફરીથી સ્વાધ્યાય
 કરે ! આષાઢ પૂર્ણિમા દિને જાનુઆયા બે પદવાળી હોય,
 ત્યારે પોરિસીનું માપ નીકળે છે. આવી રીતિએ પોષ
 માસની પૂર્ણિમા દિને જ્યારે ચાર પદવાળી જાનુઆયા
 હોય, ત્યારે પોરિસીનું માપ નીકળે છે. ચૈત્ર અને આસો
 માસની પૂર્ણિમા દિને જ્યારે ત્રણ પદવાળી જાનુઆયા
 હોય, ત્યારે પોરિસીનું માપ નીકળે છે. વળી
 દક્ષિણાયનમાં સાત અહોરાત્રિ બાદ પોરિસીના માપમાં
 એક આંગળ વધે છે અને ઉત્તરાયનમાં ઘટે છે.
 પખવાડીયા બાદ આંગળ પોરિસીના માપમાં
 દક્ષિણાયનમાં વધે છે અને ઉત્તરાયનમાં ઘટે છે. એ
 રીતિએ એક મહિના બાદ ચાર આંગળ પોરિસીના
 માપમાં દક્ષિણાયનમાં વધે છે અને ઉત્તરાયનમાં ઘટે

છે. (૧૧ થી ૧૪ - ૯૯૫ થી ૯૯૮)

આસાદ બહુલપક્ષે, ભદ્રવચ્ચે કતિએ ય પોસે ય;
ફગુણ-વધસાહેસુ ય, નાયવ્યા ઓમરતા ઉ. ૧૫
જેઢામૂલે આસાદ-સાવણે, છહિં અંગુલેહિં પડિલેહા;
અઢહિં બીધય તિયમ્મી, તથએ દસ, અઢહિં ચઉત્યે. ૧૬

અર્થ : આષાઢ, ભાદરવો, કાર્તિક, પોષ,
ફાગણ અને વૈશાખ માસનો વદ પક્ષ ચૌદ દિવસનો
કહેવાય છે. પૂર્વોક્ત પોરિસીના માનમાં આષાઢ અને
શ્રાવણમાં ૬ આંગળ, ભાદરવો - આસો - કાર્તિકમાં ૮
આંગળ, માગશર - પોષ - માહમાં ૧૦ આંગળ અને
ફાગણ - ચૈત્ર - વૈશાખમાં ૮ આંગળ ઉમેરવાથી
પાદોનપોરિસી પાત્રાના પડિલેહણનો કાળ સમજવો.
(૧૫+૧૬ - ૯૯+૧૦૦૦)

રતિં પિ ચઉરો ભાગે, કુજ્જા ભિક્ખૂ વિચક્ખણો;
તઓ ઉત્તરગુણે કુજ્જા, રાઈભાગેસુ ચઉસુ વિ. ૧૭
પટમં પોરિસિ સજ્જાયં, બીતિયં ઝાણં ઝિયાયઈ;
તથયાએ નિદ્દમોક્ખં તુ, ચઉત્થી ભુજ્જો વિ સજ્જાયં. ૧૮

જં નેઘ જયા રતિં, નક્ષત્રં તમ્મિ નહચઉલ્ભાગે;
 સંપત્તે વિરમેજ્જા, સજ્જાયં પઓસકાલમ્મિ. ૧૯
 તમ્મેવ ચ નક્ષત્તે, ગચણ ચઉલ્ભાગસાવસેસમ્મિ;
 વેરત્તિયં પિ કાલં, પડિલેહિતા મુણી કુજ્જા. ૨૦

અર્થ : વિચક્ષણ મુનિ રાત્રિના પણ ચાર ભાગ કરે ! ત્યાર પછી રાત્રિના ચાર ભાગોમાં સ્વાધ્યાયાદિ રૂપ ઉત્તર-ગુણોનું આરાધન કરે ! પહેલી પોરિસીમાં સ્વાધ્યાય કરે, બીજી પોરિસીમાં અર્થચિંતન રૂપ ધ્યાન કરે, ત્રીજી પોરિસીમાં નિદ્રા બાદ ઉઠે અને ચોથી પોરિસીમાં પુનઃ સ્વાધ્યાય કરે ! પ્રાયઃ સૂર્ય નક્ષત્રથી ચૌદમું નક્ષત્ર આખી રાત્રિ સુધી આકાશમાં રહે છે. જ્યારે તે નક્ષત્ર આથમી જાય છે, ત્યારે રાત્રિની સમાપ્તિ થાય છે. જ્યારે આકાશના ચોથા ભાગમાં તે નક્ષત્ર આવે, ત્યારે પ્રદોષકાળમાં આરંભેલ સ્વાધ્યાયથી મુનિ અટકી જાય ! નક્ષત્રને આકાશનો ચોથો ભાગ ફરવાનો જ્યારે બાકી હોય, ત્યાર બાદ ફરવાના ચોથા ભાગમાં નક્ષત્ર ફરે ત્યારે ત્રીજો પહોર પૂરો થયો છે એમ જાણી,

જાગીને ફરીથી સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિ ચાલુ કરે ! અર્થાત્ જ્યારે આ નક્ષત્ર આકાશના કલ્પેલા પહેલા ભાગમાં ફરી લે ત્યારે પહેલો પ્રહર, બીજો ભાગ ફરી લે ત્યારે બીજો પ્રહર, ત્રીજો ભાગ ફરી લે ત્યારે ત્રીજો પ્રહર અને ચોથો ભાગ ફરી લે ત્યારે ચોથો પ્રહર સમાપ્ત થયો - એમ સમજવું. (૧૭ થી ૨૦ - ૧૦૦૧ થી ૧૦૦૪) પુવ્વિલ્લભિ ચઉબભાગે, પડિલેહિતાણ ભદ્રચં; ગુરું વન્દિતુ સજ્જાયં, કુજ્જા દુઃખવિમોઃખણં.

૨૧

પોરિસીએ ચઉબભાગે, વન્દિતાણ તચો ગુરું; અપડિક્કમિતુ, કાલસ્સ, ભાયણં પડિલેહએ. ૨૨

અર્થ : દિવસના પ્રથમ ચોથા ભાગમાં - પહેલી પોરિસીમાં, સૂર્યોદય સમયે વર્ષાકલ્પ વગેરે ઉપધિનું પડિલેહણ કરી અને ગુરુને વંદના કરી, દુઃખથી છોડાવનાર સ્વાધ્યાયને કરે ! સૂર્યોદયથી ૨ ક. - ૨૪ મિ. રૂપ પાદોનપોરિસીમાં ગુરુજીને વંદના કરી, કાલ પ્રતિક્રમણ પછી થતું હોવાથી કાલના પ્રતિક્રમણ વગર

પાત્રા વગેરેનું પડિલેહણ કરે ! (૨૧+૨૨-
૧૦૦૫+૧૦૦૬)

મુહપત્તિં પડિલેહિતા, પડિલેહિજ્જ ગોચ્ચયં;
ગોચ્ચગલધયંગુલિઓ, વત્થાઇં પડિલેહએ. ૨૩

ઉઠ્ઠં થિરં અતુરિયં, પુવ્વં તા વત્થમેવ પડિલેહે;
તો બિધયં પફોડે, તથયં ચ પુણો પમજ્જેજ્જા.

૨૪

અણચ્ચાવિયં અવલિયં, અણાણુબન્ધિં અમોસલિં ચેવ;
છપ્પુરિમા નવ ખોડા, પાણી પાણિવિસોહણં. ૨૫

અર્થ : પહેલાં મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરીને
પાત્રા ઉપરના ઉપકરણ રૂપ ગુચ્છાનું પડિલેહણ કરે.
અંગુલિઓથી ગુચ્છાને પકડનારો મુનિ (પટલક રૂપ)
પલ્લા રૂપ વસ્ત્રોનું પડિલેહણ - પ્રમાર્જન કરે. બાદ
શરીરની અપેક્ષાએ ઉત્કુટુક બનેલો (બે પગ વાળીને
બંને ઘુંટણ ઉંચા રહે તેવી રીતિએ ઉભા પગે ભૂમિથી
અદ્ધર બેસવું, તે ઉત્કુટુકાસન કહેવાય છે.) તીર્થર્થી
વસ્ત્રોને ફેલાવનારો, વસ્ત્રને મજબુત પકડી અને

ઉતાવળ કર્યા સિવાય પહેલા પડલ રૂપ વસ્ત્રને પડિલેહે,
 (આ સિવાય બીજી વખતે વસ્ત્ર વગેરેની આ મુજબ
 પડિલેહણ વિધિ સમજવી.) પણ પફોડા કરે નહિ. જો
 તેમાં જંતુઓ દેખાય, તો તેને યતનાથી બીજે ઠેકાણે મૂકી
 દે. ત્યારબાદ શુદ્ધ વસ્ત્રને પફોડા કરે. આ બીજું કૃત્ય
 સમજવું. ત્યાર પછી ફરીથી ત્રીજું કાર્ય કરે કે - જોઈને
 હાથમાં રહેલા પ્રાણીઓનું પ્રમાર્જન કરે. શરીર કે કપડાં
 નચાવ્યા સિવાય, કપડાં વાળ્યા સિવાય, જોવાતો ભાગ
 બરાબર દેખાય તેવી રીતિએ ઉંચું, નીચું કે તીચ્છું જોયા
 સિવાય અથવા ભીંત વગેરે પદાર્થોનો વિચાર કર્યા
 સિવાય, વસ્ત્રને બંને પાસાં બદલીને દૃષ્ટિથી જોયા બાદ,
 વસ્ત્રને બે હાથથી પકડીને પહેલાં ડાબા હાથે અને
 પછીથી જમણા હાથે નચાવવા રૂપ ત્રણ - ત્રણ પફોડા
 કરવા. અર્થાત્ પૂર્વે કરતા હોઈ તીચ્છા કરેલ વસ્ત્રોના
 પફોડા રૂપ ક્રિયાવિશેષોને છ પૂર્વના પ્રસ્ફોટ કહેવાય
 છે. જમણા હાથની આંગળીમાં વસ્ત્ર ભરાવી, હાથને
 સ્પર્શે નહિ તેમ ડાબા હાથની હથેલીથી કોણી સુધી

વસ્ત્રને લઈ જતાં ત્રણ વાર અફખોડા (નયાવવા રૂપે)
 આરભડા સમ્મદ્દા, વજજેયવ્વા ય મોસલી તથ્યા;
 પફોડણા ચઉત્થી, વિક્ષિખતા વેધ્યા છટ્ટા. ૨૬
 પસિટિલ પલમ્મ લોલા, એગામોસા અણેગરૂવધુણા;
 કુણઘ પમાણિ પમાયં, સંકિચગણણોવગં કુજજા.

૨૭

અર્થ : પ્રતિલેખનાના દોષના ત્યાગ કહે છે.

(૧) આરભડા - વિપરીત પ્રતિલેખના અથવા
 ઝપાટાબંધ બીજા બીજા વસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવા રૂપ
 પ્રતિલેખના.

(૨) સંમદ્દા - વસ્ત્રના છેડાના ખુણાઓ વાળવા
 રૂપે કે ઉપધિ ઉપર બેસવા રૂપ સંમદ્દા નામક દોષ.

(૩) મૌશલી-તિચ્છો, ઉંચે કે નીચે સંઘટ્ટો કરવો
 તે મૌશલી દોષ.

(૪) પ્રસ્ફોટના-ધૂળવાળા વસ્ત્રની જેમ પ્રકર્ષથી
 વસ્ત્રો ખંખેરવા તે પ્રસ્ફોટના દોષ.

(૫) વિક્ષિખા-પડિલેહણા જેની થયેલી છે -

એવા વસ્ત્રોને પડિલેહણ વગરના વસ્ત્રોમાં મૂકવા તે વિક્ષિપ્તા દોષ.

(૬) વેદિકા - બંને ઢીંચણે બંને હાથ રાખીને પડિલેહણ કરવી તે ઉર્ધ્વ વેદિકા, બંને ઢીંચણ નીચે હાથ રાખીને પડિલેહણ કરવી તે અધો વેદિકા, તીર્થા હાથ રાખીને પડિલેહણ કરવી તે તિર્યગ્ વેદિકા. બે હાથની અંદર બે ઢીંચણ રાખીને પડિલેહણ કરવી તે ઉભય વેદિકા અને બે હાથની અંદર એક ઢીંચણ રાખીને પડિલેહણ કરવી તે એક વેદિકા. આમ પાંચ પ્રકારની વેદિકા રૂપ દોષ.

(૭) પ્રશિથિલ-જે મજબૂત રીતિએ નહિ અને તીર્થુ નહિ તેમ જ લાંબુ કરીને વસ્ત્રગ્રહણ રૂપ દોષ.

(૮) પ્રલંબ - વિષમ રીતિએ પકડીને પડિલેહણ કરાતા વસ્ત્રોના ખૂણાઓના લટકાવવા રૂપ દોષ.

(૯) લોલ-જમીન ઉપર કે હાથમાં પડિલેહણ કરાતા વસ્ત્રોને હલાવવા રૂપ દોષ.

(૧૦) અનેકરૂપધૂનના - એકી સાથે અનેક

વસ્ત્રો પકડીને હલાવવા રૂપ દોષ.

(૧૧) પ્રમાદ-પ્રસ્ફોટના વગેરેની સંખ્યા રૂપ પ્રમાણમાં ઉપયોગના અભાવ રૂપ દોષ.

(૧૨) ગણનો પગ - પ્રમાદથી પ્રમાણ પ્રતિ શંકા થતાં, હાથની અંગુલિ - રેખાસ્પર્શન વગેરેથી એક - બે - ત્રણ સંખ્યા રૂપ ગણના કરી પ્રસ્ફોટના વગેરે કરે તે પણ દોષ છે. (૨૬+૨૭-૧૦૧૦+૧૦૧૧)

અણૂણા ઘરિતપડિલેહા, અવિવચ્યાસા તહેવ ય;
પટમં પયં પસત્યં, સેસાઈ ઉ અખસત્યાઈ. ૨૮

અર્થ : વેળાની અપેક્ષાએ અન્યૂન પ્રસ્ફોટ પ્રમાર્જના અને અનતિરિક્ત-અનધિક પ્રસ્ફોટના પ્રમાર્જના (ગુરૂ આદિ અને રત્નાધિકની ઉપધિની કમસર પ્રતિલેખના કરવી નહિ તે પુરૂષવ્યત્યય અને સવારે તથા સાંજે રજોહરણ આદિ કે ઉપધિને પૂર્વોક્ત સ્થાનમાં પ્રતિલેખના નહિ કરવી તે ઉપધિવ્યત્યય.) પુરૂષ-ઉપધિના વિપર્યાસ વગરની પ્રતિલેખના રૂપ પ્રથમ ભંગ રૂપ પ્રથમ પદ પ્રશસ્ત છે. બાકીના સાત

ભાંગા અપ્રશસ્ત છે.

૬૬૬-૧૬૬-૬૧૬-૧૧૬-૬૬૧-૧૬૧-૬૧૧-૧૧૧ આ
મુજબ આઠ ભાંગા સમજવા. અહીં અન્યૂન,
અનતિરિક્ત અને અવિપર્યાસ-એમ ત્રણ વિશેષણ
પદોથી આઠ ભાંગા કરવાનાં છે. (૨૮-૧૦૧૨)

પડિલેહણં કુણન્તો, મિહોકહં કુણધ જણવયકહં વા;
દેધ વ પચ્ચક્ખાણં, વાએધ સયં પડિચ્છધ વા. ૨૯

પુટવી-આઉક્કાએ, તેઉ-વાઉ વણસ્સધ-તસાણં;
પડિલેહણાપમતો, છણં પિ વિરાહઓ હોધ. ૩૦

પુટવી આઉ ક્કાએ, તેઉ-વાઉ વણસ્સધ-તસાણં;
પડિલેહણા આઉતો, છણંપિ આરાહઓ હોઈ. ૩૧

અર્થ : પડિલેહણ કરતાં જો પરસ્પર સ્ત્રીકથા
આદિ અથવા વાતચીત કરે, બીજાને પચ્ચક્ખાણ આપે,
બીજાને વાયના આપે, પોતે વાયના લે, તો પરસ્પર
કથા વગેરેથી પ્રતિલેખનામાં અસાવધ બનેલો, પૃથ્વી-
અપ્-તેજસ્-વાયુ-વનસ્પતિ-ત્રસકાય ૩૫
ષડ્જીવનિકાયનો પણ વિરાધક થાય છે. પ્રતિલેખનામાં

સાવધ-અપ્રમાદી બનેલો સાધુ પૃથ્વીકાય વગેરે છ
જીવનિકાયનો આરાધક બને છે. (૨૯ થી ૩૧ -
૧૦૧૩ થી ૧૦૧૫)

તદ્યથાએ પોરિસીએ, ભત્તં પાણં ગવેસએ;
છણહ અન્નયરાગમ્મિ, કારણમ્મિ સમુદ્ધિએ. ૩૨
વેયણ વેયાવચ્ચે, ઇરિયઢ્ઠાએ ચ સંજમઢ્ઠાએ;
તહ પાણવત્તિયાએ, છઢ્ઠં પુણ ધમ્મચિન્તાએ. ૩૩

અર્થ : ત્રીજી પોરિસીમાં ભાતપાણીની ગવેષણા
કરવી, આ ઔત્સર્ગિક વચન સમજવું, કારણ કે -
સ્થવિરકલ્પિકોને કાલ પ્રમાણે ભોજન વગેરેનું ગવેષણ
કહેલું છે. યાને છ કારણોમાંથી કોઈ એક કારણ
ઉપસ્થિત હોય ત્યારે ભાતપાણી લેવા જાય, પણ કારણ
વગર લેવા ન જાય. હવે છ કારણો બતાવે છે. (૧)
ભૂખ - તરસ વગેરેની વેદના છેદવા માટે વહોરવા જાય.
(૨) ભૂખ વગેરેથી બાધિત હોવાથી વૈયાવચ્ચ કરવા
અસમર્થ થાય માટે. (૩) ભૂખ વગેરેથી આકુલ બનેલો
હોઈ બે આંખોથી જોઈ શક્તો નહિ હોવાથી ઈર્યાસમિતિ

માટે. (૪) આહાર આદિ સિવાય કચ્છ - મહાકચ્છ વગેરેની માફક સંયમ દુઃસાધ્ય થાય માટે સંયમપાલનાર્થે. (૫) પ્રાણોની રક્ષા ખાતર. (૬) ભૂખ-તરસથી કૃશ બનેલો ધર્મચિંતન ક્યાંથી કરી શકે તેથી ધર્મધ્યાનને માટે. આ કારણોસર ભિક્ષા લેવા જાય. (૩૨+૩૩-૧૦૧૬+૧૦૧૭)

નિગ્ગાન્થો ધિતિમન્તો, નિગ્ગાન્થી વિ ન કરેજ્જ
છહિં ચેવ;

ઠાણેહિં તુ ઇ મેહિં, અણંઘક્કમણા ય સે હોઈ. ૩૪
આયંકે ઉવસગ્ગે, તિતિક્ખયા બમ્મચેરગુત્તીસુ;
પાણિદયા તવહેઉં, સરીરવોચ્છેયણઢ્ઢાએ. ૩૫

અર્થ : જે કારણોથી ભાતપાણી લેવા ન જાય, તેની વિગત કહે છે કે - ધર્મપાલન પ્રતિ સ્થિરતાવાળો ધીર સાધુ અને સાધ્વી પણ કહેવાતા છ સ્થાનોથી ભિક્ષાની ગવેષણા ન કરે, કેમ કે - સંયમયોગોનું ઉલ્લંઘન થતું નથી; નહિતર સંયમયોગોનું અતિક્રમણ થઈ જાય. હવે છ સ્થાનો જણાવે છે. (૧) જવર વગેરે

રોગમાં, તેના નિવારણાર્થે. (૨) દિવ્ય આદિ અથવા વ્રતથી છોડાવા સ્વજનો વગેરેએ કરેલ ઉપસર્ગમાં, તેના નિવારણાર્થે. (૩) બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ વિષયમાં, સહન શીલતા હોવાથી, કારણ કે - તે ગુપ્તિઓ મનના મહા તોફાનની ઉત્પત્તિમાં બીજા પ્રકારે અસહ્ય બને છે. (૪) વરસાદ વગેરેમાં અપ્કાય જીવોની રક્ષા માટે. (૫) એક ઉપવાસ આદિ તપના હેતુથી. (૬) ઉચિત કાલમાં અનશન કરનારને શરીરનો વ્યવસ્થેદ હેતુ હોવાથી. આ કારણોએ ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી નહિ. (૩૪+૩૫-૧૦૧૮+૧૦૧૯)

**અવસેસં ભંડગં ગિજ્ઞા, ચક્ષુસા પડિલેહએ;
પરમદ્વજોયણાઓ, વિહારં વિહરએ મુણી. ૩૬**

અર્થ : સમગ્ર ઉપકરણને લઈને આંખથી જોયા બાદ પડિલેહણ કરે. ત્યારબાદ ઉપકરણને લઈને ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ યોજન સુધી, કેમ કે - અર્ધ યોજન ઉપરાન્ત ગયેલ અશન આદિ માર્ગાતીત થાય, માટે તેટલા ક્ષેત્રમાં ગોચરી માટે મુનિ પર્યટન કરે. (૩૬-૧૦૨૦)

ચઉત્થીએ પોરિસીએ, નિક્ખિખવિતાણ ભાયણં;
 સજ્જાયં તઓ કુજ્જા, સવ્વભાવવિભાવણં. ૩૭
 પોરિસીએ ચઉભાગે, વન્ઠિતાણ તઓ ગુરું;
 પડિક્કમિત્તા કાલસ્સ, સેજ્જં તુ પડિલેહએ. ૩૮
 પાસવણુચ્ચારભૂમિં ચ, પડિલેહિજ્જ જયં જઈ;
 કાઉસ્સગ્ગં તઓ કુજ્જા, સવ્વદુક્ખવિમોક્ખણં.

૩૯

અર્થ : હવે ચોથી પોરિસીમાં પડિલેહણા પૂર્વક
 પાત્રને બાંધી અને ઉપધિની પડિલેહણા કરી જીવ વગેરે
 સર્વ ભાવપ્રકાશક સ્વાધ્યાયને કરે. જ્યારે ચોથી
 પોરિસીનો ચોથો ભાગ બાકી રહે, ત્યારે ગુરુને વંદના
 કરી અને કાલનું પ્રતિક્રમણ કરી વસતિ રૂપ શય્યાનું
 પડિલેહણ કરે. પ્રશ્રવણભૂમિ, ઉચ્ચારભૂમિ તથા
 કાલભૂમિને નિરારંભપૂર્વક યદિ પડિલેહે. બાદ સર્વ
 દુઃખોથી છોડાવનાર કાઉસ્સગ્ગને કરે. (૩૭ થી ૩૮ -
 ૧૦૨૧ થી ૧૦૨૩)

દેસિયં ચ અર્થયારં, ચિન્તેજ્જ અણુપુવ્વસો;
નાણંમ્મિ દંસણે ચેવ, ચરિત્તમ્મિ તહેવ ચ. ૪૦

પારિયકાઉસ્સગ્ગો, વન્હિતાણ તઓ ગુરું;
દેસિયં તુ અર્થયારં, આલોએજ્જ જહક્કમ્મં. ૪૧

પડિક્કમિતુ નિસ્સલ્લો, વન્હિતાણ તઓ ગુરું;
કાઉસ્સગ્ગં તઓ કુજ્જા, સવ્વદુક્ખવિમોક્ખણં.

૪૨

પારિયકાઉસ્સગ્ગો, વન્હિતાણ તઓ ગુરું;
થુધમંગલં ચ કાણિણં, કાલં સંપડિલેહથે. ૪૩

પટમં પોરિસિ સજ્જાયં, નિઘએ ઝાણં ઝિયાયર્થ;
તથયાએ નિદ્દમોક્ખં તુ, સજ્જાયં તુ ચઉત્થિએ.

૪૪

અર્થ : કાઉસ્સગ્ગમાં રહેલો જે કરે તે કહે છે કે
- સવારના પ્રતિક્રમણમાં પહેલી મુહુપત્તિના
પડિલેહણથી માંડી કાર્યોત્સર્ગ સુધી દિવસ સંબંધી
અતિયારનું ચિંતન કરે, અર્થાત્ જ્ઞાનદર્શન - ચારિત્રમાં

લાગેલ અતિયારનું ચિંતન કરે. કાઉસ્સગ્ગ પર્યા બાદ ગુરુજીને વંદન કરી, ગુરુની સમક્ષ યથાક્રમ દિવસ સંબંધી અતિયારનો પ્રકાશ કરે. અપરાધસ્થાનોનું પ્રતિક્રમણ કરી, માયાશલ્ય વગેરે શલ્ય વગરનો બની, વંદનાપૂર્વક ખમાવી, ગુરુવંદનથી ગુરુને વંદના કરી, પછી ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાનની શુદ્ધિ નિમિત્તે સર્વ દુઃખોથી મૂકાવનાર કાઉસ્સગ્ગ કરે. કાઉસ્સગ્ગ પારી, ગુરુને વંદના કરી અને સિદ્ધિસ્તવ રૂપ સ્તુતિત્રય રૂપ સ્તુતિમંગલ કરી પ્રાદોષિક કાલમાં જાગે-કાલગ્રહણ લે. અર્થાત્ પહેલી પોરિસીમાં સ્વાધ્યાય, બીજી પોરિસીમાં અર્થચિંતન રૂપ ધ્યાન, ત્રીજી પોરિસીમાં નિદ્રાથી મુક્તિ અને ચોથી પોરિસીમાં ફરીથી સ્વાધ્યાયને કરે. (૪૦ થી ૪૪ - ૧૦૨૪ થી ૧૦૨૮)

પોરિસીએ ચઉત્થીએ, કાલં તુ પડિલેહિયા;
 સજ્જાયં તુ તયો કુજ્જા, અબોહેંતો અસંજએ. ૪૫
 પોરિસીએ ચઉઠ્ઠાગે, વન્દિઊણ તયો ગુરું;
 પડિક્કમિતુ કાલસ્સ, કાલં તુ પડિલેહએ. ૪૬

આગતે કાયવોસ્સગ્ગો, સવ્વદુક્ખવિમોક્ખણે;
 કાઉસ્સગ્ગં તઓ કુજ્જા, સવ્વદુક્ખવિમોક્ખણં. ૪૭
 રાઘયં ચ અઈયારં, ચિન્તેજ્જ અણુપુવ્વસો;
 નાણંમિ દંસણંમ્મી, ચરિતંમિ તવંમિ ચ. ૪૮

પારિયકાઉસ્સગ્ગો, વઠ્ઠિતાણ તઓ ગુરું;
 રાઘયં તુ અઈયારં, આલોએજ્જ જહક્કમં. ૪૯
 પડિક્કમિતુ નિસ્સલ્લો, વઠ્ઠિતાણ તઓ ગુરું;
 કાઉસ્સગ્ગં તઓ કુજ્જા, સવ્વદુક્ખવિમોક્ખણં. ૫૦
 કિં તવ પડિવજ્જામિ ? એવં તત્થ વિચિન્તએ;
 કાઉસ્સગ્ગં તુ પારિતા, વઠ્ઠિઊણ તઓ ગુરું. ૫૧
 પારિયકાઉસ્સગ્ગો, વંદિતાણ તઓ ગુરું;
 તવં સંપડિવજ્જિતા, કરેજ્જ સિદ્ધાણ સંથવં. ૫૨

અર્થ : ચોથી પોરિસીમાં - વૈરાત્રિક કાલમાં
 જાગીને કાલગ્રહણ કરી, અસંયતોને નહિ જગાડતો
 સ્વાધ્યાયને કરે. જ્યારે ચોથી પોરિસીનો ચોથો ભાગ
 બાકી રહે, ત્યારે ગુરુવંદના કર્યા બાદ વૈરાત્રિક કાલનું

પ્રતિક્રમણ કરી પ્રાભાતિક કાલને જુએ અને ગ્રહણ કરે.
 વળી જ્યારે સર્વ દુઃખોથી છોડાવનાર કાઉસ્સગ્ગનો
 સમય આવે ત્યારે કાર્યોત્સર્ગ કરે. અહીં કાઉસ્સગ્ગના
 ગ્રહણથી દર્શન - જ્ઞાન-ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે ત્રણ
 કાઉસ્સગ્ગનું ગ્રહણ કરે. ત્રીજા કાઉસ્સગ્ગમાં રાત્રિ
 સંબંધી અતિયારનું ચિંતન કરાય છે, યાને ક્રમસર રાત્રિ
 સંબંધી જ્ઞાન - દર્શન - ચારિત્ર - તપ - વીર્યમાં જે
 અતિયાર લાગ્યો હોય તેનું ચિંતન કરે. બાકીના
 કાઉસ્સગ્ગમાં ચતુર્વિંશતિસ્તવ જે (લોગસ્સ) પ્રસિદ્ધ છે
 તે સમજવું. ત્યાર બાદ કાઉસ્સગ્ગ પારી, વાંદણા દઈ,
 ગુરુને ખમાવી-વંદન કરી, ગુરુ સમક્ષ યથાક્રમ રાત્રિના
 અતિયારનો પ્રકાશ કરે. પ્રતિક્રમણ કરી, નિઃશલ્ય થઈ,
 ગુરુને વંદના કરી સર્વ દુઃખથી છોડાવનાર કાઉસ્સગ્ગ
 કરે. કાઉસ્સગ્ગમાં રહેલો નવકારશી વગેરે ક્યો તપ હું
 સ્વીકારું? યાને શ્રી વીર ભગવાન છ માસ સુધી નિરશન
 બની વિચર્યા, તો હું પણ શું એટલા કાલ સુધી નિરશન
 બની રહેવા સમર્થ છું કે નહિ? - આ પ્રમાણએ પાંચ

માસથી લઈને નવકારશી પર્યંત વિચાર કરે. આ પ્રમાણે તપચિંતવણી કાઉસ્સગ્ગ પૂરો કરી - પારી ગુરુને વાંદણા દે, અર્થાત્ ગુરુવંદન કરી, યથાશક્તિ ધારેલો તપ. સ્વીકારી, ત્રણ સ્તુતિ રૂપ સિદ્ધોના સ્તવને કરે. બાદ જ્યાં શ્રી જિનમંદિરો છે ત્યાં શ્રી જિનપ્રતિમાઓને વંદના - ચૈત્યવંદન કરે. (૪૫ થી ૫૨ - ૧૦૨૯ થી ૧૦૩૬)

એસા સામાયારી, સમાસેણ વિચાહિયા;

જં ચરિતા બહૂ જીવા, તિણા સંસારસાગરં. ૫૩

॥ તિ બેમિ. ॥

અર્થ : આ સાધુસામાયારી સંક્ષેપથી કહેલી છે અને તેને આચરીને ઘણા જીવો સંસારસાગરને તરી ગયા છે. આ પ્રમાણે હે જંબૂ! હું કહું છું. (૫૩-૧૦૩૭)

(ઈંઈ સામાયારિજજં સમત્તં (૨૬))

૨૭. શ્રી ખલુકિય અધ્યયન

થેરે ગણહરે ગગગે; મુણી આસિ વિસારએ;
આઘન્ને ગણિભાવમ્મિ, સમાહિં પડિસંઘએ. ૧

અર્થ : ધર્મમાં અસ્થિરોને સ્થિર કરનાર -
સ્થવિર, ગુણસમુદાય રૂપ ગણને ધારણ કરનાર -
ગણધર, સર્વ સાવધ વિરતિની પ્રતિજ્ઞા કરનાર-મુનિ
તેમજ સર્વ શાસ્ત્રોમાં કુશલ-વિશારદ, આચાર્યપણા રૂપ
ગણિભાવમાં સ્થિત અને આચાર્ય - ગુણોથી વ્યાપ્ત ગર્ગ
નામના આચાર્ય ભગવાન, ચિત્તાસમાધાન રૂપ
સમાધિમાં કુશિષ્યોએ તોડેલી આત્માની સમાધિનું
સંધાન કરે છે. (૧-૧૦૩૮)

વહણે વહમાણસ્સ, કન્તારં અઘવતઠ્ઠ;
જોગે વહમાણસ્સ, સંસારો અઘવતઠ્ઠ. ૨

ખલુકે જો ઉ જોએઘ, વિહમ્માણો કિલિસ્સઠ્ઠ;
અસમાહિં ચ વેદેતિ, તોતઓ ચ સે ભજ્જઠ્ઠ. ૩

એગં ડસઘ પુચ્છિમ્મિ, એગં વિંધઘડભિક્ખણં;
એગો ભંજઘ સમિલં, એગો ઉપ્પહપહ્વિઓ. ૪

એગો પડધ પાસેણં, નિવસધ નિવિજ્જધ;
ઉક્કુદ્ધધ ઉદ્ધિધ, સટે બાલગવી વએ. ૫

માધ મુદ્ધેણ પડધ, કુદ્ધે ગચ્છધ પડિપહં;
મયલક્ખેણ ચિદ્ધાધ, વેગેણ ચ પહાવધ. ૬

છિન્નાલે છિન્નધ સિલ્લિં, દુદ્ધન્તે ભંજધ જુગં;
સે વિ ચ સુસ્સુયાધતા, ઉજ્જુહિત્તા પલાયએ. ૭

અર્થ : હવે તે આચાર્ય સમાધિનું સંધાન કરતાં જે વિચારે છે તે કહે છે કે - ગાડા વગેરેમાં વિનીત બળદ આદિને જોડી, ગાડું વગેરે ચલાવનાર પુરૂષ જેમ સુખપૂર્વક અરણ્યનું ઉલ્લંઘન કરે છે, તેમ સંયમવ્યાપાર રૂપ યોગમાં સુશિષ્યોને પ્રવર્ત્તાવનાર આચાર્ય આદિ પ્રવર્ત્તકો સુખપૂર્વક સંસારનું ઉલ્લંઘન કરી જાય છે. આપ્રમાણે આત્માની સમાધિના સંધાન માટે વિનીતનું સ્વરૂપ વિચારી, જેવું અવિનીતનું સ્વરૂપ છે તે વિચારે છે કે - શક્તિ હોવા છતાં ધુરાને વહન નહિ કરનાર દુષ્ટ બળદો-ગળીઆ બળદોને ગાડા વગેરે વાહનમાં જે જોડે છે, તે તાડન કરતો કલેશ પામે છે. એથી જ

અસમાધિને અનુભવે છે. એટલું જ નહિ પરન્તુ ગળીયા
 બળદને જોડનારનો બળદ વગેરે હાંકવાનો પરોણો-
 ચાબુક આદિ રૂપ તોત્રક પણ ત્રૂટી જાય છે. ત્યાર બાદ
 રૂષ્ટ થયેલો ગાડાવાળો જે કરે છે તે કહે છે-એકને
 વારંવાર દાંતોથી પૂંછડે દબાવે છે - કરડે છે અને એકને
 વારંવાર આરથી વિંધે છે. ત્યાર બાદ પૂંછડે કરડાયેલ
 કે આરથી વિંધાયેલ બળદો જે કરે છે તે કહે છે - એક
 બળદ ધૂંસરીને ખીલી તોડી નાખે છે, એક ઉન્માર્ગમાં
 ચાલ્યો જાય છે, એક પડખેથી પડે છે - બેસી જાય છે -
 સૂઈ જાય છે - ઉંચે કૂદે છે અને દેડકાની માફક ઠેકડા
 મારે છે. એક કપટી બળદ, વૃદ્ધ નહિ એવી ગાય તરફ
 દોડે છે, બીજો માયાવી બળદ માથેથી પડે છે અને
 નિઃસત્ત્વ જેવો પોતાને બતાવતો અને કોધી થતો પાછો
 વળે છે. કોઈ મરેલા જેવો રહેલો, કોઈ રીતિએ સાજો
 થયેલો વેગથી અત્યંત દોડી જાય છે યાને બીજો બળદ
 ચાલવા શક્તિમાન ન થાય તેવી રીતિએ જાય છે.
 તથાવિધ દુષ્ટ જાતિવાળો બળદ નાથને (દોરડાને) તોડે

છે, કોઈક દુર્દાંત ધોંસરાને તોડે છે, વળી તે પણ ધૂંસરી તોડી, સૂત્કારો કરી અને સ્વામીને દોડાવી બીજી બાજુએ પલાયન થઈ જાય છે. (૨ થી ૭ - ૧૦૩૯ થી ૧૦૪૪)

ખલુંકા જારિસા જોજા, દુસ્સીસા વિ હુ તારિસા;
જોઘયા ધમ્મજાણમ્મિ, ભજજન્તી ધિધદુબ્બલા. ૮

અર્થ : જેવા ખલુંકો-ધૂંસરી ખેંચનાર બળદો - ગળીયા બળદો, તેવા જ દુષ્ટ શિષ્યો જ અહીં સમજવા. કેમ કે - ધર્મ રૂપી વાહનમાં જોડાયેલા અને ધર્મના અનુષ્ઠાનમાં કમજોર - અલ્પ સ્થિરતાવાળા દુષ્ટ શિષ્યો ધર્મયાનમાં સારી રીતિએ પ્રવર્તતા નથી. હવે ધૈર્યની દુર્બલતાને સ્પષ્ટ કરે છે. (૮-૧૦૪૫)

ઘઙ્ઙીગારવિએ એગે, એગેડત્થ રસગારવે;
સાયાગારવિએ એગે, એગે સુચિરકોહણે. ૯

ભિક્ખાલસિએ એગે, એગે ઓમાણભીરુએ થદ્ધે;
એગં ચ અણુસાસમ્મી, હેઊહિં કારણેહિં ચ. ૧૦

સો વિ અન્તરભાસિલ્લો, દોસમેવ પકુપ્પઈ;
આયરિયાણં તં વયણં, પડિક્કલેઈ અભિક્ખણં. ૧૧

ન સા મમં વિચાણાઘ, ન વિ સા મજ્ઞ દાહિઘ;
નિગગયા હોહિતિ મન્ને, સાહૂ અન્નોડત્ય વચ્ચઉ.

૧૨

પેસિયા પલિઉંચન્તિ, તે પરિચન્તિ સમન્તઓ;
રાયવેહિં વ મન્નન્તા, કરેન્તિ ભિઉડિં મુહે. ૧૩

વાઘયા સંગહિયા ચેવ, ભત્તપાણેણ પોસિયા;
જાયપક્ખા જહા હંસા, પક્કમન્તિ દિસોદિસિં. ૧૪

અર્થ : કોઈ એક કુશિષ્ય ઋદ્ધિવાળા શ્રાવકો
માટે વશ્ય-આધીન છે અને ઈષ્ટ ઉપકરણ આદિ
મેળવે છે, જેથી એવો આત્મપ્રશંસા રૂપ ઋદ્ધિવાળો-
ઋદ્ધિગૌરવિક અમારા નિયોગમાં પ્રવર્તતો નથી.
કોઈ એક કુશિષ્ય મધુર વગેરે રસોમાં ઉન્મત્ત બનેલો,
ગ્લાન વગેરેને આહાર આપવામાં અને તપમાં
પ્રવર્તતો નથી. કોઈ એક કુશિષ્ય સુખશીલીયો બનેલો
અપ્રતિબદ્ધ વિહાર વગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. વળી
ભિક્ષા માટે આળસુ બનેલો કુશિષ્ય ગોચરી વહોરવા

જતો નથી. કોઈક તો અપમાનથી ડરનારો ભિક્ષા લેવા જાય છે પણ ગમે તેના ઘરે પેસવા ઈચ્છતો નથી. કોઈક તો અભિમાની પોતાના પકડેલા કદાગ્રહથી નમાવી શકાય એવો નથી. વળી એક દુષ્ટ શિષ્યને પૂર્વોક્ત કારણોથી શિખામણ આપું છું, પણ જેને શિખામણ અપાય છે તે કુશિષ્ય ગુરુ-વાક્યની વચ્ચે જ પોતાનો અભિમત બોલનારો અપરાધને જ કરે છે, પરન્તુ શિક્ષા અપાઈ છતાં પણ અપરાધનો વિચ્છેદ કરતો નથી. વળી શિક્ષા આપનાર અમ આચાર્યોના શિક્ષા - વચનને કે કુયુક્તિઓથી વારંવાર વિપરીત કરી નાખે છે, ‘અમુક શ્રાવિકાના ઘરેથી બીમાર આદિ માટે પથ્ય વગેરે તું લઈ આવ !’ - એમ અમારાથી કહેવાયેલ છતાં આ દુષ્ટ શિષ્ય જવાબ આપે છે કે - ‘તે શ્રાવિકા મને પિછાનતી નથી, જેથી તે મને પથ્ય આદિ આપશે નહિ અથવા હું માનું છું કે - કદાચ ઘરમાંથી તે નીકળીને બીજે ઠેકાણે ગઈ હશે, માટે આ કામમાં બીજાને મોકલો ! શું હું જ

એકલો સાધુ છું ?' વગેરે બોલે છે. કોઈ કાર્ય માટે મોકલેલ હોય અને 'તે કાર્ય કેમ નથી કર્યું ?' - એમ પૂછવામાં આવે, તો તેઓ અપલાપ કરતાં બોલે છે કે - 'ક્યારે અમને કહ્યું હતું ? અથવા અમે તો તે શ્રાવિકાને ત્યાં ગયા પણ તેને જોઈ જ નહિ.' તે કુશિષ્યો ચારેય બાજુ બધે ભટક્યા કરે છે અને અમારી પાસે રહેતાં નથી. 'જો રહીશું તો કદાચ આમનું કામ કરવું પડશે.' - એમ માની તેઓ કામ નહિ કરવા ખાતર ફર્યા કરે છે. કોઈ કરવા માટે જો પ્રવર્તાવ્યા, તો રાજાની વેઠની માફક માની મ્હોં ઉપર ભવાં ચઢાવે છે. વળી અમારી પાસેથી સૂત્રના પાઠ અને અર્થ પામેલા પાસે રાખ્યા, દીક્ષિત બનાવ્યા અને ભક્તપાનથી પોષ્યા તો પણ તે કુશિષ્યો, પાંખ જેઓને ઉત્તમ થઈ છે એવા હંસો જેમ દરેક દિશામાં ઉડી જાય છે, તેમ સ્વચ્છંદવિહારીઓ બની યથેષ્ટ રીતિએ બધે ફરે છે. (૯ થી ૧૪ - ૧૦૪૬ થી ૧૦૫૧)

અહ સારહી વિચિન્તેઘ, ખલુંકેહિં સમાગઓ;
 કિં મજા દુકસીસેહિં ?, અપ્પા મે અવસીયઈ. ૧૫
 જરિસા મમ સીસા ઉ, તારિસા ગલિગદ્દભા;
 ગલિગદ્દભે ચઘતા ઇં, દટં પગિણઈ તવં. ૧૬

અર્થ : હવે પૂર્વોક્ત ચિંતન બાદ અસમાધિ અને
 ખેદ પામેલા ધર્મયાનના સારથી ગર્ગાચાર્ય વિશિષ્ટ
 ચિંતન કરે છે કે - ‘આ કુશિષ્યોની સાથે સંબંધવાળો છું
 અને તેમનાથી કોઈ મારું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, ઉલટો
 મારો આત્મા પ્રેરિત કરાયેલા કુશિષ્યોથી અસમાધિ-
 ખેદને પામે છે. જેવા ગણીયા બળદ કે ગધેડા છે તેવા
 આ કુશિષ્યો છે. આ લોકોની અત્યંત પ્રેરણામાં કાળ
 પૂરો થાય છે, લાભ થતો નથી, ઉલટો તોટો થાય છે.
 આથી ગલિગદ્દભ સરખા દુષ્ટ શિષ્યોનો ત્યાગ કરી
 ગર્ગાચાર્ય દેઢ અનશન વગેરે તપ ઉત્કૃષ્ટ રીતિએ ગ્રહણ
 કરે છે. (૧૫+૧૬-૧૦૫૨+૧૦૫૩)

મિઉ મદ્દવસંપત્રો, ગમ્ભીરો સુસમાહિઓ;
 વિહરઈ મહિં મહપ્પા, સીલભૂએણ અપ્પણ ૧૭

॥ તિબેમિ. ॥

અર્થ : બહારથી વિનીત અને મનથી પણ મૃદુતા
સંપન્ન-વિનીત, ગંભીર, શ્રેષ્ઠ સમાધિવાળા, ચારિત્રભૂત
કે સ્વભાવરૂપ આત્માથી યુક્ત મહાત્મા ગર્ગાચાર્ય
પૃથ્વીતલ ઉપર વિહાર કરી રહ્યા છે, એમ હે જંબૂ ! હું
કહું છું. (૧૭-૧૦૫૪)

(ઈઈ ખલુંકિયં સમતં (૨૭))

૨૮. શ્રી મોક્ષમાર્ગીય અધ્યયન

મોક્ષમગ્ગ ગદ્યં તચ્ચં, સુણેહ જિણભાસિયં;
ચઉકારણ-સંજુતં, નાણ-દંસણ લક્ખણં. ૧

અર્થ : સકલ કર્મના ક્ષય રૂપ મોક્ષના જ્ઞાનાદિ
રૂપ માર્ગથી સિદ્ધિગમન રૂપ કહેવાતી સત્ય-શ્રી
જિનેશ્વર ભગવાને કહેલી ગતિને સાંભળો ! તેમજ
કહેવાતા જ્ઞાનાદિ ચાર કારણોથી સંયુક્ત જેના જ્ઞાન
અને દર્શન લક્ષણ છે - એવી મોક્ષમાર્ગગતિને
સાંભળો ! (૧-૧૦૫૫)

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિતં ચ તવો તહા;

એસ મગ્ગોત્તિ પજ્જતો, જિણેહિં વરદંસિહિં. ૨

અર્થ : જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ક્ષય-ક્ષયોપશમથી
પ્રગટ થયેલ મતિ વગેરે ભેદવાળું સમ્યગ્જ્ઞાન,
દર્શનમોહનીયના ક્ષય-ક્ષયોપશમ-ઉપશમથી પ્રગટ
થયેલ શ્રી તીર્થંકર ભગવાને કહેલ જીવાદિ તત્ત્વરૂચિ
રૂપ ક્ષાયિક વગેરે ભેદવાળું દર્શન, ચારિત્રમોહના ક્ષય
વગેરેથી ઉત્પન્ન સામાયિક વગેરે ભેદવાળું સત્પ્રવૃત્તિ-

અસત્ નિવૃત્તિ રૂપ ચારિત્ર, જિનોક્ત બાહ્ય-અભ્યંતર
ભેદવાળો તપ, અર્થાત્ સમુદિત જ્ઞાન - દર્શન - ચારિત્ર
- તપ રૂપ આ મોક્ષમાર્ગ વરદર્શી શ્રી જિનેશ્વરોએ
દર્શાવેલ છે. (૨-૧૦૫૬)

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિતં ચ તવો તદા;
એયં મગ્ગમણુપ્પત્તા, જુવા ગચ્છન્તિ સોગ્ગઘં. ૩

અર્થ : આ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ રૂપ માર્ગનો
આશ્રય કરનારા જીવો મુક્તિ રૂપ સુગતિને પામે છે.
(૩-૧૦૫૭)

તત્થ પંચવિહં નાણં, સુયં આભિનિબોહિયં;
ઓહીનાણં ચ તદયં મણનાણં ચ કેવલં. ૪

અર્થ : તે જ્ઞાનાદિમાં પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન છે. તે
આ પ્રમાણે - (૧) શ્રુતજ્ઞાન, (૨) મતિજ્ઞાન, (૩)
અવધિજ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યવજ્ઞાન અને (૫) કેવલજ્ઞાન.
જો કે શ્રી નંદીસૂત્ર વગેરેમાં મતિ પછી શ્રુત કહેલું છે, તો
પણ અહીં શેષ જ્ઞાનોનું પણ સ્વરૂપ પ્રાયઃ શ્રુતને આધીન
છે. એથી શ્રુતની પ્રધાનતા દર્શાવવા માટે શ્રુતને પ્રથમ

લીધેલું છે. (૪-૧૦૫૮)

એયં પંચવિહં નાણં, દવ્યાણ ચ ગુણાણ ચ;
પજ્જવાણં ચ સવ્વેસિં, નાણં નાણીહિં દેસિયં. ૫

અર્થ : આ પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન, જીવ વગેરે દ્રવ્યોને, સહજ રૂપાદિ ગુણોને અને ક્રમજન્ય નવત્વ પુરાણત્વાદિ પર્યાયોને દ્રવ્ય-ગુણ-અવસ્થા વિશેષ રૂપ સર્વને (કેવલ જ્ઞાનની અપેક્ષાએ અહીં સર્વ શબ્દ સમજવો, કેમ કે - શેષ જ્ઞાનો પ્રતિનિયત પર્યાયગ્રાહક છે.) અર્થાત્ સર્વ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને જાણનારું જ્ઞાન છે - એમ કેવલી ભગવંતોએ કહેલ છે. (૫-૧૦૫૯)

ગુણાણમાસઓ દવ્વં, એગદવ્વસ્સિયા ગુણા;
લક્ખણં પજ્જવાણં તુ, ઉભઓ અસ્સિયા ભવે. ૬

અર્થ : જે ગુણોનો આધાર તે 'દ્રવ્ય' કહેવાય છે. આ કથનથી 'રૂપ વગેરે જ વસ્તુ છે,' રૂપ વગેરે સિવાય વસ્તુ નથી, - આવા બૌદ્ધમતનું ખંડન થાય છે. જે એક દ્રવ્ય રૂપ આધારમાં રહેલો હોય, તે 'ગુણ' કહેવાય છે. આ કથન દ્વારા જેઓ માત્ર દ્રવ્યને જ માને

છે, તેના સિવાય રૂપ વગેરેને નથી માનતા, તેઓના મતનું ખંડન થાય છે જે દ્રવ્ય અને ગુણમાં - બંનેમાં રહેલા હોય, તે ‘પર્યાય’ કહેવાય છે. (૬-૧૦૬૦)

ધમ્મો અહમ્મો આકાસં, કાલો પોગ્ગલ-જન્તવો;
એસ લોગો ત્તિ પન્નતો, જિણેહિં વરદંસિહિં. ૭

અર્થ : (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) સમયાદિ આત્મક અદ્વા-કાલ, (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય અને (૬) જીવાસ્તિકાય-એમ છ દ્રવ્યો જાણવાં. પૂર્વોક્ત દ્રવ્યસમુદાય રૂપ લોક, વરદર્શી શ્રી જિનેશ્વરોએ બતલાવેલ છે. (૭-૧૦૬૧)

ધમ્મો અહમ્મો આકાસં, દવ્વં ઇક્કિક્કમાહિયં;
અણન્તાણિ ચ દવ્વાણિ, કાલો પોગ્ગલ-જન્તવો.

૮

અર્થ : (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય - આ ત્રણ દ્રવ્યો એકેક છે - એકત્વ વિશિષ્ટ સંખ્યાવાળા છે; તેમજ (૧) પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૨) જીવાસ્તિકાય, (૩) કાલ - આ

ત્રણ દ્રવ્યો અનંતાનંત છે, અનંતતત્વ વિશિષ્ટ સંખ્યાવાળા છે - એમ શ્રી જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે. કાલની અનંતતા અતીત-ભવિષ્યની અપેક્ષાએ સમજવી. (૮-૧૦૬૨)

ગદ્યલક્ષણો ઉ ધમ્મો, અદમ્મો ઠાણલક્ષણો;
ભાયણં સવ્વદવ્વાણં, નહં ઓગાહલક્ષણં. ૯

અર્થ : પોતે જ ગમનના તરફ પ્રવૃત્તિવાળા બનેલા જીવો અને પુદ્ગલોની દેશાન્તર પ્રાપ્તિ રૂપ ગતિમાં સહાય કરનાર ‘ધર્માસ્તિકાય’ દ્રવ્ય છે, સ્થિતિમાં પરિણત જીવ અને પુદ્ગલોની સ્થિતિ ક્રિયામાં ઉપકારી દ્રવ્ય ‘અધર્માસ્તિકાય’ દ્રવ્ય છે અને સર્વ દ્રવ્યોના આધાર રૂપ આકાશ, અવકાશ લક્ષણવાળું છે યાને અવગાહવવા પ્રવૃત્તિવાળા બનેલ જીવાદિને જગ્યા - અવકાશ આપનાર ‘આકાશાસ્તિકાય’ દ્રવ્ય છે. (૯-૧૦૬૩)

વત્તણાલક્ષણો કાલો, જીવો ઉવઓગલક્ષણો;
નાણેણ દંસણેણં ચ, સુહેણ ચ દુહેણ ચ. ૧૦

અર્થ : તે તે રૂપે વર્તે-થાય તે ભાવો કહેવાય છે. તે ભાવોના પ્રતિ પ્રયોજકત્વ રૂપ વર્તના લક્ષણોવાળો ‘કાલ’ કહેવાય છે. વૃક્ષ વગેરેના પુષ્પોના ઉદ્ભવે આદિના નિયમમાં હેતુ ‘કાલ’ છે. મતિજ્ઞાન વગેરે રૂપ ઉપયોગ રૂપી લક્ષણવાળો ‘જીવ’ કહેવાય છે. અર્થાત્ વિશેષગ્રાહી જ્ઞાન વડે, સામાન્ય વિષયવાળા દર્શન વડે, સુખ વડે અને દુઃખ વડે ‘જીવ’ લક્ષિત થાય છે - ઓળખાય છે. (૧૦-૧૦૬૪)

**નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિતં ચ તવો તહા;
વીરિયં ઉવઓગો ચ, એયં જીવસ્સ લક્ખણં. ૧૧**

અર્થ : વળી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય, ઉપયોગ-આ લક્ષણો જીવ સિવાય બીજામાં રહેતા નથી અર્થાત્ જીવ માત્રમાં રહે છે, માટે આ લક્ષણોથી જીવનો નિશ્ચય થાય છે. (૧૧-૧૦૬૫)

**સદ્દન્ધયાર-ઉજ્જોઓ, પહા છાયાડડતવે તિ વા;
વણ-રસ-ગન્ધ-ફાસા, પોગગલાણં તુ લક્ખણં.**

૧૨

અર્થ : ધ્વનિ (શબ્દ), અંધકાર, રત્ન વગેરેના પ્રકાશ રૂપ ઉદ્યોત, ચંદ્ર વગેરેની કાન્તિ રૂપ, પ્રભા, શીતલતા ગુણવાળી છાયા, સૂર્યબિંબજન્ય ઉષ્ણ પ્રકાશ રૂપ આતપ (તડકો), કૃષ્ણ વગેરે વર્ણ, તીખો વગેરે રસ, સુગંધ વગેરે ગંધ અને શીત વગેરે સ્પર્શ-આ બધા સ્કંધાદિ પુદ્ગલોનું લક્ષણ (અસાધારણ ધર્મ) છે. (૧૨-૧૦૬૬)

એકત્વં ચ પુહત્તં ચ, સંખ્યા સંઠાણમેવ ચ;
સંજોગા ચ વિભાગા ચ, પજ્જવાણં તુ લક્ખણં.

૧૩

અર્થ : એકત્વ=ભિન્ન હોવા છતાં પણ પરમાણુ વગેરેમાં ‘જે આ એક ઘટ આદિ છે’ - આવી પ્રતીતિમાં કારણભૂત તે ‘એકત્વ’ કહેવાય છે. પૃથક્ત્વ=‘આ આનાથી પૃથક્-ભિન્ન છે’ - આ પ્રતીતિમાં નિમિત્ત તે ‘પૃથક્ત્વ’ કહેવાય છે. સંખ્યા=એક-બે-ત્રણ આદિ રૂપ પ્રતીતિમાં કારણ તે ‘સંખ્યા’ કહેવાય છે. સંસ્થાન=આ

પરિમંડલ (ગોળ આકૃતિવાળો છે) ઈત્યાદિ બુદ્ધિના કારણભૂત ‘સંસ્થાન’ કહેવાય છે. સંયોગ=‘આ બે આંગલીનો સંયોગ’ ઈત્યાદિ વ્યવહારના હેતુભૂત તે ‘સંયોગ’ કહેવાય છે. વિભાગ=‘આ આનાથી વિભક્ત છે’ - આવી મતિના હેતુભૂત ‘વિભાગ’ કહેવાય છે. તથા નવ-પુરાણત્વ વગેરે પર્યાયોના લક્ષણો સમજવા. (૧૩-૧૦૬૭)

જીવા-જીવા ય બન્ધો ય, પુણ્યં પાવાડસવા તદા;
સંવરો નિજ્જરા મોક્ષો, સન્તેએ તદિયા નવ. ૧૪

અર્થ : જીવ, ધર્માસ્તિકાયાદિ અજીવ, જીવકર્મના સંશ્લેષ રૂપ બંધ, શુભ પ્રકૃતિ રૂપ શાતા વગેરે રૂપ પુણ્ય, અશુભ પ્રકૃતિ રૂપ મિથ્યાત્વાદિ રૂપ પાપ, કર્મના ગ્રહણમાં હેતુ રૂપ હિંસાદિરૂપ આશ્રવ, મહાવ્રત આદિથી આશ્રવનિરોધ રૂપ સંવર, વિપાકથી કે તપથી કર્મના નાશ રૂપ નિર્જરા, સકલ કર્મક્ષય રૂપ મોક્ષ - એમ આ નવ ભાવો સત્ય-તત્ત્વ રૂપ છે અર્થાત્ આ નવ તત્ત્વો કહેવાય છે. (૧૪-૧૦૬૮)

તહિયાણં તુ ભાવાણં, સબ્ભાવે ઉવએસણં;
ભાવેણ સદ્દહન્તસ્સ, સમ્મતં તં વિચાહિયં. ૧૫

અર્થ : આ જીવાદિ નવ તત્ત્વોને સત્ય રૂપે સત્
છે - એમ કહેનાર, ગુરૂ વગેરેના ઉપદેશને અંતઃકરણથી
તહત્તિ કરી સ્વીકારનાર પ્રાણીને, સમ્યક્ત્વમોહનીય
ક્ષય વગેરેથી જન્ય આત્મપરિણામ રૂપ સમકિત અર્થાત્
જીવાદિ પદાર્થની શ્રદ્ધા રૂપ સમકિત હોય છે, એમ શ્રી
જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે. (૧૫-૧૦૬૯)

નિસગ્ગુવદેસરુઠ્ઠ, આણારુઠ્ઠ સુત્ત-બીયરુઠ્ઠમેવ;
અભિગમ-વિત્યારુઠ્ઠ, કિરિયા-સંખેવ-ધમ્મરુઠ્ઠ. ૧૬

અર્થ : નિસર્ગરૂચિ=સ્વભાવથી તત્ત્વાભિલાષ
રૂપ રૂચિવાળું સમ્યક્ત્વ, ઉપદેશરૂચિ=ગુરૂ વિગેરેના
કથન રૂપ ઉપદેશજન્ય રૂચિવાળું સમ્યક્ત્વ,
આજ્ઞારૂચિ=સર્વજ્ઞવચન રૂપ આજ્ઞાથી જન્ય રૂચિવાળું
સમ્યક્ત્વ, સૂત્રરૂચિ=આગમ રૂપ સૂત્રથી જન્ય
રૂચિવાળું સમ્યક્ત્વ, બીજરૂચિ=એક પણ વચન અનેક
અર્થના પ્રબોધોત્પાદક વચન રૂપ બીજથી જન્ય

રૂચિવાળું સમ્યક્ત્વ, અભિગમરૂચિ=વિજ્ઞાન રૂપ
 અભિગમથી જન્ય રૂચિવાળું સમ્યક્ત્વ,
 વિસ્તારરૂચિ=વિસ્તારથી જન્ય રૂચિવાળું સમ્યક્ત્વ,
 ક્રિયારૂચિ=અનુષ્ઠાન રૂપ ક્રિયામાં રૂચિવાળું સમ્યક્ત્વ,
 સંક્ષેપરૂચિ=સંગ્રહ રૂપ સંક્ષેપમાં રૂચિવાળું સમ્યક્ત્વ
 તથા ધર્મરૂચિ=શ્રુતધર્માદિ રૂપ ધર્મમાં રૂચિવાળું
 સમ્યક્ત્વ. (૧૬-૧૦૭૦)

ભૂયત્યેષાદિગયા, જીવાડજીવા ય પુણ પાવં ય;
 સદસમ્મુદયાડસવ સંવરો ય, રોએદ ઉ નિસ્સગ્ગો.

૧૭

અર્થ : નિસર્ગરૂચિ=જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ,
 આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધન અને મોક્ષ રૂપ નવ
 તત્ત્વોને અર્થાત્ પરોપદેશનિરપેક્ષ-જાતિસ્મરણ વગેરે
 રૂપ બુદ્ધિથી ‘આ પદાર્થો સત્ય છે’ - આવા નિર્ણયથી
 જાણેલા નવ તત્ત્વોને જે સદહે છે, તે નિસર્ગરૂચિ રૂપ
 સમ્યક્ત્વવાળો કહેવાય છે. (૧૭-૧૦૭૧)

જો જિણદિઠે ભાવે, ચઉવ્વિઠે સદ્દહાઈ સયમેવ;
એમેય નડજ્ઞહ તિ ચ, નિસગ્ગરુઈ તિ નાયવ્વો.

૧૮

અર્થ : દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ રૂપ ભેદોથી
અથવા નામ વગેરે ભેદોથી ચાર પ્રકારના શ્રી
જિનેશ્વરોએ જોયેલા પદાર્થોને સ્વયમેવ-બીજાના ઉપદેશ
વગર જે ‘જે પ્રકારે શ્રી જિનેશ્વરોએ જોયેલ જીવાદિ છે,
તે એમજ છે - અન્યથા નહિ.’ - આવી રીતિએ શ્રદ્ધા
કરે છે, તે આત્મા ‘નિસર્ગરૂચિ’ કહેવાય છે. (૧૮-
૧૦૭૨)

એએ એવ હુ ભાવે, ઉવઈઠે જો પરણે સદ્દહઈ;
છઉમત્થેણ જિણેણ વ, ઉવએસરુઈ તિ નાયવ્વો.

૧૯

અર્થ : ઉપદેશરૂચિ=છદ્વસ્થ કે જિન રૂપ પરથી
ઉપદેશેલ પૂર્વોક્ત જીવાદિ પદાર્થોની જે શ્રદ્ધા કરે છે,
તે ‘ઉપદેશરૂચિ’ જાણવો. (૧૯-૧૦૭૩)

રાગો દોસો મોહો, અન્નાણં જસ્ત અવગયં હોઘ;
આણાએ રોયંતો, સો ખલુ આણારુઘં નામં. ૨૦

અર્થ : આજ્ઞારૂચિ=જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ અને
અજ્ઞાન સર્વથા નષ્ટ થયા છે, એવા સર્વજ્ઞના વચન રૂપ
આજ્ઞા (અથવા અંશતઃ રાગાદિ દોષ વગરના આચાર્ય
વગેરેની આજ્ઞા) થી જ ક્યાંય કદાગ્રહ નહિ હોવાથી,
માષતુષ મુનિ વગેરેની માફક ‘જીવાદિ તત્ત્વો સત્ય છે’
- આવી રૂચિવાળો આત્મા ‘આજ્ઞારૂચિ’ કહેવાય છે.
(૨૦-૧૦૭૪)

જો સુતમહિજજન્તો, સુએણ ઓગાહઘં ઉ સમ્મતં;
અંગેણ બાહિરેણ વ, સો સુતરુઘં તિ નાયવ્વો. ૨૧

અર્થ : સૂતરૂચિ=જે સૂત્રને ભણતો, ભણાતા
આચારાંગ આદિ અંગથી કે અનંગ પ્રવિષ્ટ રૂપ બાહ્ય
ઉત્તરાધ્યયન વગેરે શ્રુત-શાસ્ત્રથી ગોવિંદવાચકની માફક
સમ્યક્ત્વ પામે છે, તે ‘સૂતરૂચિ’ જાણવો. (૨૧-
૧૦૭૫)

એગેણ અણગાઈં પયાઈં, જો પસરઈં ઉ સમ્મતં;
ઉદએ વ્વ તેલ્લભિન્દૂ, સો બીયરુઇ તિ નાયવ્વો.

૨૨

અર્થ : બીજરૂચિ=એક જીવાદિ પદથી અનેક
અજીવાદિ પદોમાં જે શ્રદ્ધાને ફેલાવે છે; અર્થાત્ જેમ
તેલનું બિંદુ પાણીના એક ભાગમાં રહેલું હોવા છતાં
સકલ પાણીમાં વ્યાપ્ત થાય છે, તેમ એક દેશમાં ઉત્પન્ન
રૂચિવાળો જીવ તથાવિધ ક્ષયોપશમથી સકલ તત્ત્વોમાં
રૂચિવાળો થાય છે. આવા પ્રકારનો તે જીવ ‘બીજરૂચિ’
જાણવો. (૨૨-૧૦૭૬)

સો હોઇ અભિગમરુઇ, સુચનાણં જેણ અત્થઓ દિઠ્ઠં;
એક્કારસ અંગાઈં, પઇણણાંગં દિઠ્ઠિયાઓ ચ. ૨૩

અર્થ : અભિગમરૂચિ=જે અર્થની અપેક્ષાએ
અગીયાર અંગ રૂપ, ઉત્તરાધ્યયન વગેરે પ્રકીર્ણક રૂપ,
દૃષ્ટિવાદ નામના બારમા અંગ રૂપ અને ઉપપાતિક
આદિ ઉપાંગ રૂપ શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે આત્મા
‘અભિગમરૂચિ’ જાણવો. (૨૩-૧૦૭૭)

દવ્યાણ સવ્યભાવા, સવ્યપમાણેહિં જસ્ત ઉવલદ્ધા;
સવ્યાહિં નયવિહીહિં ચ, વિત્યારુઘ તિ નાયવ્યો.

૨૪

અર્થ : વિસ્તારરૂચિ=જેણે ધર્માસ્તિકાય વગેરે
દ્રવ્યોના એકત્વ-પૃથક્ત્વ આદિ સકલ પર્યાય રૂપ સર્વ
ભાવો, પ્રત્યક્ષ વગેરે સર્વ પ્રમાણોથી અને નૈગમ વગેરે
નયભેદ રૂપ સર્વ નયવિધિઓથી જાણ્યા છે, તે આત્મા
'વિસ્તારરૂચિ' જાણવો. (૨૪-૧૦૭૮)

દંસણ-નાણ-ચરિત્તે, તવ-વિણએ સચ્ચસમિધ-ગુત્તીસુ;
જો કિરિયા-ભાવરુઘ, સો ખલુ કિરિયારુઘ નામં.

૨૫

અર્થ : ક્રિયારૂચિ=જે દર્શન-જ્ઞાન-
ચારિત્રમાં, તપ અને વિનયમાં તથા સત્ય એવી
સમિતિઓ અને ગુણિઓમાં ક્રિયાભાવ રૂચિવાળો
અર્થાત્ દર્શનાદિ આચાર અનુષ્ઠાનમાં જે
આત્માની ભાવથી રૂચિ છે, તે આત્મા
'ક્રિયારૂચિ' જાણવો. (૨૫-૧૦૭૯)

અણભિગ્ગહિયકુદિઢી, સંખેવરુઘ તિ હોઘ નાયવ્વો;
અવિસારઓ પવયણે, અણભિગ્ગહિઓ ય સેસેસુ.

૨૬

અર્થ : સંક્ષેપરૂચિ=જેણે સૌગત વગેરે મત રૂપ
કુદૃષ્ટિનો સ્વીકાર કર્યો નથી, તે ‘સંક્ષેપરૂચિ’ જાણવો.
અર્થાત્ શ્રી જિનમતપ્રવચનમાં અકુશલ, કપિલ વગેરે
રચિત પ્રવચનોમાં અનભિજ્ઞ, ચિલાતી પુત્રની માફક
જે ત્રણ પદમાંથી તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરે છે, તે ‘સંક્ષેપરૂચિ’
કહેવાય છે. (૨૬-૧૦૮૦)

જો અત્થિકાયધમ્મં, સુયધમ્મં ખલુ ચરિત્તધમ્મં ય;
સદ્દહધ જિણાભિહિયં, સો ધમ્મરુઘ તિ નાયવ્વો.

૨૭

અર્થ : ધર્મરૂચિ=જે ધર્માસ્તિકાય આદિ
અસ્તિકાયોનો, ગતિ સહાય વગેરે ધર્મને, આગમ રૂપ
શ્રુતધર્મને તથા સામાયિક વગેરે ભેદવાળા ચારિત્રધર્મને
સદહે છે અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ધર્મની શ્રદ્ધા કરે છે, તે
‘ધર્મરૂચિ’ જાણવો. (૨૭-૧૦૮૧)

પરમત્યસંયવો વા, સુદિઙ્ઘપરમત્યસેવણા વા વિ;
વાવન્ન-કુદંસણ-વજ્જણા ચ, સમ્મતસદ્દહણા. ૨૮

અર્થ : તાત્ત્વિક જીવાદિ પદાર્થોના સ્વરૂપનું
વારંવાર ચિંતનથી કરેલ પરિચય રૂપ પરમાર્થસંસ્તવ,
પરમાર્થજ્ઞાતા આચાર્ય આદિની યથાશક્તિ વૈયાવચ્ચ
કરવા રૂપ સુદેષ્ટ પરમાર્થ-સેવા, વિનષ્ટ દર્શનવાળા
નિહ્નવોનો અને કુદર્શની-બૌદ્ધ વગેરેનો ત્યાગ, જેના
દ્વારા સમ્યક્ત્વનો નિશ્ચય થાય છે, તે ચાર
સમ્યક્ત્વશ્રદ્ધાન રૂપ લિંગો છે. (૨૮-૧૦૮૨)

નત્થિ ચરિતં સમ્મત વિહૂણં, દંસણે ઉ ભઘયવ્વં;
સમ્મત-ચરિતાઠં જુગવં, પુવ્વં વ સમ્મતં. ૨૯

નાદંસણિસ્સ નાણં, નાણેણ વિણા ન હોન્તિ ચરણગુણા;
અગુણિસ્સ નત્થિ મોક્ખો, નત્થિ અમુક્કસ્સ નિવ્વાણં.

૩૦

અર્થ : જ્યાં સુધી સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં
સુધી ભાવચારિત્ર નથી, પરંતુ સમ્યક્ત્વ હોય તો
ભાવચારિત્રની ભજના (વિકલ્પ) જાણવી. સમ્યક્ત્વ

અને ચારિત્ર-બંને એકી સાથે પેદા થાય છે અથવા ચારિત્રની ઉત્પત્તિ પહેલાં પહેલાં સમ્યક્ત્વ પેદા થાય છે. જ્યારે એકી સાથે બંનેની ઉત્પત્તિ થાય, ત્યારે સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રનો સહભાવ સમજવો. જ્યારે પહેલાં સમ્યક્ત્વ થાય, ત્યારે ત્યાં ચારિત્રની ભજના સમજવી. વળી સમ્યક્ત્વરહિતને સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. જ્ઞાન વગરના ચારિત્રગુણો નથી હોતા. (અહીં ચરણ એટલે વ્રત વગેરે અને ગુણો એટલે પિંડવિશુદ્ધિ વગેરે સમજવું.) પૂર્વોક્ત ચરણગુણરહિતને સકલ કર્મક્ષય રૂપ મોક્ષ નથી. જે કર્મથી મુક્ત નથી, તેને નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ નથી. (૨૯+૩૦-૧૦૮૩+૧૦૮૪)

**નિસ્સંકિય-નિસ્કંખિય-નિવ્યિતિગિંછા અમૂઢદિઢી ય;
ઉવવૂહ-ચિરીકરણે, વચ્છલ્લ-પભાવણે અઢ્ઢ. ૩૧**

અર્થ : દેશ અને સર્વશંકા રૂપ શક્તિનો અભાવ તે નિઃશંકિત આચાર, બીજા બીજા ધર્મોની અભિલાષા રૂપ કાંક્ષિતનો અભાવ તે નિષ્કાંક્ષિત આચાર, ફલ પ્રતિ સંદેહ રૂપ વિચિકિત્સાનો અથવા જ્ઞાનવંત સાધુઓની

નિંદા રૂપ જુગુપ્સાનો અભાવ તે નિર્વિજુગુપ્સ આચાર,
 ઋદ્ધિમાન કુતીર્થિકોના દર્શનમાં પણ અમારું દર્શન નિંદ્ય
 છે - આવા મોહથી શૂન્ય એવી જે બુદ્ધિ રૂપ દૃષ્ટિ તે
 અમૂઢદૃષ્ટિ આચાર, દર્શન વગેરે ગુણવંતોની પ્રશંસાથી
 તે તે ગુણોના પરિવર્ધન રૂપ ઉપબૃંહા આચાર,
 સ્વીકારેલા ધર્મના અનુષ્ઠાન પ્રતિ સીદાતા જનોની
 સ્થિરતાના સંપાદન રૂપ સ્થિરીકરણાચાર, ધાર્મિક
 જનની ઉચિત સેવા કરવા રૂપ વાત્સલ્યાચાર અને
 સ્વતીર્થની ઉત્તતિની ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ તે પ્રભાવના, -
 આ આઠ દર્શના-ચારો હોય છે. (૩૧-૧૦૮૫)

સામાયયં ચ પટમં, છેઓવદ્વાવણં ભવે ભિતિયં;
 પરિહારવિશુદ્ધીયં, સુહુમં તહ સંપરાયં ચ. ૩૨

અકસાયમહક્ષ્માયં, છઉમત્યસ્સ જિણસ્સ વા;
 એયં ચયરિત્તકરં, ચારિતં હોધ આહિયં. ૩૩

અર્થ : સર્વ સાવધ યોગના પરિહાર રૂપ
 સામાયિક નામક પ્રથમ ચારિત્ર, છેદોપસ્થાપના (વડી
 દીક્ષા) નામક બીજું ચારિત્ર, પરિહારવિશુદ્ધિ નામક

ત્રીજું ચારિત્ર, સૂક્ષ્મસંપરાય નામક ચોથું ચારિત્ર અને કષાયના ઉદય વગરનું ક્ષપિત-ઉપશમિત કષાયની અવસ્થામાં થનારું યથાખ્યાત નામક પાંચમું ચારિત્ર, ઉપશાન્તમોહ-ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન દ્વયવર્તી છદ્મસ્થને અથવા સયોગી-અયોગી ગુણસ્થાન દ્વયસ્થાયી કેવલી-જિનને હોય છે. આ પૂર્વોક્ત પાંચ ભેદોવાળું ચારિત્ર એટલે ચય-કર્મરાશિ, રિક્ત-અભાવ અર્થાત્ કર્મરાશિના અભાવના હેતુભૂત ચારિત્ર, શ્રી જિન આદિ મહાપુરુષપુંગવોએ કહેલ છે. (૩૨+૩૩-૧૦૮૬+૧૦૮૭)

તવો ચ દુવિહો વુત્તો, બાહિરઽબ્ભન્તરો તહા;
બાહિરો છવ્વિહો વુત્તો, એવમઙ્ગિમતરો તવો. ૩૪

અર્થ : તપ, બાહ્ય-અભ્યંતર રૂપે બે પ્રકારનો કહેલો છે. બાહ્ય તપ છ પ્રકારનો અને અભ્યંતર તપ છ પ્રકારનો કહેલો છે. (૩૪-૧૦૮૮)

નાણેણ જાણઈ ભાવે, દંસણેણ ચ સદ્દહે;
ચરિત્તેણ ન ગિણહાઈ, તવેણ પરિસુજ્ઞઈ. ૩૫

અર્થ : શ્રુત વગેરે જ્ઞાનથી આત્મા, જીવ વગેરે ભાવોને જાણે છે અને દર્શનથી તેજ ભાવોની શ્રદ્ધા (નિર્ણય) કરે છે, તેમજ આશ્રવદ્વારનિરોધ રૂપ ચારિત્રથી કર્મને ગ્રહણ કરતો નથી તથા તપથી પૂર્વે ભેગા કરેલ કર્મોનો ક્ષય કરી શુદ્ધ થાય છે. (૩૫-૧૦૮૯)

ખવેતા પુવ્વક્રમાદં, સંજમેણ તવેણ ચ;
સવ્વદુક્ખપહીણકા, પક્કમન્તિ મહેસિણો. ૩૬

॥ તિ ભેમિ. ॥

અર્થ : સંયમ અને તપથી પૂર્વકર્મોને ખપાવી, સર્વ દુઃખોથી શૂન્ય એવા મોક્ષની યાચનાવાળા અથવા સર્વ દુઃખો અને કાર્યો જેઓના અત્યંત ક્ષીણ-સમાપ્ત થયા છે, એવા મહર્ષિઓ મુક્તિને વરે છે - પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે હે જંબૂ ! હું કહું છું. (૩૬-૧૦૯૦)

(ઈંઈ મોક્ષમગ્ગગતી સમત્તં (૨૮))

૨૯ શ્રી સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ અધ્યયન

સુયં મે આઉસં ! તેણ ભગવતા એવમક્રુખાયં, ઘહ
ખલુ સમ્મત્તાપરક્કમે નામ અજ્ઞયણે સમણેણં
ભગવતા મહાવીરેણં કાસવેણં પવેઘએ, જં સમ્મં
સદ્દહિતા પત્તા રોયઘત્તા ફાસઘત્તા પાલઘત્તા તીરઘત્તા
કિટ્ઠઘત્તા સોહઘત્તા આરાહઘત્તા આણાએ
અણુપાલઘત્તા બહવે જુવા સિજ્ઞન્તિ બુજ્ઞન્તિ
મુચ્ચન્તિ પરિનિવ્વાયન્તિ સવ્વદુક્રુખાણમન્તં કરેન્તિ.

॥૧॥

અર્થ : શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જંબૂસ્વામીને કહે
છે કે - હે આયુષ્મન્ ! તે ત્રણ જગતમાં પ્રસિદ્ધ ભગવાન
મહાવીરે કહેવાતા પ્રકારથી કહેલું મેં સાંભળેલ છે, તે
જ પ્રકારને કહે છે. આ પ્રવચનમાં જો ચોક્કસ સમ્યક્ત્વ
હોય, તો જ ઉત્તરોત્તર ગુણના સ્વીકારથી કર્મશત્રુના
જયના સામર્થ્ય રૂપ જીવનું પરાક્રમ, જે અધ્યયનમાં
વર્ણવાય છે, તે સમ્યક્ત્વપરાક્રમ નામનું અધ્યયન,
શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર કાશ્યપ શ્રી

વર્ધમાનસ્વામીજીએ પ્રરૂપેલ જે સમ્યક્ત્વપરાક્રમ
 નામના અધ્યયનને, અવિપરીતપણે શબ્દ અને અર્થ
 રૂપે સામાન્યથી આદરીને, વિશેષથી ‘આ આ પ્રમાણે
 જ છે’ - એમ નિશ્ચય કરીને, તેના પઠન વગેરેના
 વિષયની અભિલાષા આત્મામાં પેદા કરીને, સૂત્ર-
 અર્થના ચિંતન દ્વારા મનથી, વાંચન વગેરે દ્વારા વચનથી,
 ભંગ રચના વગેરે દ્વારા કાયથી સ્પર્શ કરીને, પરાવર્તન
 વગેરેથી ચારેય બાજુથી રક્ષીને, અધ્યયન આદિથી
 પરિસમાપ્ત કરીને, ગુરુને વિનયપૂર્વક ‘આ હું આ પ્રમાણે
 ભણી ગયો’ - એમ નિવેદન કરી ગુરુની માફક
 અનુભાષણ આદિથી શુદ્ધ કરીને, ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણાના
 પરિહારથી, ઉત્સર્ગ-અપવાદની કુશલતાથી,
 જીવજીવ સુધી તેના અર્થની સેવનાથી આરાધીને,
 ગુરુના નિયોગ રૂપ આજ્ઞાથી સતત પાલન કરી, ઘણા
 જીવો, અહીં જ આગમસિદ્ધપણાએ સિદ્ધ થાય છે,
 ધાતિકર્મના ક્ષયથી કેવલજ્ઞાની થાય છે, અઘાતી ચાર
 કર્મના ક્ષયથી મુક્ત બને છે, સર્વ કર્મના દાવાનલના

ઉપશમથી પરિનિર્વાણપદને પામે છે, અને મુક્તિપદની પ્રાપ્તિથી શારીરિક-માનસિક સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.
(૧-૧૦૯૧)

તસ્સ ઇં અયમઢ્ઠે એવમાહિજ્જઘ, તં જહા-સંવેગે.
૧. નિવ્વેએ. ૨. ધમ્મસદ્ધા. ૩. ગુરુસાહમ્મિયસુસ્સૂસણયા. ૪. આલોચણયા. ૫. નિન્દણયા. ૬. ગરહણયા. ૭. સામાધએ. ૮. ચઉવ્વીસત્થએ. ૯. વન્દણે. ૧૦. પડિક્કમણે. ૧૧. કાઉસ્સગ્ગે. ૧૨. પચ્ચક્ખાણે. ૧૩. થય-થુધમંગલે. ૧૪. કાલપડિલેહણા. ૧૫. પાયચ્છિત્તકરણે. ૧૬. ખમાવણયા. ૧૭. સજ્જાએ. ૧૮. વાયણયા. ૧૯. પરિપુચ્છણયા. ૨૦. પરિયટ્ટણયા. ૨૧. અણુપ્પેહા. ૨૨. ધમ્મકહા. ૨૩. સુયસ્સ આરાહણયા. ૨૪. એગગમણસંનિવેસણયા. ૨૫. સંજ્જો. ૨૬. તવે. ૨૭. વોયાણે. ૨૮. સુહસાએ. ૨૯. અપ્પડિભદ્ધયા. ૩૦. વિચિત્તસયણાસણસેવણયા. ૩૧. વિણિવટ્ટણયા. ૩૨. સંભોગપચ્ચક્ખાણે. ૩૩.

ઉવહિપચ્ચક્ખાણે. ૩૪. આહાર-પચ્ચક્ખાણે. ૩૫.
 કસાયપચ્ચક્ખાણે. ૩૬. જોગપચ્ચક્ખાણે. ૩૭.
 સરીર-પચ્ચક્ખાણે. ૩૮. સહાયપચ્ચક્ખાણે. ૩૯.
 ભત્તપચ્ચક્ખાણે. ૪૦. સભ્ભાવપચ્ચક્ખાણે. ૪૧.
 પડિરૂપયા. ૪૨. વેયાવચ્ચે. ૪૩. સવ્વગુણસંપુણયા.
 ૪૪. વીયરાગયા. ૪૫. ખન્તી. ૪૬. મુત્તી. ૪૭.
 મદ્દવે. ૪૮. અજજવે. ૪૯. ભાવસચ્ચે.
 ૫૦ કરણસચ્ચે. ૫૧. જોગસચ્ચે. ૫૨. મણગુતયા.
 ૫૩. વઘગુતયા. ૫૪. કાયગુતયા. ૫૫.
 મણસમાહારણયા. ૫૬. વઘસમાહારણયા. ૫૭.
 કાયસમાહારણયા. ૫૮. નાણસંપજાયા. ૫૯.
 દંસણસંપજાયા. ૬૦. ચરિતાસંપજાયા. ૬૧.
 સોધન્દિયનિગ્ગહે. ૬૨. ચક્ખિન્દિયનિગ્ગહે. ૬૩.
 ઘાણિન્દિયનિગ્ગહે. ૬૪. જિહ્વિન્દિયનિગ્ગહે. ૬૫.
 ફાસિન્દિયનિગ્ગહે. ૬૬. કોહવિજએ. ૬૭.
 માણવિજએ. ૬૮. માયાવિજએ. ૬૯.
 લોહવિજએ. ૭૦. પેજજ-દોસ-મિચ્છા-દંસણવિજએ.
 ૭૧. સેલેસી. ૭૨. અકમ્મયા. ૭૩. ||૨||

અર્થ : તે સમ્યક્ત્વપરાક્રમ નામના અધ્યયનનો આ હમણાં જ કહેવાતો અર્થ આ કહેવાતા પ્રકાર વડે શ્રી મહાવીરસ્વામી વડે કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે :-

(૧) સંવેગ, (૨) નિર્વેદ, (૩) ધર્મશ્રદ્ધા, (૪) ગુરુસાધર્મિકશુશ્રૂષણ, (૫) આલોચના, (૬) નિંદા, (૭) ગર્હા, (૮) સામાયિક, (૯) ચતુર્વિંશતિસ્તવ, (૧૦) વંદન, (૧૧) પ્રતિક્રમણ, (૧૨) કાયોત્સર્ગ, (૧૩) પ્રત્યાખ્યાન, (૧૪) સ્તવસ્તુતિમંગલ, (૧૫) કાલપ્રત્યુપેક્ષણા, (૧૬) પ્રાયશ્ચિત્તકરણ, (૧૭) ક્ષામણા, (૧૮) સ્વાધ્યાય, (૧૯) વાંચના, (૨૦) પ્રતિપ્રચ્છના, (૨૧) પરાવર્તના, (૨૨) અનુપ્રેક્ષા, (૨૩) ધર્મકથા, (૨૪) શ્રુતસ્યારાધના, (૨૫) એકાગ્રમનઃસંનિવેશના, (૨૬) સંયમ, (૨૭) તપ, (૨૮) વ્યવધાન, (૨૯) સુખશાય, (૩૦) અપ્રતિબદ્ધતા, (૩૧) વિવિક્તશયમાસનસેવના, (૩૨) વિનિવર્તના, (૩૩) સંભોગપ્રત્યાખ્યાન, (૩૪) ઉપધિપ્રત્યાખ્યાન, (૩૫) આહારપ્રત્યાખ્યાન, (૩૬)

કષાયપ્રત્યાખ્યાન, (૩૭) યોગપ્રત્યાખ્યાન, (૩૮)
 શરીરપ્રત્યાખ્યાન, (૩૯) સહાયપ્રત્યાખ્યાન, (૪૦)
 ભક્તપ્રત્યાખ્યાન, (૪૧) સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાન, (૪૨)
 પ્રતિરૂપતા, (૪૩) વૈયાવૃત્ય, (૪૪) સર્વગુણસંપન્નતા,
 (૪૫) વીતરાગતા, (૪૬) ક્ષાન્તિ, (૪૭) મુક્તિ,
 (૪૮) માર્દવ, (૪૯) આર્જવ, (૫૦) ભાવસત્ય,
 (૫૧) કરણસત્ય, (૫૨) યોગસત્ય (૫૩) મનોગુપ્તતા,
 (૫૪) વાગુગુપ્તતા, (૫૫) કાયગુપ્તતા, (૫૬)
 મનઃસમાધારણા, (૫૭) વાક્સમાધારણા, (૫૮)
 કાયસમાધારણા, (૫૯) જ્ઞાનસંપન્નતા, (૬૦)
 દર્શનસંપન્નતા, (૬૧) ચારિત્રસંપન્નતા, (૬૨)
 શ્રોત્રેન્દ્રિયનિગ્રહ, (૬૩) ચક્ષુરિન્દ્રિયનિગ્રહ, (૬૪)
 ઘ્રાણેન્દ્રિયનિગ્રહ, (૬૫) જિહ્વેન્દ્રિયનિગ્રહ, (૬૬)
 સ્પર્શનેન્દ્રિયનિગ્રહ, (૬૭) ક્રોધવિજય, (૬૮)
 માનવિજય, (૬૯) માયાવિજય, (૭૦) લોભવિજય,
 (૭૧) પ્રેમદ્વેષમિથ્યાદર્શનવિજય, (૭૨) શૈલેશી,
 (૭૩) અકર્મતા. (૨-૧૦૯૨)

સંવેગેણ ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? સંવેગેણં અણુતરં
 ધમ્મસદ્ધં જણાયછ, અણુતરાએ ધમ્મસદ્ધાએ સંવેગં
 હવ્વમાગચ્છછ, અણન્તાણુબન્ધિકોહ-માણ-માયા-
 લોભે ખવેછ, કમ્મં ન બન્ધછ, તપ્પચ્ચયં ચ ણં
 મિચ્છત્તવિસોહિં કાઊણ દંસણારાહએ ભવછ,
 દંસણવિસોહીએ ચ ણં વિસુદ્ધાએ અત્યેગાએ તેણેવ
 ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઞછ, સોહીએ ચ ણં વિસુદ્ધાએ
 તચ્ચં પુણો ભવગ્ગહણં નાઘક્કમછ. ૧ .||૩||

અર્થ : મોક્ષના અભિલાષ રૂપ સંવેગથી હે
 પૂજ્ય ! ભગવાન્ ! જીવ ક્યા ગુણને ઉત્પન્ન કરે છે ?
 સંવેગથી જીવ અનુત્તર ધર્મશ્રદ્ધાને ઉત્પન્ન કરે છે અને
 અનુત્તર ધર્મશ્રદ્ધાથી વિશિષ્ટતર સંવેગ શીઘ્ર આવે છે.
 ત્યાર બાદ જીવ અનંતાનુબંધી ક્રોધ-માન-માયા-લોભને
 ખપાવે છે, તેમજ તે નવું અશુભ કર્મ બાંધતો નથી. તે
 પછી તે કષાયક્ષય અને સર્વથા મિથ્યાત્વક્ષય રૂપ
 મિથ્યાત્વવિશુદ્ધિ કરી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના આરાધક-
 દર્શનારાધક થાય છે. દર્શનવિશુદ્ધિથી વિશુદ્ધ થયેલ,

કોઈ એક તેજ ભવમાં મરૂદેવીની માફક સિદ્ધ થાય છે. તેજ ભવથી જે સિદ્ધ ન થાય, તે દર્શનની શુદ્ધિથી ત્રીજા ભવમાં અવશ્ય મુક્ત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાની અપેક્ષાએ આ સમજવું. (૩-૧૦૯૩)

નિવ્યેએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણયદ ? નિવ્યેએણં દિવ્ય-માણુસ-તેરિચ્છિએસુ કામભોગેસુ નિવ્યેયં હવ્વમાગરછદ, સવ્વવિસએસુ વિરજજદ, સવ્વવિસએસુ વિરજજમાણે આરમ્ભપરિચ્ચાયં કરેદ, આરમ્ભપરિચ્ચાયં કરેમાણે સંસારમગ્ગં વોચ્છિન્દદ, સિદ્ધિમગ્ગ પડિવત્તે ય ભવદ. ૨. ॥૪॥

અર્થ : સંવેગથી નિર્વેદ થાય છે. તો નિર્વેદથી હે ભગવન્ ! જીવ કયા ગુણને ઉત્પન્ન કરે છે ? સામાન્યથી સંસાર પ્રત્યેના વૈરાગ્યથી કોઈ કાળે આ સંસાર ત્યાજ્ય છે - આવી બુદ્ધિથી દેવતા-મનુષ્ય-તિર્યંચ સંબંધી કામભોગોમાં નિર્વેદ એટલે આ અનર્થકારી કામભોગોથી સર્વ, - આવા ભાવને જીવ શીઘ્ર પામે છે. વળી સઘળી સાંસારિક વસ્તુઓમાં વૈરાગ્યને પામતો

જીવ આરંભનો પરિત્યાગ કરે છે અને આરંભનો પરિત્યાગ કરતો આત્મા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ આદિ રૂપ સંસારમાર્ગનો વ્યવસ્થેદ કરે છે. બાદ તેનો મિથ્યાત્વાદિ સંસારમાર્ગના વ્યવસ્થેદમાં જ સમ્યગ્દર્શનાદિ મુક્તિમાર્ગ સુલભ બને છે અને તે મોક્ષમાર્ગને પામનારો બને છે. (૪-૧૦૯૪)

ધમ્મસદ્ધાએ ઇં ભન્તે જીવે કિં જણયથ ?
 ધમ્મસદ્ધાએ ઇં સાયાસોક્ખેસુ રજ્જમાણે વિરજ્જથ,
 આગારધમ્મં ચ ઇં ચયથ, અણગારે ઇં જીવે સારીર-
 માણસાણં દુક્ખાણં છેયણ-ભેયણ-સંજેગાઈણં
 વોચ્છેયં કરેથ અવ્વાબાહં ચ ઇં સુહં નિવ્વત્તેથ.

૩. ॥૫॥

અર્થ : નિર્વેદ પણ ધર્મશ્રદ્ધાવંતને જ થાય છે. તો હે ભગવન ! ધર્મશ્રદ્ધાથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? ધર્મશ્રદ્ધાથી, શાતાવેદનીયથી પેદા થયેલ વિષયસુખોમાં પહેલાં રાગ કરતો જીવ વૈરાગ્યને પામે છે. ગૃહસ્થાવસ્થાને છોડી સાધુ થતો જીવ, શારીરિક-માનસિક દુઃખોનો

વ્યવસ્થેદ કરે છે અને આખરે અવ્યાબાધ સુખ મેળવે છે.
(૫-૧૦૮૫)

ગુરુસાહમ્મિય-સુસ્તૂસણયાએ હાં ભંતે ! જીવે કિં
જણાય ? ગુરુસાહમ્મિય સુસ્તૂસણયાએ હાં વિણય-
પડિવત્તિં જણાય. વિણયપડિવત્તે ચ હાં ભંતે ! જીવે
અણચ્યાસાયણસીલે નેરઘય-તિરિક્ખજોણિય-
મણુસ્સ-દેવદુગ્ગઈઓ નિરુમ્મઘ, વણસંજલણ-
ભત્તિ-બહુમાણયાએ મણુસ્સદેવસોગ્ગઈઓ
નિબન્ધઘ, સિદ્ધિ સોગ્ગઈ ચ વિસોહેઘ, પસત્થાઈ
ચ હાં વિણયમૂલાઈ સવ્વકજ્જઈ સાહેઘ, અન્ને ચ
બહવે જીવે વિણયતા ભવઘ. ૪. ॥૬॥

અર્થ : ધર્મની શ્રદ્ધાવાળાએ ગુરુ વગેરેની
શુશ્રૂષા અવશ્ય કરવી જોઈએ. તો હે ભગવન્ ! ગુરુ-
સાધર્મિકની ઉપાસનાથી જીવ ક્યો ગુણ પેદા કરે છે ?
ગુરુ-સાધર્મિકની ઉપાસનાથી ઉચિત કર્તવ્ય કરવાના
અંગીકાર રૂપ જીવ વિનયપ્રતિપત્તિને પામે છે. વિનીત
જીવ, ગુરુની નિંદા વગેરેના પરિહારથી અત્યંત

આશાતનાનો ત્યાગી થતો, નારક, તિર્યચની મ્લેચ્છ રૂપ મનુષ્યની અને કિલ્બિષિકત્વ રૂપ દેવની દુર્ગતિને રોકે છે, ગુરૂઓની પ્રશંસાથી ગુણોનું પ્રગટીકરણ-અભ્યુત્થાન વગેરેથી ભક્તિ - આંતર પ્રીતિ રૂપ બહુમાનથી સુકુલ-ઐશ્વર્ય વગેરેથી યુક્ત મનુષ્ય - દેવની સુગતિ પામે છે; તેમજ મોક્ષમાર્ગભૂત સમ્યગ્દર્શનાદિની વિશુદ્ધિથી પ્રશંસાપાત્ર-વિનય રૂપ મૂલવાળા-શ્રુત અધ્યયન વગેરે રૂપ અહીં સર્વ કાર્યો અને પરલોકમાં મોક્ષ વગેરે સાધે છે, જેથી બીજા ઘણા જીવોને વિનય પમાડનાર બને છે.
(૬-૧૦૯૬)

આલોચણાએ ઇં ભન્તે જિવે કિં જણયઇ ?
આલોચણયાએ ઇં માયા-નિયાણ-
મિરછાદરિસણસલ્લાઇં મોક્ષમગગવિગ્ધાઇં
અણંતસંસારવદ્ધણાઇં ઉદ્ધરણં કરેઇ, ઉજ્જુભાવં
ચ ઇં જણયઇ, ઉજ્જુભાવપડિવન્ને ચ ઇં જીવે અમાઈ
ઇત્થીવેચ નપુંસગવેચં ચ ન બન્ધઇ, પુવ્વબદ્ધં ચ ઇં
નિજજરેઇ.

પ. ॥૭॥

અર્થ : ગુરુશુશ્રૂષ કરનારને દોષનો સંભવ થતાં આલોચના કરવી જોઈએ. તો હે ભગવન ! આલોચનાથી જીવ ક્યો ગુણ પેદા કરે છે ? ગુરુની આગળ સ્વદોષોના પ્રકાશન રૂપ આલોચનાથી, જીવ મોક્ષમાર્ગમાં વિઘ્નભૂત-અનંત સંસાર વધારનાર માયા-નિદાન-મિથ્યાદર્શન શલ્ય રૂપ ત્રણ શલ્યોનો ઉદ્ધાર-વિનાશ કરે છે, સરલ ભાવને પેદા કરે છે. સરલતાને પામેલો જીવ, માયા વગરનો થતો સ્ત્રીવેદને-નપુંસકવેદને બાંધતો નથી, કેમ કે - માયાનો અભાવ પુરુષવેદનું કારણ છે, અને પૂર્વે બાંધેલ સ્ત્રી-નપુંસકવેદને અથવા સકલ કર્મોને ખપાવે છે. (૭-૧૦૯૭)

નિન્દણયાએ ઇં ભન્તે જીવે કિં જણયથ ?
 નિન્દણયાએ ઇં પચ્છાણુતાવં જણયથ. પચ્છાણુતાવં
 વિરજ્જમાણે કરણગુણસેટિં પડિવજ્જથ, કરણગુણ-
 સેટી-પડિવજ્જે ય અણગારે મોહણિજ્જં કમ્મં
 ઉગ્ધાએથ.

ક. ॥૮॥

અર્થ : આલોચના સ્વદોષોની નિંદા કરનારને સફળ છે. તો સ્વદોષની નિંદાથી હે ભગવન્ ! જીવ ક્યો ગુણ પેદા કરે છે ? સ્વદોષની નિંદાથી જીવ પોતે જ પોતાના દોષના ચિંતન દ્વારા ‘હા ! મેં ખરાબ કર્યું’ - એવા પાશ્ચાત્તાપને પાછળથી પેદા કરે છે. પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવાથી જીવ, વૈરાગી બની અપૂર્વકરણાદિ માહાત્મ્ય રૂપ કરણગુણથી ક્ષપકશ્રેણીને પામે છે. ક્ષપકશ્રેણીને પામનારો સાધુ મોહનીયકર્મને બપાવે છે. (૮-૧૦૯૮)

ગરહણયાએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? ગરહણયાએ ઇં અપુરેક્કારં જણાયછ. અપુરેક્કારગાએ ઇં જીવે અપ્પસત્થેહિંતો જોગેહિંતો નિયત્તેછ, પસત્થેહિ ય પવત્તછ, પસત્થજોગપડિવન્ને ય ઇં અણગારે અણન્તઘાઈ પજ્જવે ખવેછ. ૭. ॥૯॥

અર્થ : ઘણા દોષોના સદ્ભાવમાં નિંદા બાદ ગર્હા પણ કરવી જોઈએ. તો હે ભગવન્ ! ગર્હા કરવાથી જીવ ક્યા ગુણને પેદા કરે છે ? ગુરૂ વગેરે પરની રૂબરૂમાં

જીવ, પોતાના દોષ પ્રગટ કરવા રૂપ ગર્હાથી, ‘આ ગુણવાન છે’ - એવી પ્રસિદ્ધિ રૂપ પુરસ્કારના અભાવને યાને અવજાના સ્થાનને પોતે પામે છે. અવજાના સ્થાનભૂત બનેલો જીવ, કદાચ અશુભ અધ્યવસાયની ઉત્પત્તિમાં પણ અપુરસ્કારના ભયથી જ અશુભ યોગોથી અટકી જાય છે અને પ્રશસ્ત યોગોમાં પ્રવર્તે છે. પ્રશસ્ત યોગને પામેલો સાધુ, જ્ઞાનાવરણ આદિ ધાતિકર્મોને ખપાવે છે - મુક્તિને પામે છે. (૯-૧૦૯૯) સામાઘએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણયઘ ? સામાઘએણં સાવજજજોગવિરઘં જણયઘ. ૮. ॥૧૦॥

અર્થ : આલોચના આદિ, સામાયિકવાળાને જ હોય. તો હે ભગવન્ ! સામાયિકવાળો જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે ? સામાયિકથી સઘળા પાપવાળા વ્યાપારોના ત્યાગરૂપ, જીવ, સર્વસાવધયોગવિરતિને પામે છે. (૧૦-૧૧૦૦)

ચઉવ્વીસત્યએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણયઘ ? ચઉવ્વીસત્યએણં દંસણવિસોહિં જણયઘ. ૯. ॥૧૧॥

અર્થ : સામાયિક પામનાર, તેના રચયિતા અર્હતો છે અને તેઓ સ્તુતિને યોગ્ય છે - એમ માને છે. તો હે ભગવન્ ! ચોવીશ તીર્થંકરોની સ્તુતિથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? ચોવીશ તીર્થંકરોની સ્તુતિથી જીવ, દર્શનવિશુદ્ધિને પામે છે. (૧૧-૧૧૦૧)

વન્દણ્યમેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણાયછ ? વન્દણ્યમેણં નીયાગોયં કમ્મં ખવેછ, ઉચ્ચાગોયં નિબન્ધછ, સોહગ્ગં ચ ઇં અપ્પડિહયં આણાફલં નિવ્વત્તેછ, દાહિણભાવં ચ ઇં જણાયછ, ૧૦. ॥૧૨॥

અર્થ : જિનોની સ્તુતિ કરવા છતાં ગુરૂવંદનપૂર્વક જ સામાયિકનો સ્વીકાર છે. તો હે ભગવન્ ! ગુરૂવંદનથી જીવ ક્યા ગુણને ઉત્પન્ન કરે છે ? ગુરૂવંદનથી જીવ નીચ ગોત્ર નામના કર્મને ખપાવે છે; ઉચ્ચ ગોત્રકર્મને બાંધે છે; અસ્ખલિત, આજ્ઞાપ્રધાન અને સર્વજનસ્પૃહણીય એવું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તથા લોકો અનુકૂળ થાય છે. (૧૨-૧૧૦૨)

પડિક્કમણેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણયથ ?
 પડિક્કમણેણં વયછિદ્દાઇં પિહેથ. પિહિયવયછિદ્દે
 પુણ જીવે નિરુદ્ધાસવે અસબલયરિત્તે અટ્ટસુ
 પવયણમાયાસુ ઉવઉત્તે અપુહત્તે સુપ્પણિહિએ
 વિહરથ.

૧૧. ॥૧૩॥

અર્થ : સામાયિક વગેરેવાળા ગુણવંત, પહેલા-
 છેલ્લા તીર્થકરોના સમયમાં હંમેશાં અને મધ્યમ
 તીર્થકરોના સમયમાં સાધુઓ અપરાધ હોયે છતે
 પ્રતિક્રમણ કરે. તો હે ભગવન્ ! પ્રતિક્રમણથી જીવ ક્યા
 ગુણને મેળવે છે ? પ્રતિક્રમણ એટલે અપરાધોથી
 પીછેહઠ કરવાથી જીવ, અતિયાર રૂપ વ્રતના છિદ્રોને
 ઢાંકે છે. વ્રતના છિદ્રોને ઢાંકનાર જીવ, આશ્રવનો
 નિરોધક બની, ચારિત્રમાં શબલપણું-મલીનતાને
 કરનારાં એકવીશ સ્થાન રૂપ શબલ સ્થાનોથી રહિત-
 પવિત્ર ચારિત્રવાળો, આઠ પ્રવચનમાતાઓનાં પાલનમાં
 દત્તચિત્ત, સંયમાયેગના વિયોગ રૂપ પૃથક્ત્વથી રહિત,
 સારી રીતે સંયમમાં પ્રણિધાનવાળો સંયમમાર્ગમાં વિચરે

છે. (૧૩-૧૧૦૩)

કાઉસ્સગ્ગેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ?
કાઉસ્સગ્ગેણં તીય પદુપ્પન્નં પાયચ્છિત્તં વિસોદ્દેથ.
વિસુદ્ધપાયચ્છિત્તો ય જુવે નિવ્વુયહિયઅં
ઓહરિયભરુ વ્વ ભારવહે પસત્થમાણોવગાએ સુહં
સુદેણં વિહરથ.

૧૨. ॥૧૪॥

અર્થ : પ્રતિક્રમણમાં અતિયારની શુદ્ધિ માટે
કાઉસ્સગ્ગ કરવો જોઈએ. તો હે ભગવન્ ! કાર્યોત્સર્ગથી
જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે ? કાઉસ્સગ્ગથી લાંબા અને
નજીક કાળના પ્રાયશ્ચિત્તયોગ્ય અપરાધોને દૂર કરે છે.
વિશુદ્ધ પ્રાયશ્ચિત્તવાળો જીવ, હૃદયની સ્વસ્થતાવાળો
બનેલો, જેમ ભાર વગરનો ભારવાહક, સ્વસ્થ હૃદયી
બને છે, તેમ અતિયારના ભાર વગરનો સ્વસ્થ
ચિત્તવાળો થાય. પ્રશસ્ત ધ્યાનથી સંપન્ન બનેલો તે
સુખપૂર્વક સંયમમાં રમે છે. (૧૪-૧૧૦૪)

પચ્ચક્ખાણેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ?
પચ્ચક્ખાણેણં આસવદારાઈં નિરુમ્મથ. ૧૩. ॥૧૫॥

અર્થ : કાઉસસગ્ગથી જો અશુદ્ધિ રહી ગઈ હોય તો પરચક્ખાણ કરવું જોઈએ. તો હે ભગવન્ ! પરચક્ખાણથી જીવ કયા ગુણને મેળવે છે ? પરચક્ખાણથી આશ્રવદ્વારોને જીવ, રોકે છે. (૧૫-૧૧૦૫)

થય-થુધ મંગલેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણયધ ? થય થુધ મંગલેણં નાણદંસણ-ચરિત્તબોહિલાભં જણયધ. નાણદંસણચરિત્ત-બોહિલાભસંપન્ને ણં જીવે અન્ત-કિરિયં કપ્પ-વિમાણોવવત્તિયં આરાહણં આરાહેધ.

૧૪. ॥૧૬॥

અર્થ : પરચક્ખાણ કરીને ચૈત્યના સદ્ભાવમાં ચૈત્યવંદન કરવું અને તે સ્તુતિસ્તવમંગલ વિના ન હોય. તો હે ભગવન્ ! સ્તુતિસ્તવમંગલથી જીવ કયા ગુણને મેળવે છે ? એકથી લઈને સાત શ્લોક પર્યાંતના દેવેન્દ્રસ્તવ વગેરે સ્તવો અને સ્તુતિઓ રૂપ મંગલથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપ બોધિના લાભને જીવ પેદા કરે છે. જ્ઞાનાદિ બોધિલાભને પામેલો જીવ, અંતક્રિયા રૂપ મુક્તિના હેતુ રૂપ, તુરતના

ફલ રૂપ દેવલોગ રૂપ અને કલ્પોમાં ત્રૈવેયક-અનુત્તર વિમાનરૂપ વિમાનોમાં ઉત્પત્તિ જેનાથી છે તેવી તથા પરંપરાએ મુક્તિને પમાડનારી જ્ઞાનાદિ આરાધના રૂપ આરાધનાને સાધે છે. (૧૬-૧૧૦૬)

કાલપડિલેહણએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ?
કાલપડિલેહણએ નાણાવરણિજ્જં કમ્મં ખવેછ.

૧૫. ॥૧૭॥

અર્થ : શ્રી અરિહંતોના નમસ્કાર બાદ સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ અને તે સ્વાધ્યાય કાલમાં જ કરવો જોઈએ. તો હે ભગવન્ ! કાલપ્રત્યુત્પ્રેક્ષણાથી જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે ? પ્રાદ્યોષિક વગેરે કાલના ગ્રહણ પ્રતિ જાગરણ રૂપ પ્રત્યુત્પ્રેક્ષણાથી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ખપાવે છે. (૧૭-૧૧૦૭)

પાયચ્છિત્તકરણેહાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ?
પાયચ્છિત્તકરણેહાં પાવકમ્મવિસોહિં જણાયછ.
નિરઘચારે ચાવિ ભવછ. સમ્મં ચ હાં પાયચ્છિત્તં
પડિવજ્જમાણે મગ્ગં ચ મગ્ગફલં ચ વિસોહેછ,
આચારં ચ આચારફલં ચ આરાહેછ. ૧૬. ॥૧૮॥

અર્થ : અકાલે પાઠ કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. તો હે ભગવન્ ! પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી જીવ કયા ગુણને પામે છે ? આલોચન વગેરે વિધાન રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી જીવ, નિષ્પાપતા રૂપ પાપકર્મની વિશુદ્ધિને પામે છે - અતિયાર વગરનો બને છે. સારી રીતે પ્રાયશ્ચિત્તને પામનારો જીવ સમ્યક્ત્વ રૂપ માર્ગને તથા માર્ગફળ રૂપ જ્ઞાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે અને ચારિત્ર અને ચારિત્રફલ રૂપ મુક્તિને સાધે છે. (૧૮-૧૧૦૮) ખમાવણચાએ ઇં ભન્તે જીવે કિં જણયઇ ? ખમાવણચાએ પલ્હાયણભાવં જણયઇ. પલ્હાયણભાવમુવગએ ચ સવ્વપાણભૂયજીવસત્તેસુ મેત્તીભાવંઉપ્પાએઇ, મેત્તીભાવમુવગએ યાવિ જીવે ભાવવિસોહિં કાઊણ નિબ્બનએ ભવઇ. ૧૭. ॥૧૯॥

અર્થ : પ્રાયશ્ચિત્તકરણ ખામણા કરવાથી થાય છે. તો હે ભગવન્ ! ખામણાથી જીવ કયા ગુણને મેળવે છે ? દુષ્કૃત થયા બાદ, ‘આ મારે ખમાવવું જોઈએ’ ઈત્યાદિ રૂપ ક્ષામણાથી જીવ ચિત્તની પ્રસન્નતાને પામે

છે. ચિત્તની પ્રસન્નતાને પામેલો જીવ, સર્વ બેઈન્દ્રિય-
તેઈન્દ્રિય-ચઉરિન્દ્રિય રૂપ પ્રાણોમાં, વનસ્પતિ રૂપ
ભૂતોમાં, પંચેન્દ્રિય રૂપ જીવોમાં અને બાકીના જીવ રૂપ
સત્ત્વોમાં પરહિતચિંતા રૂપ મૈત્રીભાવને પામે છે.
મૈત્રીભાવને પામેલો જીવ, રાગ-દ્વેષના અભાવ રૂપ
ભાવવિશુદ્ધિ કરીને, સમસ્ત ભયના હેતુઓનો અભાવ
થવાથી નિર્ભય બને છે. (૧૯-૧૧૦૯)

**સજ્જાએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? સજ્જાએણં
નાણાવરણિજ્જં કમ્મં ખવેદ્ધ. ૧૯. ॥૨૦॥**

અર્થ : ઉક્ત ગુણવંત સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ.
તો હે ભગવન્ ! સ્વાધ્યાયથી જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે
? સ્વાધ્યાયથી જીવ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે સકલ કર્મને
ખપાવે છે. (૨૦-૧૧૧૦)

**વાયણાએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? વાયણાએ
ણં નિજ્જરં જણાયદ્ધ. સુચસ્સ ચ અણા સાયણયાએ
વટ્ઠદ્ધ, સુચસ્સ ણં અણાસાયણયાએ વટ્ઠમાણે
તિત્થધમ્મં અવલમ્બદ્ધ, તિત્થધમ્મં અવલમ્બમાણે
મહાનિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે ભવદ્ધ. ૧૯. ॥૨૧॥**

અર્થ : સ્વાધ્યાયની શરૂઆતમાં વાચના કરવી જોઈએ. તો હે ભગવન્ ! વાચના વડે જીવ કયા ગુણને પામે છે ? ભણાવવા રૂપ વાચનાથી કર્મપરિશાટન રૂપ નિર્જરાને પામે છે, શ્રુતની અનાશાતનામાં વર્તે છે. તેને નહિ કરવામાં અવજ્ઞા થવાથી શ્રુતની આશાતના કરેલી કહેવાય ! શ્રુતની અનાશતનામાં વર્તતો જીવ, શ્રુતના પ્રદાન રૂપ તીર્થ-ગણધરના ધર્મ-આચારને અવલંબે છે. શ્રુતપ્રદાન રૂપ તીર્થધર્મનું અવલંબન કરનારો જીવ મોટી નિર્જરાવાળો બની મહાન કર્મના અંતવાળો બને છે.
(૨૧-૧૧૧૧)

પડિપુચ્છણાએ ઇં ભન્તે જીવે કિં જણયઇ ?
પડિપુચ્છણાએ ઇં સુતત્ય-તદુભયાઇં વિસોહેઇ,
કંખામોહણિજ્જં કમ્મં વોચ્છિન્દઇ. ૨૦. ॥૨૨॥

અર્થ : વાચના કરનારો સંશય થતાં ફરી પૂછે તે પ્રચ્છના કહેવાય. હે ભગવન્ ! પ્રચ્છનાથી જીવ

ક્યા ગુણને મેળવે છે ? પૂર્વે કથિત સૂત્રાદિને ફરીથી પૂછવા રૂપ પ્રતિપ્રચ્છનાથી સૂત્રને-અર્થને અને તે બંનેને વિશુદ્ધ બનાવે છે. ‘આ આમ મારે ભણવું ઉચિત છે કે આમ ?’ - આવી રીતની ઈચ્છા રૂપ, અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ રૂપ કાંક્ષામોહનીય કર્મ બપાવે છે. (૨૨-૧૧૧૨)

પરિચક્રયાએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
પરિચક્રણાએ ઇં વંજણાઈ જણાય, વંજણલલિ
ચ ઉપ્પાએય. ૨૧. ॥૨૩॥

અર્થ : સ્થિર કરેલ શ્રુતનું વિસ્મરણ ન થાય માટે પરાવર્તન કરવું જોઈએ. તો હે ભગવન ! પરાવર્તનથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? પરાવર્તન-ગુણવાથી અક્ષર રૂપ વ્યંજનો પેદા થાય છે અર્થાત્ પરાવર્તન કરનારને ભૂલાઈ ગયેલા તે અક્ષરો જલદી ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ તથાવિધ ક્ષયોપશમના કારણે અક્ષરલબ્ધિને, પદાનુસારિતા રૂપ પદલબ્ધિને જીવ ઉત્પન્ન કરે છે. (૨૩-૧૧૧૩)

અણુપ્પેહાએ એ ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
 અણુપ્પેહાએ એ આઉચવજ્જાઓ સત્તકમ્મપગડીઓ
 ઘણિયબન્ધણબદ્ધાઓ સિટ્ઠિલબન્ધણબદ્ધાઓ
 પકરેઈ, દીઠકાલક્રિયયાઓ હસ્સકાલક્રિયયાઓ
 પકરેઈ, તિવ્વાણુભાવાઓ મન્દાણુભાવાઓ પકરેઈ,
 બહુપએસગ્ગાઓ અપ્પપએસગ્ગાઓ પકરેઈ,
 આઉચં ચ એ કમ્મં સિય બન્ધઈ, સિય નો બન્ધઈ,
 અસ્સાયાવેયણિજ્જં ચ એ કમ્મં નો ભુજ્જો ભુજ્જો
 ઉવચિણાઈ, અણાઈયં ચ એ અણવયગ્ગં દીઠમહ્ધં
 ચાઉરન્તં સંસારકન્તારં ખિપ્પામેવ વીઈવયઈ.

૨૨. ॥૨૪॥

અર્થ : સૂત્રની માફક અર્થના અવિસ્મરણ માટે
 અનુપ્રેક્ષા કરવી જોઈએ. તો હે ભગવન્ ! અનુપ્રેક્ષાથી
 જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે ? અર્થના ચિંતન રૂપ
 અનુપ્રેક્ષાથી આયુષ્યકર્મ સિવાયની ગાઢબંધને બાંધેલી
 સાત કર્મપ્રતિઓને શિથિલબંધને બદ્ધ અર્થાત્
 અપવર્તનાદિ કરણયોગ્ય કરે છે, કારણ કે - આ

અનુપ્રેક્ષા તપના ભેદ રૂપે હોઈ, તપની તો નિકાચિત
 કર્મને ખપાવવામાં શક્તિ છે. વળી દીર્ઘકાળની
 સ્થિતિવાળી અશુભ કર્મપ્રતિઓને હ્રસ્વકાલની
 સ્થિતિવાળી બનાવે છે, કારણ કે - શુભ આશયના વશે
 સ્થિતિદંડકોનો અપહાર થાય છે. વલી તીવ્ર રસવાળી
 અશુભ કર્મપ્રકૃતિઓને મંદ રસવાળી બનાવે છે. બહુ
 પ્રદેશવાળી અશુભ પ્રકૃતિઓને અલ્પ પ્રદેશવાળી બનાવે
 છે. આયુષ્યકર્મને બાંધે ખરો અને ન પણ બાંધે, કારણ
 કે - તે જીવને ત્રીજો ભાગ વગેરે શેષ આયુષ્યપણામાં જ
 બંધાય છે. જો બાંધે તો દેવનું આયુષ્ય જ બાંધે, કારણ
 કે - મુનિને દેવના આયુષ્યના બંધનો જ સંભવ છે. તથા
 અશાતા વેદનીયકર્મ અને બીજી અશુભ પ્રકૃતિઓને
 વારંવાર બાંધતો નથી. વારંવારનો નિષેધ એટલા માટે
 છે કે - કોઈ એક પ્રમાદથી પ્રમત્ત મુનિને તે અશુભ
 પ્રકૃતિના બંધનો પણ સંભવ છે. તથા અનાદિઅનંત
 દીર્ઘ કાળવાળા ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારજંગલને જલદી
 જલદી પાર કરી જાય છે - ઉલ્લંઘી જાય છે. (૨૪-૧૧૧૪)

ધમ્મકહાએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં જણયઇ ?
ધમ્મકહાએ ઇં પવચઇં પભાવેઇ, પવચણપભાવએ
ઇં જીવે આગમેસસ્સ ભદ્દતાએ કમ્મં નિભન્ધઇ.

૨૩. ॥૨૫॥

અર્થ : શ્રુતના અભ્યાસીએ ધર્મકથા પણ કરવી.
તો હે ભગવન્ ! ધર્મકથાથી જીવ કયા ગુણને પામે છે ?
વ્યાખ્યાન રૂપ ધર્મકથાથી શ્રી જૈનશાસન રૂપ પ્રવચનની
પ્રભાવના થાય છે. પ્રવચનપ્રભાવક આત્મા આગામી
કાળમાં નિરંતર કલ્યાણકારી કર્મ બાંધે છે યાને શ્રેષ્ઠ
પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જે છે. (૨૫-૧૧૧૫)

સુચસ્સ આરાહણયાએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં
જણયઇ ? સુચસ્સ આરાહણયાએ અન્નાઇં ખવેઇ,
ન ચ સંકિલિસ્સઇ.

૨૪. ॥૨૬॥

અર્થ : આ પ્રમાણે પંચવિધ સ્વાધ્યાયની
રમણતાથી શ્રુતારાધના થાય છે. તો હે ભગવન્ ! શ્રુતની
આરાધનાથી જીવ કયા ગુણને મેળવે છે ? શ્રુતની
સમ્યગ્ આરાધના કરવાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિદ્વારા

અજ્ઞાનને ખપાવે છે. શ્રુતારાધનાથી નવા નવા સંવેગની પ્રાપ્તિ થવાથી જીવ રાગ વગેરેથી પેદા થયેલ સંકલેશને ભજનારો થતો નથી. (૨૬-૧૧૧૬)

એગગમણસંનિવેસણયાએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? એગગમણ સંનિવેસણયાએ ઇં ચિત્તનિરોહં કરેછ. ૨૫. ॥૨૭॥

અર્થ : શ્રુતારાધના, એકાગ્ર મનની સ્થાપનાથી જ થાય છે. તો હે ભગવન્ ! એકાગ્ર મન:સંનિવેશનાથી જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે ? એક શુભ આલંબન રૂપ અગ્રમાં-ધ્યેયમાં સ્થાપના રૂપ એકાગ્ર મન:સંનિવેશનાથી કદાચ ઉન્માર્ગમાં ગયેલ ચિત્તના નિયંત્રણ રૂપ નિરોધને જીવ કરે છે. (૨૭-૧૧૧૭)

સંજમેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? સંજમેણં અણણહયતં જણાયછ ! ૨૬. ॥૨૮॥

અર્થ : આ બધું સંયમવંતને સફળ છે. તો હે ભગવન્ ! સંયમથી જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે ? આશ્રવોની વિરતિ રૂપ સંયમથી પાપકર્મોનો

અભાવવાળો જીવ બને છે. સંયમ હોવા છતાં તપ વગર કર્મનો ક્ષય નથી માટે તપને કરે છે. (૨૮-૧૧૧૮)

તવેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? તવેણં વોયાણં જણાયછ !

૨૭. ॥૨૯॥

અર્થ : સંયમ હોવા છતાં તપ વગર કર્મનો ક્ષય નથી. તો હે ભગવન્ ! તપથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? તપસ્યાથી જીવ, પૂર્વે બાંધેલ કર્મમલના નાશથી વિશિષ્ટ શુદ્ધિ રૂપ વ્યવધાનને પામે છે. (૨૮-૧૧૧૮)

વોયાણેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? વોયાણેણં અકિરિયં જણાયછ. અકિરિયાએ ભવિતા તઓ પચ્છા સિજઝઘ, બુજઝઘ મુચ્ચઘ પરિનિવ્વાયઘ સવ્વદુક્ખાણમન્તં કરેછ.

૨૮. ॥૩૦॥

અર્થ : હે ભગવન્ ! વ્યવધાનથી જીવ ક્યું ફળ મેળવે છે ? વ્યવધાનથી વ્યુપરતકિયા નામના શુકલધ્યાનના ચોથા ભેદને પામે છે. વ્યુપરતકિયા નામના શુકલધ્યાનવર્તી બનીને જીવ અર્થની સિદ્ધિવાળો જ્ઞાન-દર્શન રૂપ ઉપયોગથી વસ્તુતત્ત્વને જાણનારો અને

સંસારથી છૂટનારો થઈ પરિનિર્વાણપદ પામી સર્વ
દુઃખોનો અંત કરે છે. (૩૦-૧૧૨૦)

સુહ સાએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયઘ ? સુહસાએણં
અણુસ્સુચતાં જણાયઘ ! અણુસ્સુચે ણં જીવે
અણુકમ્મએ અણુબ્ભડે વિગયસોગે ચરિત્તમોહણિજ્જં
કમ્મં ખવેઘ. ૨૯. ॥૩૧॥

અર્થ : વ્યવધાન વિષયસુખની સ્પૃહાના
નાશથી થાય છે. તો હે ભગવન્ ! સુખશાતથી જીવ
ક્યો ગુણ મેળવે છે ? વિષય સંબંધી સુખના, સુખગત
સ્પૃહાના અભાવ દ્વારા વિનાશ રૂપ સુખશાતથી
વિષયસુખ તરફ નિઃસ્પૃહતા રૂપ અનુત્સુકપણાને
જીવ પામે છે. અનુત્સુક જીવ દુઃખિયા તરફ દયાળુ
બને છે, (સુખોત્સુક જીવ મરતા પણ પ્રાણીને જોતાં
સ્વસુખમાં રસિક જ થાય, પરંતુ દયાળુ બનતો નથી.)
ઉદ્ભટ બનતો નથી અને ઐહિક વસ્તુનો નાશ થવા
છતાં પણ શોક કરતો નથી, કેમ કે - મુક્તિપદમાં
સ્પૃહા બાંધેલી છે. આવા પ્રકારનો આત્મા ઉત્કૃષ્ટ

શુભ ભાવના કારણે ચારિત્રમોહનીય કર્મ ખપાવે છે.
(૩૧-૧૧૨૧)

અપ્પડિબદ્ધયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયદ ?
અપ્પડિબદ્ધયાએ હાં નિસ્સંગતાં જણાયદ.
નિસ્સંગતેહાં જીવે એગે એગગગચિત્તે દિયા ય રાઓ
ય અસજ્જમાણે અપ્પડિબદ્ધે યાપિ વિરહદ.

૩૦. ॥૩૨॥

અર્થ : સુખનું શાતન અનાસક્તિ-
અપ્રતિબદ્ધતાથી થાય. તો હે ભગવાન્ !
અપ્રતિબદ્ધતાથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? મનની
અનાસક્તિ રૂપ અપ્રતિબદ્ધતાથી જીવ બાહ્ય સંગના
ત્યાગ રૂપ નિઃસંગતાને પામે છે. નિઃસંગતાને પામેલો
જીવ, રાગ વગેરેથી રહિત-એકલો, ધર્મમાં એકતાન
ચિત્તવાળો બની, દિવસ અને રાત્રિ-હંમેશાં બાહ્ય
સંગનો ત્યાગ કરતો, માસકલ્પ વિગેરે
ઉદયતવિહારથી અપ્રતિબદ્ધ વિહારી બને છે. (૩૨-
૧૧૨૨)

વિવિત્તસયણાસણયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ? વિવિત્તસયણાસણયાએ હાં ચરિતગુતિં જણાય. ચરિતગુતે ચ હાં જીવે વિવિતાહારે દટચરિતે એગન્તરએ મોક્ષભાવપડિવન્ને અઢ્ઢવિહં કમ્મગંઠિં નિજજરેય.

૩૧. ॥૩૩॥

અર્થ : અપ્રતિબદ્ધતાનો હેતુ વિવિક્ત શયનાસનતા છે. તો હે પ્રભુ ! વિવિક્ત શયનાસનતાથી જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે ? સ્ત્રી વગેરેથી રહિત શયન-આસન-ઉપાશ્રયથી જીવ ચારિત્રની રક્ષા પામે છે. ચારિત્રની રક્ષાને પામેલો જીવ, વિગઈ વગેરે ઉત્તેજક વસ્તુરહિત આહારવાળો, ચારિત્રની દૃઢતાવાળો, એકાન્તે સંયમમાં પરાયણ અને ‘મોક્ષ જ મારે સાધવાનો છે’ - એવા અભિપ્રાયવાળો, આઠપ્રકારી કર્મની ગાંઠને ક્ષપકશ્રેણીના સ્વીકારથી ખપાવે છે. (૩૩-૧૧૨૩)

વિણિવટ્ટણયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ? વિણિવટ્ટણયાએ પાવકમ્માણં અકરણયાએ અબ્ભુટ્ટેય, પુવ્વબદ્ધાણ ચ નિજજરણયાએ તં નિયત્તેય, તઓ પચ્છા ચાઉરંતં સંસારકન્તારં વિધવયય.

૩૨. ॥૩૪॥

અર્થ : વિવિક્ત શયનાસનતામાં જ વિનિવર્તના હોય છે. તો હે ભગવન્ ! વિનિવર્તનાથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? વિષયોમાંથી આત્માને પરાઙ્મુખ કરવા રૂપ વિનિવર્તનાથી જ્ઞાનાવરણીય વગેરે પાપકર્મોને નહિ કરવાથી યાને નવાં પાપકર્મોને નહિ ઉપાર્જન દ્વારા મોક્ષ માટે જીવ ઉભો થાય છે. પૂર્વે બાંધેલા કર્મોની નિર્જરાથી તે પાપકર્મોને નાશ કરે છે. ત્યાર પછી તે ચાર ગતિ રૂપ સંસારકાન્તારને લંઘી જાય છે - મોક્ષ પામે છે. (૩૪-૧૧૨૪)

સંભોગપચ્ચક્ષ્માણેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ? સંભોગપચ્ચક્ષ્માણેણં આલમ્બણાદં ખવેદ, નિરાલમ્બણસ્થ ય આયતઙ્કિયા જોગા ભવન્તિ, સચ્ચેણં લાભેણં સંતુસ્સદ, પરસ્સલાભં નો આસાએદ, પરલાભં નો તક્કેદ, નો પીહેદ, નો પત્થેદ, નો અભિલસદ, પરસ્સલાભં અણરસાએમાણે અતક્કેમાણે અપીહેમાણે અપત્થેમાણે અણભિલસેમાણે દોચ્ચં સુહસિજ્જં ઉવસંપજ્જિતાણં વિહરદ.

૩૩. ॥૩૫॥

અર્થ : વિષયોથી વિરત કોઈ એકને સંભોગપ્રત્યાખ્યાન થાય છે. તો હે ભગવન્ ! સંભોગપ્રત્યાખ્યાનથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? એક મંડલીમાં ભોજન રૂપ-અન્ય મુનિએ આપેલ આહાર આદિના ગ્રહણ રૂપ સંભોગના ગીતાર્થપણામાં જિનકલ્પ વગેરે ઉદયતવિહારના સ્વીકાર દ્વારા પ્રત્યાખ્યાન-પરિહારથી ગ્લાનપણા વગેરે રૂપ આલંબનો જીવ દૂર કરે છે. નિરાલંબનને મોક્ષ રૂપ પ્રયોજનવાળા વ્યાપારો થાય છે. જીવ પોતાના લાભથી ખુશ થાય છે, પરના લાભને ભોગવતો નથી-વિચારતો નથી-પ્રાર્થના કરતો નથી કે ઈચ્છતો નથી. પરના લાભને નહિ ભોગવતો-વિચારતો-પ્રાર્થતો કે ઈચ્છતો જીવ બીજી સુખશય્યાને પામી વિચારે છે. (૩૫-૧૧૨૫)

ઉવહિપચ્ચક્ખાણેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ?
 ઉવહિપચ્ચક્ખાણેણં અપલિમન્થં જણયથ,
 નિરુવહિએણં જુવે નિકકંખે ઉવહિમન્તરેણ ય ન
 સંકિલિસસથ.

૩૪. ॥૩૬॥

અર્થ : સંભોગપ્રત્યાખ્યાન કરનારને ઉપધિપ્રત્યાખ્યાન પણ થાય છે. તો હે પ્રભુ ! ઉપધિપ્રત્યાખ્યાનથી જીવ ક્યો ગુણ પામે છે ? રજોહરણ અને મુહુપત્તિ સિવાયની ઉપધિના પ્રત્યાખ્યાનથી સ્વાધ્યાયની ક્ષતિ રૂપ પરિમંથના અભાવને જીવ પામે છે. ઉપધિ વગરનો જીવ, વસ્ત્ર વગેરેની અભિલાષા વગરનો બની ઉપધિ સિવાય શારીરિક કે માનસિક સંકલેશને અનુભવતો નથી. (૩૬-૧૧૨૬)

આહારપચ્ચક્ષ્માણેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
આહારપચ્ચક્ષ્માણેણં જીવિયાસંસપ્પઓગં વોચ્છિદંધ
જીવિયાસંસપ્પઓગં વોચ્છિન્દિત્તા। જીવે
આહારમન્તરેણં ન સંકિલિસ્સથ. ૩૫. ॥૩૭॥

અર્થ : ઉપધિપ્રત્યાખ્યાનવાળા જિનકલ્પી વગેરેને આહાર આદિના અલાભમાં ઉપવાસ પણ થાય, કે જે ઉપવાસ આહાર-પ્રત્યાખ્યાન રૂપ હોય છે. તો હે ભગવન્ ! આહારપ્રત્યાખ્યાનથી જીવ ક્યા ગુણને મેળવે છે ? આહારપ્રત્યાખ્યાનથી જીવનમાં અભિલાષા કરવા

રૂપ જીવિતાશંસા પ્રયોગને જીવ તોડે છે અર્થાત્ જીવન આહારને આધીન છે. આહારના પ્રત્યાખ્યાનમાં જીવિતની આશંસાનો અભાવ થાય છે જ. તે જીવિતાશંસા પ્રયોગને છેદીને જીવ, આહાર વિના સંકલેશને અનુભવતો નથી યાને ઉત્કૃષ્ટ તપ કરવા છતાંય બાધાનો અનુભવ કરતો નથી. (૩૭-૧૧૨૭) કસાયપરચક્ષ્માણેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણયથ ? કસાયપરચક્ષ્માણેણં વીયરાગભાવં જણયથ, વીયરાગભાવપડિવન્ત્રે વિ ચ ણં જીવે સમસુહૃદુક્ષ્મે ભવથ. ૩૬. ॥૩૮॥

અર્થ : આ ત્રણ પ્રત્યાખ્યાનો કષાયના અભાવમાં સફલ છે. તો હે ભગવન્ ! કષાયના પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? ક્રોધ વગેરેના નિવારણ રૂપ કષાયના પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ વીતરાગભાવને પામે છે. વીતરાગભાવને પામેલો જીવ, રાગ અને દ્વેષનો અભાવ થવાથી સરખા સુખ અને દુઃખવાળો થાય છે. (૩૮-૧૧૨૮)

જોગપચ્ચક્ખાણેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ !
 જોગપચ્ચક્ખાણેણં અજોગતં જણયથ ! અજોગી ણં
 જુવે નવં કમ્મં ન બન્ધથ, પુવ્વબલ્લં ચ નિજ્જરેથ.

૩૭. ॥૩૯॥

અર્થ : કષાય વગરનો પણ યોગપ્રત્યાખ્યાનથી
 મુક્ત થાય છે. તો હે પ્રભુ ! યોગપ્રત્યાખ્યાનથી જીવ
 ક્યા ગુણને પામે છે ? મન - વચન - કાયાના વ્યાપારના
 વિરોધ રૂપ યોગ-પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ અયોગીપણાને
 પામે છે. અયોગી જીવ, સકલ બંધના હેતુઓનો અભાવ
 હોવાથી નવીન કર્મ બાંધતો નથી અને પૂર્વે બાંધેલ
 ભવોપગ્રાહી-અઘાતી ચાર કર્મોને ખપાવે છે. (૩૯-
 ૧૧૨૯)

સરીરપચ્ચક્ખાણેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ?
 સરીરપચ્ચક્ખાણેણં સિદ્ધાથસયગુણતં નિવ્વત્તેથ,
 સિદ્ધાથસયગુણસંપન્ને ચ ણં જુવે લોગગમુવગમે
 પરમસુદ્ધી ભવથ.

૩૮. ॥૪૦॥

અર્થ : યોગપ્રત્યાખ્યાન કરનારને

શરીરપ્રત્યાખ્યાન થાય છે. તો હે ભગવન્ ! શરીરપ્રત્યાખ્યાનથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? ઔદારિક આદિ શરીરના પ્રત્યાખ્યાનથી કૃષ્ણ નહિ, નીલ નહિ વગેરે સિદ્ધોના અતિશય ગુણોને જીવ પામે છે. સિદ્ધોના અતિશય ગુણોને પામેલો આત્મા, મુક્તિપદ રૂપ લોકના અગ્રને પામેલો પરમ સુખી બને છે. (૪૦-૧૧૩૦)

સહાયપરચક્ષ્માણેણં ભન્તે ! કિં જણયથ ? સહાયપરચક્ષ્માણેણં એગીભાવં જણયથ, એગીભાવભૂએ ચ ણં જીવે એગગ્ગં ભાવેમાણે અપ્પમંજે અપ્પકલહે અપ્પકસાએ અપ્પતુમંતુમે સંજમબહુલે સંવરબહુલે સમાહિએ યાવિ ભવથ.

૩૯. ॥૪૧॥

અર્થ : સંભોગ વગેરે પ્રત્યાખ્યાનો પ્રાયઃ સહાયપ્રત્યાખ્યાનમાં જ સુકર બને છે. તો હે ભગવન્ ! સહાયપ્રત્યાખ્યાનથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? સહાયકારી સાધુઓના પ્રત્યાખ્યાન રૂપ

સહાયપ્રત્યાખ્યાનથી તથા વિધિ યોગ્યતાથી થનાર અભિગ્રહવિશેષથી એકત્વ રૂપ એકીભવને જીવ પામે છે. એકત્વને પામેલો આત્મા, એક ધ્યેયનું ધ્યાન કરતો, જીભાજોડી-ઝઘડાથી પર બનેલો, કષાયથી દૂર રહેલો અને સ્વલ્પ અપરાધી પ્રત્યે પણ 'તેં જ આ કર્યું, તું જ આમ કરે છે.' ઈત્યાદિ વારંવાર પ્રલાપથી પર બનેલો, સંયમની પ્રધાનતાવાળો, સંવર પુષ્કલતાવાળો અને જ્ઞાનાદિ સમાધિવાળો પણ બને છે. (૪૧-૧૧૩૧)

ભક્તપચ્ચક્ષ્માણેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ?
ભક્તપચ્ચક્ષ્માણેણં અણેગાઇં ભવસયાઇં નિરુમ્મઇ.

૪૦. ॥૪૨॥

અર્થ : આવો આત્મા અંતે ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરે છે. તો હે પ્રભુ ! ભક્તપ્રત્યાખ્યાનથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? આહારરૂપ ભક્તના પ્રત્યાખ્યાનથી અર્થાત્ ભક્તપરિજ્ઞા વગેરેથી અનેક સેંકડો ભવોના ભ્રમણને રોકે છે, કેમ કે - દેહ શુભ અધ્યવસાયથી સંસારને અલ્પ બનાવે છે -

ટૂંકાવે છે. (૪૨-૧૧૩૨)

સદ્ભાવપર્યક્ષાણેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
સદ્ભાવપર્યક્ષાણેણં અનિયદ્વિં જણાય !
અનિયદ્વિપડિવન્ને ચ અણગારે ચતારિ કેવલિકમ્ભંસે
ખવેદ, તં જહા-વેયણિજ્જં આઉયં નામં ગોયં, તઓ
પરછા સિજ્ઞઘ બુજ્ઞઘ મુચ્ચઘ પરિનિવ્વાઘ
સવ્વદુક્ખાણમન્તં કરેદ. ૪૧. ॥૪૩॥

અર્થ : સર્વ પ્રત્યાખ્યાનોમાં ઉત્તમ
સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાન છે. તો હે ભગવન !
સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? સર્વથા
ફરીથી કરવાનો અસંભવ હોવાથી પરમાર્થથી
પ્રત્યાખ્યાન અર્થાત્ સર્વસંવર રૂપ-શૈલેશી રૂપ સદ્ભાવ-
પ્રત્યાખ્યાનથી વ્યુપરતક્રિયા નામક શુકલધ્યાનના ચોથા
ભેદ રૂપ અનિવૃત્તિને જીવ પામે છે. અનિવૃત્તિને પામેલો
અણગાર, વેદનીય-આયુષ્ય-નામ-ગોત્ર રૂપ ચાર
કેવલીસત્કર્મ રૂપ ભવોપગ્રાહી કર્મોને ખપાવે છે.
ત્યારબાદ તે સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત-નિર્વાણપદસંપન્ન-સર્વ

દુઃખોનો અંતકારી બને છે. (૪૩-૧૧૩૩)

પડિરૂપયાએ એ ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
પડિરૂપયાએ એ લાઘવિયં જણાય ! લહુભૂએ ય એ
જીવે અપ્પમતે પાગડલિંગે પસત્યલિંગે વિસુદ્ધસમ્મતે
સત્તસમિધસમતે સવ્વપાણ-ભૂય-જીવ-સતેસુ વીસ-
સણિજ્જરૂવે અપ્પડિલેહે જિધન્દિએ વિઉલતવ-
સમિધ-સમન્નાગએ યાવિ ભવધ.

૪૨. ॥૪૪॥

અર્થ : સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાન પ્રાયઃ પ્રતિરૂપતામાં
જ થાય. તો હે પ્રભુ ! પ્રતિરૂપતાથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે
છે ? અધિક ઉપકરણત્યાગ રૂપ પ્રતિરૂપતાથી, દ્રવ્યથી
સ્વલ્પ ઉપકરણ રૂપ અને ભાવથી મૂર્ચ્છાના અભાવ
રૂપ લઘુતાવાળો જીવ બને છે. વળી લઘુતાવાળો જીવ,
અપ્રમત્ત, સ્થવિરકલ્પીકાદિ રૂપથી જણાતા હોઈ પ્રકટ
લિંગવાળો, જીવરક્ષાના હેતુભૂત રજોહરણ વગેરે ધારક
હોઈ પ્રશસ્ત લિંગવાળો, વિશુદ્ધ સમકિતવાળો, પરિપૂર્ણ
સત્ય અને સમિતિવાળો, સર્વ પ્રાણ-ભૂત-જીવ-સત્ત્વોના

વિશ્વસનીય રૂપ, કેમ કે - તેઓની પીડાનો પરિહાર કરનાર છે, અલ્પ ઉપધિવાળો હોઈ અલ્પ પ્રત્યુપેક્ષણવાળો તથા જિતેન્દ્રિય, વિસ્તીર્ણ તપ અને સમિતિઓથી યુક્ત પણ થાય છે. (૪૪-૧૧૩૪)

વેયાવચ્ચેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ? વેયાવચ્ચેણં તિત્યચરનામગોયં કમ્મં નિભન્ધથ. ૪૩. ॥૪૫॥

અર્થ : પ્રતિરૂપતામાં વૈયાવૃત્યથી જ ઈષ્ટસિદ્ધિ છે. તો હે ભગવન્ ! વૈયાવૃત્યથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? વૈયાવૃત્યથી જીવ શ્રી તીર્થંકરનામકર્મોને બાંધે છે અર્થાત્ તીર્થંકર બને છે. (૪૫-૧૧૩૫)

સવ્વગુણસંપન્નયાએ ણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ? સવ્વગુણસંપન્નયાએ ણં અપુણરાવતિં જણયથ. અપુણરાવતિં પત્તએ ણં જુવે સારીર-માણસાણં દુક્ખાણં નો ભાગી ભવથ. ૪૪. ॥૪૬॥

અર્થ : તીર્થંકર ભગવાન સર્વગુણસંપન્ન હોય છે. તો હે પ્રભુ ! સર્વગુણસંપન્નતાથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? જ્ઞાનાદિ સર્વગુણસંપન્નતાથી જીવ

અપુનરાવૃત્તિ રૂપ મુક્તિને પામે છે. મુક્તિને પામેલો જીવ, દુઃખના હેતુભૂત શરીર-મનનો અભાવ હોવાથી શારીરિક-માનસિક દુઃખોનો ભાગી બનતો નથી. (૪૬-૧૧૩૬)

વીતરાગયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
વીતરાગાયાએ હાં નેહાણુબન્ધણાણિ
તણહાણુબન્ધણાણિ ય વોચ્છિન્દય, મણુન્નેસુ સદ્દ-
ફરસિ-રસ-રૂપ-ગન્ધેસુ ચેવ વિરજજય. ૪૫. ॥૪૭॥

અર્થ : સર્વ ગુણવત્તા શ્રી વીતરાગમાં જ થાય છે. તો હે ભગવન્ ! વીતરાગતાથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? રાગ-દ્વેષના વિનાશ રૂપ વીતરાગતાથી પુત્રાદિ વિષયક સ્નેહ રૂપ અનુકૂલ બંધનોને અને લોભ-તૃષ્ણારૂપ અનુકૂલ બંધનોને જીવ છેદે છે. તે શુભાશુભ શબ્દ-સ્પર્શ-રૂપ-રસ-ગંધોમાં વૈરાગ્યવાળો બને છે. (૪૭-૧૧૩૭)

ખન્તીએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ? ખન્તીએ
હાં પરીસહે જિણય. ૪૬. ॥૪૮॥

અર્થ : વીતરાગનું મૂલ ક્ષમા છે, તો હે પ્રભુ !
ક્ષમાથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? ક્રોધના જય રૂપ
ક્ષમાથી વધ વગેરે પરીષદોને જીવ જીતે છે. (૪૮-
૧૧૩૮)

મુત્તીએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ? મુત્તીએ ઇં
અકિંચઇં જણાય ! અકિંચણે ય જીવે અત્યલોલાઇં
પુરિસાઇં અપત્યણિજ્જે ભવથ. ૪૭. ॥૪૯॥

અર્થ : ક્ષમા, સંતોષથી દૃઢ થાય છે. તો હે
ભગવન્ ! મુક્તિથી જીવ ક્યા ગુણ મેળવે છે ?
નિર્લોભતા રૂપ મુક્તિથી જીવ નિષ્પરિગ્રહપણું પામે છે.
અપરિગ્રહી આત્મા અર્થલોભી ચોર આદિ પુરુષોને
અનિચ્છનીય બને છે. (૪૮-૧૧૩૮)

અજ્જવયાએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
અજ્જવયાએ કાઉજ્જુયયં ભાવુજ્જુયયં ભાસુજ્જુયયં
અવિસંવાયઇં જણાય. અવિસંવાયણ સંપન્નાયાએ
ઇં જીવે ઘમ્મસ્સ આરાહએ ભવથ. ૪૮. ॥૫૦॥

અર્થ : લોભના અભાવમાં માયાનો પણ

અભાવ થાય છે. તો હે પ્રભુ! આર્જવથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? માયાના અભાવ રૂપ ઋજુતાથી કુબ્જ વગેરે વેષ, ભૂવિકાર આદિ નહિ કરવાથી કાયાની સરલતાને, બીજું વિચારતો લોકભક્તિ વગેરેના નિમિત્તે બીજું બોલે કે કરે તેના પરિહાર રૂપ ભાવની સરલતાને, ઉપહાસ વગેરેના હેતુએ અન્ય દેશની ભાષાથી બોલવાના ત્યાગ રૂપ ભાષાની સરલતાને અને બીજાને નહિ ઠગવા રૂપ અવિસંવાદને જીવ પામે છે. કાયાદિની સરલતાને અને અવિસંવાદને પામેલો આત્મા ધર્મનો આરાધક બને છે, કેમ કે - ભવાન્તરમાં પણ ઋજુતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૫૦-૧૧૪૦)

મદ્દવયાએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
મદ્દવયાએ ઇં મિઉમદ્દવસંપન્ને અહ મયઢાણાં
નિઢ્ઢવેઢ.

૪૯. ॥૫૧॥

અર્થ : આવા ગુણની વિનયતી જ ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે. તો હે ભગવન્ ! મૃદુતાથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? મૃદુતાના અભ્યાસથી, દ્રવ્યથી કોમલ તે મૃદુ અને ભાવથી

નમનશીલ મૃદુની સદા કોમલતા રૂપ મૃદુતાથી સંપન્ન બનેલો જીવ મદના આઠ સ્થાનોને ખપાવે છે. (૫૧-૧૧૪૧)
ભાવસચ્ચેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? ભાવસચ્ચેણં
ભાવવિસોહિં જણાયછ. ભાવવિસોહીએ વજ્રમાણે જીવે
અરહન્તપજ્જતસ્સ ધમ્મસ્સ આરાહણયાએ
અબ્ભુદ્ધેઘ. અરહંતપજ્જતસ્સ ધમ્મસ્સ આરાહણયાએ
અબ્ભુદ્ધિતા પરલોગધમ્મસ્સ આરાહએ ભવછ.

૫૦. ॥૫૨॥

અર્થ : તત્ત્વથી સત્યસ્થિતને મૃદુતા હોય, અને
પ્રધાનભૂત ભાવસત્ય છે. તો હે પ્રભુ ! ભાવસત્યથી
જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? પારમાર્થિક સત્યતા રૂપ-
શુદ્ધ અંતરાત્મતા રૂપ ભાવસત્યથી જીવ અધ્યવસાયની
વિશુદ્ધિને પામે છે. ભાવવિશુદ્ધિમાં વર્તતો આત્મ શ્રી
અરિહંત ભગવંતકથિત ધર્મની આરાધના માટે ઉત્સાહી
બને છે. શ્રી અરિહંત-પ્રજ્ઞા ધર્મની આરાધનાથી અને
આરાધના માટે ઉત્સાહી બની, પરલોકમાં શ્રી
જિનધર્મની પ્રાપ્તિ દ્વારા કે વિશિષ્ટ ભવાન્તરની પ્રાપ્તિ

દ્વારા જીવ, પરલોકહિતકારી ધર્મનો આરાધક બને છે.
(૫૨-૧૧૪૨)

કરણસચ્ચેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ?
કરણસચ્ચેણં કરણસત્તિં જણાયછ. કરણસચ્ચે
વદ્દમાણો જીવો જહાવાઈ તહાકારી યાવિ ભવછ.

૫૧. ॥૫૩॥

અર્થ : ભાવસત્ય હોય તો જ કરણસત્ય થાય
છે. તો હે ભગવન્ ! કરણસત્યથી જીવ કયો ગુણ મેળવે
છે ? જીવ, પ્રતિલેખના વગેરે ક્રિયાને ઉપયોગવાળો
બની કરે છે. તદ્દરૂપ કરણસત્યથી અપૂર્વ અપૂર્વ શુભ
ક્રિયાને અને ક્રિયા સામર્થ્ય રૂપ કરણશક્તિને જીવ પામે
છે. (૫૩-૧૧૪૩)

જોગસચ્ચેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ? જોગસચ્ચેણં
જોગે વિસોહેછ.

૫૨. ॥૫૪॥

અર્થ : કરણસત્યમાં વર્તતો યથાવાદી તથાકારી થાય
છે, માટે તે મુનિના યોગસત્યને કહે છે. તો હે ભગવન્ !
યોગસત્યથી જીવ કયા ગુણને પામે છે ? જીવ, મન-

વચન-કાયસત્ય રૂપ યોગસત્યથી યોગોને વિશુદ્ધ બનાવે છે, અર્થાત્ કિલષ્ટ કર્મના બંધનો અભાવ થવાથી નિર્દોષ, યોગોને કરે છે. (૫૪-૧૧૪૪)

મહાગુતયાએ ! હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
મહાગુતયાએ હાં જીવે એગગ્ગં જણાય.
એગગ્ગચિત્તે હાં જીવે મહાગુતે સંજમારાહએ ભવથ.

૫૩. ॥૫૫॥

અર્થ : યોગસત્ય ગુપ્તિવાળાને થાય છે. તો હે પ્રભુ !
મનગુપ્તતાથી જીવ કયા ગુણને પામે છે ? મનોગુપ્તિ
રૂપ મનોગુપ્તતાથી જીવ ધર્મમાં એકતાનચિત્તપણા રૂપ
એકાગ્રતાને પામે છે. એકાગ્ર ચિત્તવાળો આત્મા અશુભ
અધ્યવસાયોમાં જતા ચિત્તની રક્ષા કરનારો - મનોગુપ્ત
સંયમનો આરાધક બને છે. (૫૫-૧૧૪૫)

વધગુતયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
વધગુતયાએ હાં નિલ્લિકારં જણાય. નિલ્લિકારે હાં
જીવે વધગુતે અજઞ્ઞજેગસાહણજુતે યાવિ ભવથ.

૫૪. ॥૫૬॥

અર્થ : વયોગુપ્તતાથી હે ભગવન્ ! જીવ કયા ગુણને પામે છે ? શુભ વચનના ઉચ્ચારણ રૂપ વાગૂગુપ્તતાથી વિકથા વગેરે રૂપ વાણીવિકારના અભાવ રૂપ જીવ નિર્વિકારપણાને પામે છે. નિર્વિકારી જીવ સર્વથા વચનનિરોધ રૂપ વાગૂગુપ્તિવાળો મનવ્યાપાર રૂપ ધર્મધ્યાનાદિના એકાગ્રતા આદિ સાધનોથી યુક્ત બને છે, અર્થાત્ વિશિષ્ટ વચનગુપ્તિ વગરનો ચિત્તની એકાગ્રતા આદિને ભજનારો થતો નથી. (૫૬-૧૧૪૬)

કાયગુપ્તયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
કાયગુપ્તયાએ હાં સંવરં જણાય. સંવરેહાં કાયગુપ્તે
પુણો પાવાસવનિરોહં કરેય. પપ. ૥૫૭૥

અર્થ : હે ભગવન્ ! કાયગુપ્તતાથી જીવ કયા ગુણને પામે છે ? શુભ યોગપ્રવૃત્તિ રૂપ કાયગુપ્તિથી અશુભ યોગ-નિરોધ રૂપ સંવરને જીવ પામે છે. સંવતના અભ્યાસથી કાયગુપ્ત બનેલો જીવ, ફરીથી સર્વથા કાયિક વ્યાપારનો નિરોધ કરનારો પાપકર્મના

ઉપાદાન રૂપ પાપ આશ્રવનો નિરોધ કરે છે. (૫૭-૧૧૪૭)

મહાસમાહારણયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
મહાસમાહારણયાએ હાં એગગ્ગં જણાય ! એગગ્ગં
જણાઈતા નાણપજ્જવે જણાય. નાણપજ્જવે
જણાઈતા સમ્મતં વિસોહેઈ મિચ્છતં ચ નિજ્જરેઈ.

પદ. ॥૫૮॥

અર્થ : ગુપ્તિઓથી ક્રમશઃ મનઃસમાધારણ વગેરેનો સંભવ છે. તો હે પ્રભુ ! મનઃસમાધારણાથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? સારી રીતે આગમમાં કહેલ ભાવની વ્યાપ્તિથી મનની વ્યવસ્થાપના રૂપ મનઃસમાધારણાથી જીવ એકાગ્રતાને પામે છે. એકાગ્રતાને પેદા કરીને જીવ વિશિષ્ટ-વિશિષ્ટતર શ્રુતતત્ત્વના અવબોધ રૂપ જ્ઞાનપર્યાયોને પેદા કરે છે. જીવ જ્ઞાનપર્યાયોને ઉત્પન્ન કરી સમ્યક્ત્વને શુદ્ધ બનાવે છે, કેમ કે - તત્ત્વજ્ઞાનની શુદ્ધિમાં તત્ત્વવિષય શ્રદ્ધાની પણ શુદ્ધિ થાય છે અને એથી જ મિથ્યાત્વની નિર્જરા કરે છે. (૫૮-૧૧૪૮)

વધસમાહારણયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
 વધસમાહારણયાએ હાં વધસાહારણદંસણ-
 પજ્જવેવિસોહેધ, વધસાહારણદંસણપજ્જવે વિસો-
 હિતા સુલભભોહિયતં નિવ્વત્તેધ, દુલ્લભભોહિયતં
 નિજ્જરેધ.

પ૭. ॥૫૯॥

અર્થ : હે ભગવન્ ! વચનસમાધારણાથી જીવ ક્યા
 ગુણને પામે છે ? જીવ, સ્વાધ્યાયમાં જ વચનની
 સ્થાપના રૂપ વચનસમાધારણાથી વાણીના વિષય રૂપ
 પ્રજ્ઞાપનીય પદાર્થ વિષય સમ્યક્ત્વ વિશેષ રૂપ
 વાક્સાધારણ દર્શનપર્યાયોને વિશુદ્ધ કરે છે, અર્થાત્
 દ્રવ્યાનુયોગના અભ્યાસથી તે પદાર્થ રૂપ વિષયની
 શંકાદિ રૂપ મલિનતાને દૂર કરવા દ્વારા વિશુદ્ધ બનાવે
 છે. જીવ, વાક્સાધારણ દર્શનપર્યાયોને વિશુદ્ધ કરે છે,
 અર્થાત્ દ્રવ્યાનુયોગના અભ્યાસથી તે પદાર્થ રૂપ
 વિષયની શંકાદિ રૂપ મલિનતાને દૂર કરવા દ્વારા વિશુદ્ધ
 બનાવે છે. જીવ, વાક્સાધારણ દર્શનપર્યાયોને વિશુદ્ધ

બનાવી સુલભબોધિતાને પામે છે અને દુર્લભબોધિતાની નિર્જરા કરે છે. (૫૮-૧૧૪૮)

કાયસમાહારણયાએ હાં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
કાયાસમાહારણયાએ હાં ચરિતપજ્જવે વિસોહેધ.
ચરિતપવજ્જવે વિસોહિતા અહક્ખાયચરિતં
વિસોહેધ, અહક્ખાય ચરિતં વિસોહિતા ચતારિ
કેવલિકમ્મંસે ખવેધ, તઓ પચ્છા સિજ્જમ્મ ભુજ્જમ્મ
મુચ્ચમ્મ પરિનિવ્વામ્મ સવ્વદુક્ખાણમતં કરેધ.

૫૮. ॥૬૦॥

અર્થ : હે ભગવન્ ! કાયસમાધારણાથી જીવ ક્યા ગુણને પામે છે ? જીવ સંયમના યોગોમાં શરીરને સારી રીતિએ વાપરવા રૂપ કાયસમાધારણાથી ક્ષાયોપશમિક ચારિત્રના ભેદ રૂપ ચારિત્રપર્યાયોને વિશુદ્ધ કરે છે, ચારિત્રપર્યાયોને વિશુદ્ધ બનાવી યથાખ્યાત ચારિત્રને વિશુદ્ધ કરે છે, યથાખ્યાત ચારિત્રને વિશુદ્ધ કરી ચાર - કેવલીમાં વિદ્યમાન ભવોપગ્રાહી વેદનીયાદિ અઘાતી કર્મોને ખપાવે છે અને ત્યાર બાદ સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત-

પરિનિર્વાણપદસંપન્ન-સર્વ દુઃખોનો અંતકારી બને છે.
(૬૦-૧૧૫૦)

નાણાસંપન્નયાએ છં ભન્તે ! જીવે કિં જણાય ?
નાણાસંપન્નયાએ અં જીવે સવ્વભાવાભિગમં જણાય.
નાણસંપન્ને છં જીવે ચાઉરન્તે સંસારકન્તારે ન
વિણસ્સય.

“જહા સૂઈ સસુત્તા, પડિયાવિ ન વિણસ્સય;
તહા જીવે સસુત્તે, સંસારે ન વિણસ્સય. (૧)

નાણ-વિણય-તવ-ચરિત્તજોગે સંપાઉણય,
સસમય-પરસમય સંઘાયણિજ્જે ભવય.પલ. ॥૬૧॥

અર્થ : ત્રણ સમાધારણાઓથી ત્રણ જ્ઞાન વગેરેની
વિશુદ્ધિ કહી. હવે તેનું ફલ દર્શાવે છે. હે ભગવન્ !
જ્ઞાન-સંપન્નતાથી જીવ ક્યો ગુણ મેળવે છે ? શ્રુતજ્ઞાન
રૂપ જ્ઞાનસંપન્નતાથી સર્વ પદાર્થવિષયક બોધને જીવ
પામે છે. જ્ઞાનસંપન્ન જીવ ચાર ગતિ રૂપ સંસારવનમાં
મોક્ષમાર્ગથી વિશેષ દૂર થતા નથી. “જેમ દોરાથી
બંધાયેલી સોય ઉકરડા વગેરેમાં પડેલી હોવા છતાં દૂર

થતી નથી, તેમ શ્રુત રૂપી દોરાથી બંધાયેલ આત્મા સંસારમાં મોક્ષમાર્ગથી દૂર થતો નથી.” એથી જ જીવ અવધિ વગેરે જ્ઞાન, વિનય, તપ અને ચારિત્રના વ્યાપારોને જીવ સારી રીતિએ પામે છે. સ્વશાસ્ત્ર પરશાસ્ત્રવેત્તાઓને પ્રધાન પુરુષ હોઈ મળવાને યોગ્ય બને છે યાને શાસ્ત્રવેત્તાઓ આ મહાપુરુષને મેળવે છે. (૬૧-૧૧૫૧)

દંસણસંપન્નયાએ ઇં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયદ ?
 દંસણસંપન્નયાએ ભવમિચ્છતછેયઇં કરેદ, પરં ન
 વિજઝાયદ અણુતરેઇં નાણ-દંસણેઇં અપ્પાઇં
 સંજોએમાણે સમ્મં ભાવેમાણે વિહરદ. ૬૦. ॥૬૨॥
 અર્થ : હે ભગવન્ ! દર્શનસંપન્નતાથી જીવ ક્યા
 ગુણને પામે છે ? જીવ, ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ
 રૂપ દર્શન સંપન્નતાથી સંસારના હેતુભૂત મિથ્યાત્વનો
 ક્ષય કરે છે યાને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પામે છે. ત્યાર
 પછી ઉત્કૃષ્ટથી તેજ ભવમાં, મધ્યમ-જઘન્યની
 અપેક્ષાએ ત્રીજા કે ચોથા ભવમાં, કેવલજ્ઞાનની

પ્રાપ્તિમાં જ્ઞાન-દર્શન રૂપ પ્રકાશના અભાવ રૂપ વિધ્યાનને તે ક્ષાયિક સમકિત પામતો નથી. પરંતુ ક્ષાયિક જ્ઞાન અને દર્શનની સાથે આત્માને જોડતો ક્ષાયિક સમકિત અર્થાત્ જ્ઞાનની-દર્શનની સાથે આત્માને તન્મય બનાવતો ક્ષાયિક સમકિત ભવસ્થ કેવલીપણાએ વિચરે છે. (૬૨-૧૧૫૨)

ચરિતસંપન્નયાએ છં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ?
ચરિતસંપન્નયાએ સેલેસીભાવં જણાયછ, સેલેસિં
પડિવન્ને અણગારે ચતારિ કેવલિકમ્મંસે ખવેછ, તઓ
પરછા સિજઝછ બુજઝછ મુચ્ચછ પરિનિવ્વાછ
સવ્વદુક્ખાણમન્તં કરેછ.

૬૧. ॥૬૩॥

અર્થ : હે ભગવન્ ! ચારિત્રસંપન્નતાથી જીવ, ક્યો ગુણ મેળવે છે ! જીવ, ચારિત્રસંપન્નતાથી યોગનિરોધ કરનાર હોઈ, અત્યંત સ્થિરતાની અપેક્ષાએ શૈલેશ એટલે મેરૂપર્વત જેવો હોઈ મુનિ પણ શૈલેશ કહેવાય છે. તેની આ અવસ્થા શૈલેશી કહેવાય છે. શૈલેશી રૂપ અવસ્થાની ઉત્પત્તિ રૂપ શૈલેશી ભાવને જીવ પામે છે. શૈલેશી

ભાવને પામેલો સાધુ કેવલીમાં વિદ્યમાન ચાર
વેદનીયાદિ અઘાતી ક્રમોને ખપાવે છે. બાદ જીવ, સિદ્ધ-
બુદ્ધ-મુક્તિ-પરિનિર્વાણપદસંપન્ન સર્વ દુઃખોનો
અંતકારી બને છે. (૬૩-૧૧૫૩)

સોષન્દ્રિયનિગ્ગહેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ?
સોષન્દ્રિય-નિગ્ગહેણં મણુત્ત્રામણુત્ત્રેસુ સદ્દેસુ રાગ-
દોષ-નિગ્ગહં જણાયછ. તપ્પચ્ચયં ચ કમ્મં ન
ભન્ધય, પુવ્વબલ્લં ચ નિજ્જરેય. ૬૨. ॥૬૪॥

અર્થ : ચારિત્ર, પાંચેય ઈન્દ્રિયોના
નિગ્રહથી જ થાય છે. તો હે પ્રભુ !
શ્રોત્રેન્દ્રિયનિગ્રહથી જીવ કયો ગુણ મેળવે છે ?
વિષય સન્મુખ દોડતી શ્રોત્રેન્દ્રિયના નિયમન રૂપ
શ્રોત્રેન્દ્રિય નિગ્રહથી શુભાશુભ શબ્દોમાં રાગ
અને દ્વેષના નિગ્રહને જીવ પામે છે. વળી તેથી
શ્રોત્રેન્દ્રિય નિમિત્તે નવું કર્મ બંધાતું નથી એટલું
જ નહિ, પરંતુ તે નિમિત્તે પૂર્વે બાંધેલું કર્મ ક્ષીણ
થાય છે. (૬૪-૧૧૫૪)

ચક્ષિન્દિયનિગ્ગહેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ?
 ચક્ષિન્દિય-નિગ્ગહેણં મણુત્તામણુત્તેસુ રૂપેસુ રાગ-
 દોસ-નિગ્ગહં જણયથ. તપ્પચ્ચયં કમ્મં ન બન્ધથ,
 પુવ્વબલ્લં ચ નિજ્જરેથ. ૬૩. ॥૬૫॥

ઘાણિન્દિએનિગ્ગહેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ?
 ઘાણિન્દિય-નિગ્ગહેણં મણુત્તામણુત્તેસુ ગન્ધેસુ
 રાગદોસનિગ્ગહં જણયથ. તપ્પચ્ચયં કમ્મં ન
 બન્ધથ, પુવ્વબલ્લં ચ નિજ્જરેથ. ૬૪. ॥૬૬॥

જિહ્મિન્દિએનિગ્ગહેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ?
 જિહ્મિન્દિય-નિગ્ગહેણં મણુત્તામણુત્તેસુ રસેસુ રાગ-
 દોસનિગ્ગહં જણયથ. તપ્પચ્ચયં કમ્મં ન બન્ધથ,
 પુવ્વબલ્લં ચ નિજ્જરેથ. ૬૫. ॥૬૭॥

ફાસિન્દિયનિગ્ગહેણં ભન્તે ! જુવે કિં જણયથ ?
 ફાસિન્દિયનિગ્ગહેણં મણુત્તામણુત્તેસ ફાસેસુ રાગ-
 દોસ-નિગ્ગહં જણયથ. તપ્પચ્ચયં કમ્મં ન બન્ધથ,
 પુવ્વબલ્લં ચ નિજ્જરેથ. ૬૬. ॥૬૮॥

અર્થ : હે ભગવન્ ! ચક્ષુરિન્દ્રિયનિગ્રહથી,

દ્રાણેન્દ્રિય-નિગ્રહથી, જિહ્વેન્દ્રિયનિગ્રહથી અને
 સ્પર્શેન્દ્રિયનિગ્રહથી જીવ કયા ગુણો મેળવે છે ?
 ચક્ષુન્દ્રિયનિગ્રહથી શુભાશુભ રૂપોમાં,
 દ્રાણેન્દ્રિયનિગ્રહથી શુભાશુભ ગંધોમાં,
 જિહ્વેન્દ્રિયનિગ્રહથી શુભાશુભ રસોમાં અને
 સ્પર્શેન્દ્રિયનિગ્રહથી શુભાશુભ સ્પર્શોમાં જીવનને રાગ
 અને દ્વેષનો નિગ્રહ થાય છે, તેમજ તેને તે તે ઈન્દ્રિયોથી
 જન્ય નવું કર્મ બંધાતું નથી અને પૂર્વે બાંધેલ કર્મની
 નિર્જરા થાય છે. (૬૫ થી ૬૮ - ૧૧૫૫ થી ૧૧૫૮)
 કોહવિજયેણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયછ ?
 કોહવિજયેણં ખન્તિં જણાયછ. કોહવેયણિજ્જં કમ્મં
 ન ભન્ધછ, પુવ્વભદ્ધં ચ નિજ્જરેછ. ૬૭. ॥૬૯॥

અર્થ : હે ભગવન્ ! કોધવિજયથી જીવ કયો
 ગુણ મેળવે છે ? જીવ, દુરંતપણા વગેરેના વિચારથી
 કોધના ઉદયના નિરોધ રૂપ કોધવિજયથી, કોધહેતુભૂત
 પુદ્ગલ રૂપ કર્મ રૂપ કોધવેદનીયને બાંધતો નથી અને
 પૂર્વે બાંધેલ તે કર્મની નિર્જરા કહે છે. (૬૯-૧૧૫૯)

માણવિજએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયઘ ?
 માણવિજએણં મદદવં જણાયઘ, માણવેયણિજજં કમ્મં
 ન બન્ધઘ, પુવ્વબલ્લં ચ નિજજરેઘ. ૬૮. ॥૭૦॥
 માયાવિજએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયઘ ?
 માયાવિજએણં અજજવં જણાયઘ. માયાવેયણિજજં
 કમ્મં ન બન્ધઘ, પુવ્વબલ્લં ચ નિજજરેઘ.

૬૯. ॥૭૧॥

લોભવિજએણં ભન્તે ! જીવે કિં જણાયઘ ?
 લોભવિજએણં સંતોસીભાવં જણાયઘ. લોભવેયણિજજં
 કમ્મં ન બન્ધઘ, પુવ્વબલ્લં ચ નિજજરેઘ. ૭૦. ॥૭૨॥

અર્થ : હે ભગવન્ ! માનવિજયથી,
 માયાવિજયથી અને લોભવિજયથી જીવ કયા
 ગુણને પામે છે ? જીવ, માનવિજયથી મૃદુતાને,
 માયાવિજયથી ઋજુતાને અને લોભવિજયથી
 સંતોષને પામે છે. તેને તે તે કષાયોજન્ય નવું કર્મ
 બંધાતું નથી અને પૂર્વે બાંધે કર્મની નિર્જરા થાય
 છે. (૭૦ થી ૭૨ ૧૧૬૦ થી ૧૧૬૨)

પિજ્જદોસ-મિચ્છાદંસણવિજએણં ભન્તે ! જીવે કિં
 જણાયછ ? પિજ્જદોસ-મિચ્છાદંસણ વિજએણં
 નાણદંસણચરિતારાહણયાએ અબ્ભુદ્ધેઘ, અઢ્ઢવિહસ્સ
 કમ્મસ્સ કમ્મગણિહિવિમોચણયાએ તપ્પટમયાએ
 જહાણુપુવ્વિં અઢ્ઢાવીસઘવિહં મોહણિજ્જં કમ્મં
 ઉગ્ધાએઘ, પંચવિહં નાણાવરણિજ્જં, નવવિહં
 દંસણાવરણિજ્જં, પંચવિહં અન્તરાયં એએ તિન્નિ
 વિ કમ્મંસે જુગવં ખવેઘ, તઓ પચ્છા અણુતરં અણંતં
 કસિણં પડિપુણં નિરાવરણં વિતિમિરં વિસુદ્ધં
 લોગાલોગપ્પભાસગં કેવલવર નાણદંસણં સમુપ્પાડેઘ,
 જાવ સજોગી ભવઘ, તાવ ચ ઇરિયાવહિયં કમ્મં
 બન્ધઘ સુહરિસં દુસમયઢ્ઢિર્ઘયં, તં પટમસમએ
 બદ્ધં, બિઘયસમએ વેઘયં, તઘયસમએ નિજ્જિણં,
 તં બદ્ધં, પુઢ્ઢં ઉદીરિયં વેઘયં નિજ્જિણં સેયાલે
 અકમ્મં ચાવિ ભવઘ.

૭૧. ॥૭૩॥

અર્થ : આ કષાયવિજય, પ્રેમ-દ્વેષ-
 મિથ્યાદર્શનના વિજય સિવાય નથી થતો. તો હે

ભગવન્ ! પ્રેમ-દ્વેષ-મિથ્યાદર્શનના વિજયથી જીવ
 ક્યા ગુણને પામે છે ? રાગ રૂપ પ્રેમ, અપ્રીતિરૂપ
 દ્વેષ અને મિથ્યાદર્શન-એમ ત્રણના વિજયની જ્ઞાન-
 દર્શન-ચારિત્રની આરાધનામાં સોત્સાહ જીવ
 ઉદ્યમશીલ બને છે. આઠ કર્મ મધ્યે ઘાતીકર્મ રૂપ
 કર્મગ્રંથિને ખપાવવા માટે પુરુષાર્થ કરવાને તે ઉભો
 થાય છે. ઉભો થઈને તે પહેલાં કમસર અટ્ઠાવીશ
 પ્રકારના મોહનીય કર્મને ખપાવે છે તથા પછી પાંચ
 પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, નવ પ્રકારનું
 દર્શનાવરણીય કર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અંતરાય કર્મ
 - એમ ત્રણ વિદ્યમાન કર્મોને એકીસાથે ખપાવે છે.
 ત્યાર બાદ જેનાથી કોઈ બીજું પ્રધાન નથી એવું
 અનુત્તર અવિનાશી હોઈ અનંત, સમસ્ત અર્થગ્રાહક
 હોઈ સમસ્ત, સર્વસ્વ-પરપર્યાયપૂર્ણ વસ્તુપ્રકાશક
 હોઈ પ્રતિપૂર્ણ, સમગ્ર આવરણના વિગમથી
 નિવાવરણ, તે હોવાથી ક્યાંય પણ અજ્ઞાનતિમિરનો
 અભાવ હોઈ વિતિમિર, સર્વ દોષના અભાવથી

વિશુદ્ધ અને તેના સ્વરૂપનો પ્રકાશ હોઈ
 લોકાલોકપ્રભાવત કેવલવર જ્ઞાન - દર્શનને તે પામે
 છે. તે જ્યાં સુધી મન - વચન - કાયવ્યાપારવાળો -
 સયોગી તરીકે રહે છે, ત્યાં સુધી ઔર્યાપથિક -
 આત્માના પ્રદેશોની સાથે સુખકારી સંબંધવાળું - બે
 સમયની સ્થિતિવાળું સાતાવેદનીય કર્મ બાંધે છે. તે
 કર્મ પ્રથમ સમયમાં બાંધ્યું, બીજા સમયે ભોગવ્યું
 અને ત્રીજા સમયમાં નિર્જરાવાળું બન્યું, છતાં તે
 બાંધેલું કર્મ (આકાશની સાથે ઘટની માફક
 જીવપ્રદેશોની સાથે શ્લેષવાળું) સ્પર્શવાળું (મણિની
 ભીંત ઉપર લાગેલ શુષ્ક સ્થૂલ ચૂર્ણની માફક)
 ઉદયમાં આવેલું, તેના ફલ રૂપ સુખના અનુભવ
 દ્વારા ભોગવેલું, ક્ષયને પામેલું, ભવિષ્યકાળમાં
 અર્થાત્ ચોથા સમય વગેરે ભવિષ્યકાળમાં
 કર્મપણારહિત થાય છે, કેમ કે - તે જીવની
 અપેક્ષાએ ફરીથી તેને તથા વિધ પરિણામનો
 અસંભવ છે. (૭૩-૧૧૬૩)

અહાઉચં પાલઘતા અન્તોમુહુતાદ્ધાવસેસાઉએ
 જોગનિરોહં કરેમાણે સુહુમકિરિયં અપ્પડિવાધ
 સુક્કજ્જાણં ઝાયમાણે તપ્પટમયાએ મણજોગં
 નિરુમ્મઘ, વધજોગં નિરુમ્મઘ, કાયજોગં નિરુમ્મઘ,
 આણાપાણુનિરોહં કરેઘ,
 ઈસિપંચદ્દસ્સક્ખરુચ્ચારણદ્ધાએ ચ ઇં અણગારે
 સમુચ્છિન્નકિરિયં અણિયઢ્ઠિં સુક્કજ્જાણં ઝિયાયમાણે
 વેયણિજ્જં આઉચં નામં ગોયં ચ એએ ચત્તારિ કમ્મંસે
 જુગવં ખવેઘ. ૭૨. ॥૭૪॥

તઓ ઓરાલિય-કમ્માઇં ચ સવ્વાહિં વિપ્પજહણાહિં
 વિપ્પજહિતા ઉજુસેટિપતો અકુસમાણગઈ ઉટ્ઠં
 એગસમએણં અવિગ્ગહેણં તત્થ ગન્તા સાગારોવઉત્તે
 સિજ્જઘ બુજ્જઘ મુચ્ચઘ પરિનિવ્વાઘ સવ્વદુક્ખાણં
 મંતં કરેઘ. ૭૩. ॥૭૫॥

અર્થ : વળી તે આયુષ્યના અંતે શૈલેશીને
 પામીને અકર્મા થાય, માટે શૈલેશી અને અકર્મતા
 દ્વારને અર્થથી કહે છે. હવે કેવલી થયા બાદ જેટલું

આયુષ્ય હોય તેટલું પાળીને, જ્યારે અંતમુહૂર્તનું
 આયુષ્ય શેષ રહે, ત્યારે યોગનિરોધને કરતાં સૂક્ષ્મ
 ક્રિયાવાળું - અપ્રતિપાતિ - શુકલ - ધ્યાનના ત્રીજા
 ભેદનું ધ્યાન કરતાં પહેલાં તે મનોયોગનો નિરોધ
 કરે છે. મનોયોગનો વિરોધ કરીને તે વચનયોગનો
 નિરોધ કરે છે. વચનયોગનો નિરોધ કરીને અનગાર,
 સકલ કાયયોગનિરોધની સાથે ઉશ્વાસનિઃશ્વાસનો તે
 નિરોધ કરે છે. ત્રણ યોગનો નિરોધ કરીને, ઈષત્
 (સ્વલ્પ પ્રયત્નથી) પાંચ ... - આવા હ્રસ્વ અક્ષરોના
 ઉચ્ચારણકાલ જેટલા કાળમાં, સમુચ્છિન્નક્રિયા
 નામનું અનિવૃત્તિ-શુકલધ્યાનના ચોથા ભેદનું ધ્યાન
 કરતાં, વેદનીય - આયુ - નામ - ગોત્ર - એમ ચાર
 વિદ્યમાન કર્મોને તે એકીસાથે ખપાવે છે. ત્યાર બાદ
 ઔદારિક - કાર્મણ - તૈજસ શરીરોનો સર્વથા ત્યાગ
 કરી, ઋજુશ્રેણીને (આકાશપ્રદેશ પંક્તિને) પામેલો,
 સ્વ અવગાહથી ભિન્ન આકાશપ્રદેશોને નહિ સ્પર્શ
 કરતો, જેટલા આકાશપ્રદેશોમાં અવગાહીને રહેલો

છે તેટલા જ આકાશપ્રદેશોને જ સમશ્રેણીથી સ્પર્શ કરનારો અર્થાત્ અસ્પૃશદ્ ગતિવાળો, ઉપર એક સમયમાં જ અર્થાત્ બીજા વગેરે સમયોને નહિ સ્પર્શ કરવા દ્વારા, વક્રગતિ રૂપ વિગ્રહના અભાવપૂર્વક, તે મુક્તિપદમાં જઈને જ્ઞાનોપયોગવાળો બની સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્તિ-નિર્વાણપદસંપન્ન-સર્વ દુઃખોનો અંતકારી બને છે. (૭૪+૭૫-૧૧૬૪+૧૧૬૫)

એસ ખલુ સમ્મત્તપરક્કમસ્સ અજઝયણસ્સ અઠ્ઠે સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં આઘવિએ પન્નવિએ પરવિએ દંસિએ નિદંસિએ ઉવદંસિએ. ૭૪. ॥૭૬॥

॥ તિ બેમિ. ॥

અર્થ : ચોક્કસ, આ પૂર્વોક્ત સમ્યક્ત્વપરાક્રમ નામના અધ્યયનનો અર્થ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સામાન્ય વિશેષો દ્વારા પર્યાયોની વ્યાપ્તિથી કથન રૂપે કહેલ છે, હેતુકુલ વગેરે જણાવવા દ્વારા જણાવેલ છે, સ્વરૂપ નિરૂપણ દ્વારા પ્રરૂપેલ છે, દૃષ્ટાન્તો દર્શાવવા દ્વારા દર્શાવેલ છે અને ઉપસંહાર

દ્વારા ઉપદર્શિત છે. આ પ્રમાણે હે જંબુ ! હું કહું છું.
(૭૬-૧૧૬૬)

(ધર્મ સમ્મતપરક્કમં સમત્તં (૨૯))

૩૦ શ્રી તપોભાગીય અધ્યયન

જહા ઉ પાવગં કમ્મં, રાગ-દોસસમજિજયં;
ખવેતિ તવસા ભિક્ષૂ, તમેગગ્ગમણો સુણ. ૧

અર્થ : રાગ-દ્વેષથી ઉપાર્જિત કરેલ
જ્ઞાનવરણીય આદિ પાપકર્મને જે પ્રકારે તપ વડે સાધુ
ખપાવે છે, તે તપને હે શિષ્ય ! એકાગ્ર મનવાળો બની
સાંભળજે ! (૧-૧૧૬૭)

પાણિવહ-મુસાવાયા, અદત્તમેહુણપરિગ્ગહા વિરઓ;
રાઈભોયણ-વિરઓ, જીવો ભવઘ અણાસવો. ૨

પંચસમિઓ તિગુત્તો, અકસાઓ જિઘન્દિઓ;
અગારવો ય નિસ્સલ્લો, જીવો ભવઘ અણાસવો. ૩

અર્થ : પ્રાણિવધ-મૃષાવાદ-અદત્ત-મૈથુન અને
પરિગ્રહથી વિરતિવાળો તથા રાત્રિભોજનથી
વિરતિવાળો જીવ અનાશ્રવ બને છે. પાંચ સમિતિ-ત્રણ
ગુપ્તિવાળો, કષાય વગરનો, જિતેન્દ્રિય, ગારવ વગરનો
અને નિઃશલ્ય બનેલો જીવ અનાશ્રવ બને છે. (૨+૩-

૧૧૬૮+૧૧૬૯)

એએસિં તુ વિવચ્યાસે, રાગ-દોષ-સમજિયં;
ખવેઇ તં જહા ભિક્ષૂ, તં મે એગમણો સુણ. ૪

જહા મહાતલાગસ્સ, સન્નિરુદ્ધે જલાગમે;
ઉસ્સિંચણાએ તવણાએ, કમેણં સોસણા ભવે. ૫

એવં તુ સંજયસ્સાવિ, પાવકમ્મનિરાસવે;
ભવકોડીસંચિયં કમ્મં, તવસા નિજ્જરિજ્જઈ. ૬

અર્થ : આ પાંચ મહાવ્રતોના, સમિતિ વગેરેના અર્થાત્ અનાશ્રવ હેતુઓના વિપર્યાસમાં, રાગ-દ્વેષથી ઉપાર્જિત કરેલ કર્મને જે પ્રકારે તપથી મુનિ ખપાવે છે, તેને એક મનવાળા બની હે શિષ્ય ! કહેનાર એવા મારી પાસેથી તમે સાંભળો ! જેમ મોટા તળાવના પાણીનું આગમન પાળ વગેરેથી રોકાયે છતે, અરઘટ્ટ ઘટી વગેરેથી પાણીના ખેંચવાથી અને સૂર્યના કિરણોના તાપથી કમે કરી પાણીના અભાવ રૂપ શોષણ થાય, તેમ સંયતનું પણ પાપકર્મોના આશ્રવનો અભાવ થવાથી કોડો ભવોનું સંચિત કર્મ તપથી ક્ષીણ થાય છે. (૪ થી

૬ - ૧૧૭૦ થી ૧૧૭૨)

સો તવો દુવિહો વુત્તો, બાહિરડબ્બન્ટરો તહા;
બાહિરો છવ્વિહો વુત્તો, એવમબ્બન્ટરો તવો. ૭

અર્થ : તે તપ બાહ્ય અને અભ્યંતર ભેદથી બે પ્રકારનું છે. બાહ્ય તપના તેમજ અભ્યંતર તપના છ - છ ભેદો છે. (૭-૧૧૭૩)

અણસણમૂણોયરિયા, ભિક્ખાયરિયા ય રસપરિઆઓ;
કાયકિલેસો સંલીણયા, ય બજ્જો તવો હોઈ. ૮

અર્થ : અનશન, ઉનોદરિતા, ભિક્ષાયર્યા, રસપરિત્યાગ, કાયકલેશ અને સંલીનતા - આ પ્રમાણે બાહ્ય તપના છ ભેદો છે. (૮-૧૧૭૪)

ઈત્તરિયા મરણકાલા ય, અણસણા દુવિહા ભવે;
ઈત્તરિય સાવકંખા, નિરવકંખા ઉ બિઘજ્જિયા. ૯

અર્થ : થોડા કાળ સુધી અને યાવજજીવ સુધીનો મરણકાળ આ પ્રમાણે બે પ્રકારે અનશન છે. બે ઘડી વગેરે પછી ભોજનની અભિલાષાવાળું તે સાંવકાંક્ષ ઈત્વરિક કહેવાય છે. જ્યારે તે ભવમાં

ભોજનની ઈચ્છા વગરનું હોઈ, તે નિરવકાંક્ષ મરણકાળ
અનશન કહેવાય છે. (૯-૧૧૭૫)

જો સો ઇતરિયતવો, સો સમાસેણ છવ્વિહો;
સેટિતવો પચરતવો, ઘણો ચ તહ હોઈ વગગો ચ.

૧૦

તત્તો ચ વગગવગગો ઉ, પંચમો છક્રઓ પછન્નતવો;
મણઈચ્છિય-ચિત્તત્થો, નાયવ્વો હોઈ ઇતરિઓ. ૧૧

અર્થ : ઈત્વરાનશન રૂપ ઈત્વરિક તપ સંક્ષેપમાં
છ પ્રકારે છે. (૧) શ્રેણિતપ - પંક્તિપૂર્વકનો તપ
'શ્રેણિતપ' કહેવાય છે. એક ઉપવાસ આદિના ક્રમથી
છ મહિના સુધીનો કરાતો તપ લેવાય છે. (૨) પ્રતરતપ-
શ્રેણિ વડે ગુણાયેલી શ્રેણિપ્રતર કહેવાય છે. પ્રતરપૂર્વકનો
તપ 'પ્રતરતપ' કહેવાય છે. ૧-૨-૩-૪ નામના ચાર
પદની એક શ્રેણિ કલ્પો અને તેને ચારથી ગુણો તો સોલ
પદ રૂપ પ્રતર થાય છે. લંબાઈથી અને પહોળાઈથી આ
પ્રતર સરખો છે. આનો સ્થાપનાનો ઉપાય દર્શાવે છે.

પહેલી એકાદ્યા, બીજી દ્વિકાદ્યા, ત્રીજી ત્રિકાદ્યા

૧	૨	૩	૪
૨	૩	૪	૧
૩	૪	૧	૨
૪	૧	૨	૩

અને ચોથી ચતુષ્કાઘા - એમ ચાર પંક્તિની આ પ્રમાણે સ્થાપના કરવી. આમ સોલ પદથી યુક્ત તપ 'પ્રતરતપ' થાય. (૩) ધનતપ - સોલ પદ રૂપ પ્રતરને ચાર પદ રૂપ

શ્રેણિથી ગુણવાથી ધન થાય છે. (૬૪) સંખ્યા આવી. સ્થાપના પૂર્વવત્. આ (૬૪) પદપૂર્વકનો તપ 'ધનતપ' કહેવાય છે.

(૪) વર્ગતપ-ધનને ધનથી ગુણવાથી વર્ગ થાય છે, તેથી (૬૪) ચોસઠને ચોસઠે ગુણવાથી ૪૦૯૬ થાય છે. ૪૦૯૬ આટલા ૧-૨-૩-૪ તપ પદોથી યુક્ત તપ 'વર્ગતપ' થાય છે.

(૫) વર્ગવર્ગ તપ - વર્ગને વર્ગથી ગુણવાથી વર્ગવર્ગ થાય છે. ૪૦૯૬ને ૪૦૯૬થી ગુણવાથી એક કોડ સડસઠ લાખ સીતોતેર હજાર બસો ને સોલ (૧૬૭૭૭૨૧૬) આટલા તપ પદોથી યુક્ત તપ 'વર્ગવર્ગતપ' કહેવાય છે. ૧-૨-૩-૪ ઉપવાસ રૂપ તપ

પદોની અપેક્ષાએ શ્રેણિ વગેરે તપ દર્શાવેલ છે. આના અનુસારે પાંચ વગેરે તપ પદોમાં આ ભાવના કરવી.

(૬) પ્રકીર્ણ તપ - શ્રેણિ વગેરેની નિયત રચના વગરનો સ્વશક્તિથી જે તે કરાય છે, તે નવકારશી-પોરસી-સાઢ-પોરસી વગેરે, એકાસન-આયંબીલ-નીવી વગેરે ‘પ્રકીર્ણ તપ’ પરચુરણ તપ કહેવાય છે.

આ ઈત્વરાનશન રૂપ ઈત્વરિક તપ, મનને ઈષ્ટ, સ્વર્ગાપવર્ગ વગેરે રૂપ અર્થ અથવા તેજોલેશ્યા વગેરે અનેક પ્રકારવાળા અર્થને સાધનાર તપ થાય છે - એમ જાણવું. (૧૦+૧૧-૧૧૭૬+૧૧૭૭)

જા સા અણસણા મરણો, દુવિહા સા વિચાહિયા;
સવિચારાઅવિચારા, કાયચેહું પઈ ભવે. ૧૨

અહવા સપ્પરિકમ્મા અપરિકમ્મા ચ આહિયા;
નીહારિમનીહારી, આહારચ્છેઓ ચ દોસુ વિ. ૧૩

અર્થ : મરણ અવસરે જે અનશન થાય છે તે બે પ્રકારનું કહેલું છે.

(૧) સવિચાર - ચેષ્ટા રૂપ વિચાર સહિત

અનશન અર્થાત્ પડખું ફેરવવું વગેરે કાયચેષ્ટાવાળું
અનશન.

(૨) અવિચાર - પડખું ફેરવવું વગેરે કાયચેષ્ટા
વગરનું અનશન.

ભક્તપ્રત્યાખ્યાન અને ઈંગિનીમરણને
'સવિચાર' તરીકે ઓળખાવે છે. પાદપોગમનને
'અવિચાર' તરીકે ઓળખાવે છે. અથવા સપરિકર્મ-
ઉભા રહેવું-બેસવું-સૂવું-પડખું ફેરવવું વગેરે રૂપ
પરિકર્મથી યુક્ત 'સપરિકર્મ' અનશન કહેવાય છે.
આમાં ભક્તપ્રત્યાખ્યાન અને ઈંગિનીમરણનો સમાવેશ
થાય છે. 'અપરિકર્મ'માં પાદપોપગમનનો સમાવેશ
થાય છે. ગિરિકંદર વગેરેમાં ગમન હોવાથી ગ્રામ
આદિથી બહાર જ્યાં જવું છે, તે પાદપોપગમન અનશન
'નિહારિ' કહેવાય છે. જે પાદપોપગમન અનશનમાં
ક્યાંય પણ મનનો અભાવ હોવાથી 'અનિહારિ' કહેવાય
છે. સવિચાર અને અવિચારમાં, સપરિકર્મ અને
અપરિકર્મમાં, નિહારિ અને અનિહારિ અનશનમાં

અશન આદિ આહારનો ત્યાગ સમાન છે. (૧૨+૧૩-
૧૧૭૮-૧૧૭૯)

ઓમોચરણં પંચહા, સમાસેણ વિચાહિયં;

દબ્બઓ ખેત્ત-કાલેણં, ભાવેણં પજ્જવેહિં ચ. ૧૪

અર્થ : ન્યૂનોદરતા રૂપ એવમૌદર્ય નામક બાહ્ય
તપ સંક્ષેપમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને ઉપાધિભૂત
પર્યાયોથી પાંચ પ્રકારનો છે. (૧૪-૧૧૮૦)

જો જસ્સ ઊ આહારો, તત્તો ઓમં તુ જો કરે;

જહન્નેણોગસિત્થાઈ, એવં દબ્બેણ ઊ ભવે. ૧૫

અર્થ : બત્રીશ કવલવાળો આહાર પુરુષને અને
અઠ્ઠાવીશ કવલવાળો આહાર સ્ત્રીને હોય છે. જેનો
જેટલો આહાર હોય તેટલા માનવાળા આહારમાંથી જે
ઓછું ખાય છે, તેને આ પ્રકારે ઉપાધિભૂત દ્રવ્યથી
જઘન્યથી એક કોળીયો ન્યૂન વગેરે રૂપ અવમૌદર્ય તપ
થાય. આઠ કોળીયા જેટલો જ આહાર લેવા રૂપ ઉત્કૃષ્ટ
'એવમૌદર્ય', બાર કોળીયા જેટલો આહાર લેવા રૂપ
'ઉપાર્ધ એવમૌદર્ય' અને બત્રીશ કોળીયા જેટલો આહાર

લેવાને બદલે એક કોળીયા જેટલો આહાર ઓછો લેવો
તે ‘જઘન્ય એવમૌદર્ય’ કહેવાય. (૧૫-૧૧૮૧)

ગામે નગરે તહ રાયહાણિ-નિગમે ચ આગરે પલ્લી;
ખેડે કબ્બડ-દોણમુહ-પટ્ટણ-મડમ્બ-સંબાહે. ૧૬

આસમપએ વિહારે, સન્નિવેસે સમાય-ઘોસે ચ;
થલિ સેણા-ખન્ધારે, સત્યે સંવટ્ટ-કોટ્ટે ચ. ૧૭

વાડેસુ વ રચ્છાસુ વ, ઘરેસુ વા એવમેત્તિયં ખેતં;
કપ્પથ ઉ એવમાઈ, એવં ખેતેણ ઉ ભવે. ૧૮

પેડા ચ અદ્ધપેડા, ગોમુત્તિ-પયંગવીહિયા ચેવ;
સમ્બુક્કાવટ્ટાયયગન્તું, પચ્ચાગયા છટ્ટા. ૧૯

અર્થ : ગામમાં, નગરમાં, રાજધાનીમાં,
નિગમમાં, આકરમાં, પલ્લીમાં, ખેટમાં, કર્બટમાં,
દ્રોણમુખમાં, પત્તાનમાં, મડંબમાં, સંબાધમાં,
આશ્રમપદમાં, વિહારપ્રધાન ગામ વગેરેમાં,
સંનિવેશમાં, સમાજમાં, ઘોષમાં, સ્થલીમાં, સેનાપ્રધાન
સ્કંધાવારમાં, સાર્થમાં, સંવર્તમાં, કોટ્ટમાં, વાટક-

પાટકોમાં, શેરીઓમાં અને ઘરોમાં એ પ્રકારના પ્રમાણમાં મારી ભિક્ષા માટે પર્યટન કરવા ક્ષેત્ર કલ્પે છે. અર્થાત્ આ પ્રમાણે ક્ષેત્રહેતુક એવમૌદાર્ય થાય. હવે બીજા પ્રકારે ક્ષેત્રહેતુક એવમૌદાર્ય કહે છે.

(૧) મંજૂષાની માફક સંલગ્ન સર્વ દિશામાં રહેલ ગૃહાના પર્યટનમાં ‘પેટા’, (૨) તેના અર્ધ વિભાગમાં ભ્રમણમાં ‘અર્ધપેટા’, (૩) ગોમૂત્રિકાના આકારે ડાબી - જમણી બાજુથી ભ્રમણમાં ‘ગોમૂત્રિકા’, (૪) તીડની માફક વચ્ચે ઘણા ઘરો છોડી છોડી ભ્રમણમાં ‘પતંગવીથિકા’, (૫) શંખની માફક આવર્ત રીતે ભ્રમણમાં ‘શંખૂકાવર્તા’, અને (૬) સીધે સીધા આગળ જઈને વળતાં ભ્રમણમાં ‘આયતંગત્વાપ્રત્યાગતા’ કહેવાય છે.

આ ભિક્ષાયર્યા ગોચરી રૂપ હોવાથી ક્ષેત્રકૃત એવમૌદાર્ય કેવી રીતે ? એ પ્રશ્નના જવાબમાં કહે છે કે - ‘એવમૌદાર્ય મને હો.’ - આવા આશયથી કરાતી હોવાથી અભિક્ષાયર્યાને એવમૌદર્ય તરીકેનો વ્યવહાર

કરવામાં આવે છે. એવી રીતે ગામ વગેરેના વિષયના અને હવે પછી કહેવાતા કાળ આદિ વિષયના નિયમનના અભિગ્રહપણાએ ભિક્ષાયર્યાત્વ પ્રસંગમાં એવમૌદર્યના વ્યવહારનો જવાબ સમજવો. (૧૬ થી ૧૮ - ૧૧૮૨ થી ૧૧૮૫)

દિવસસ્થ પોરિસીણં, ચઉર્ણં પિ ઉ જત્તિઓ ભવે કાલો;
એવં ચરમાણો ખલુ, કાલોમાણં મુણેયવ્વં. ૨૦

અહવા તદ્ધયાએ પોરિસીએ, ઊણાએ ઘાસમેસન્તો;
ચઉભાગૂણાએ વા, એવં કાલેણ ઊ ભવે. ૨૧

અર્થ : દિવસની ચાર પોરસીઓની મધ્યમાં
‘અમુક કાળમાં ભિક્ષા માટે ગમન કરીશ.’ - એવો
અભિગ્રહ કરીને પર્યટન કરનાર મુનિને ‘કાલહેતુક
એવમૌદર્ય’ સમજવું. અથવા આ કાળવિષય
અભિગ્રહ રૂપ પ્રકારથી ચોથા કે પાંચમા ભાગે ન્યૂન
ત્રીજી પોરસીમાં આહાર માટે પર્યટન કરનારને
‘કાલકૃત એવમૌદર્ય’ સમજવું. (૨૦+૨૧-
૧૧૮૬+૧૧૮૭)

ઘટ્થી વા પુરિસો વા, અલંકિઓ વાડણલંકિઓ વા વિ;
અન્નતરવયત્યો વા, અન્નતરેણં વ વત્યેણં. ૨૨

અન્નેણ વિસેસેણં, વણેણં ભાવમણુમુચન્તે ઉ;
એવં ચરમાણો ખલુ, ભાવોમાણં મુણેયવ્વં. ૨૩

અર્થ : સ્ત્રી કે પુરુષ, અલંકારવાળો કે અલંકાર
વિનાનો, યુવાની વગેરે ઉંમરમાં વર્તમાન, અમુક
વસ્ત્રવાળો, હસતો, કોપ કરતો આદિ
અવસ્થાવિશેષવાળો, અમુક રંગવાળો, અર્થાત્ અલંકૃત્વ
આદિ રૂપ ભાવને નહિ છોડતો, 'જો દાતા આપશે તો
હું આહાર ગ્રહણ કરીશ, નહિતર નહિ' - આવા
અભિગ્રહને કરી ભિક્ષા માટે પર્યટન કરનાર મુનિનું
'ભાવાવમૌદર્ય' સમજવું. (૨૨+૨૩-૧૧૮૮ થી
૧૧૮૯)

દવ્વે ખેત્તે કાલે, ભાવમ્મિ ય આહિયા ઉ જે ભાવા;
એએહિં ઓમચરઓ, પજ્જવચરઓ ભવે ભિક્ખૂ.
૨૪

અર્થ : અશનાદિ દ્રવ્યમાં, ગ્રામાદિ ક્ષેત્રમાં,

પોરસી વગેરે કાળમાં અને સ્ત્રીત્વાદિ ભાવમાં કહેલા જે એક કોળીયાનું ન્યૂનપણું વગેરે ભાવો-પર્યાયોથી એવમૌદાર્યને પામનારો-પર્યવચરકા ભિક્ષુ હોય. જ્યાં દ્રવ્યથી ઉદરની ન્યૂનતા નથી, ત્યાં પણ પ્રધાનતાથી ક્ષેત્રાદિ ન્યૂનતાની અપેક્ષા કરીને એવમૌદર્યો કહેવાય છે. (૨૪-૧૧૮૦)

અઙ્કવિહગોચરગ્ગં તુ, તદા સત્તેવ એસણા;
અભિગ્ગહા ય જે અન્ને, ભિક્ખાચરિયમાહિયા.

૨૫

અર્થ : આઠ પ્રકારના, પ્રધાન, ભિન્ન ભિન્ન કુલોમાં સામાન્ય રૂપે ભ્રમણ રૂપ (પેટા-અર્ધપેટા-ગૌમૂત્રિકા-પતંગવીથિકા, બે પ્રકારની શંબૂકાવર્ત, ગમને આયતા, વલમાનત્વે આયતા, એમ પૂર્વોક્ત ભિક્ષાચર્યા રૂપ ભ્રમણ સમજવું.) સાત એષણા (સંસૃષ્ટ, અસંસૃષ્ટ, ઉધ્ધૃત, અલ્પલેપા, ઉદ્દગૃહીતા, પ્રગૃહીતા અને ઉજ્જિતતથર્મા) અને બીજા બે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવિવિષયવાળા અભિગ્રહો, તે વૃત્તિસંક્ષેપ જેનું બીજનું

નામ છે, એવી ભિક્ષાયર્યા નામનો બાહ્ય તપ કહેવાય છે. (૨૫-૧૧૮૧)

ખીર-દહિ-સપ્તિમાર્થ, પણીયં પાણ-ભોયણં;
પરિવજ્જણં રસાણં તુ, ભણિયં રસવિવજ્જણં. ૨૬

અર્થ : દૂધ, દહીં, ઘી, ગોળ, પકવાન્ન વગેરે અતિ ઉત્તેજક સ્નિગ્ધપાન ભોજનનો ત્યાગ, તે 'રસત્યાગ' કહેવાય છે. (૨૬-૧૧૮૨)

કાણા વીરાસણાર્થયા, જીવસ્સ ઊ સુહાવહા;
ઉગ્ગા જહા ઘરિજ્જન્તિ, કાયકિલેસં તમાહિયં.

૨૭

અર્થ : સુખ અને શુભ કરનાર, દુષ્કર હોઈ ઉત્કટ, વીરાસન વગેરે સ્થાનો અને લોચ આદિ જે પ્રકારે આચરાય છે, તે પ્રકારે 'કાયકલેશ' કહેવાય છે. (૨૭-૧૧૮૩)

એગન્તમણાવાએ, ઇત્થી-પસુવિવજ્જિએ;
સયણાસણસેવણયા, વિવિત્તસયણાસણં. ૨૮

અર્થ : જન વગરના, સ્ત્રી વગેરેના આગમન

વગરના, સ્ત્રી-પશુ રહિત શૂન્ય આગાર વગેરેમાં શયન-
આસનનું સેવન, તે વિવિક્તશય્યાસન નામક બાહ્ય તપ
કહેવાય છે. આ વિવિક્ત ચર્યા નામની ‘સંલીનતા’
કહેલ છે. આ પ્રમાણે ઈન્દ્રિય, કષાય, યોગ અને
સંલીનતા વિચારવી. (૨૮-૧૧૮૦)

એસો બાહિરગતવો, સમાસેષ વિચાહિઓ;
અબ્મન્તરં તવં એતો, વેચ્છામિ અણુપુવ્વસો. ૨૯
પાયચ્છિતં વિણઓ, વેચાવચ્ચં તહેવ સજ્જાઓ;
ઝાણં ચ વિઉસ્સગ્ગો, એસો અબ્મન્તરો તવો. ૩૦

અર્થ : આ બાહ્ય તપ સંક્ષેપમાં કહેલ છે. હવે
અભ્યંતર તપ ક્રમસર હું કહીશ. જેમ કે - પ્રાયશ્ચિત્ત,
વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ-
આ અભ્યંતર તપ છે. (૨૯+૩૦-૧૧૮૧+૧૧૮૨)

આલોચણારિહાટીયં, પાયચ્છિતં તુ દસવિહં;
જં ભિક્ખૂ વહઈ સમ્મં, પાયચ્છિતં તમાહિયં. ૩૧

અર્થ : જે પાપ આલોચનાથી શુદ્ધ થાય છે, તે
આલોનાર્હ વગેરે પ્રાયશ્ચિત્ત દશ પ્રકારનું છે.

(આલોચનાર્હ, પ્રતિક્રમણાર્હ, મિશ્ર, વિવેકાર્હ, વ્યુત્સર્ગાર્હ, તપોડર્હ, છેદાર્હ, મૂલાર્હ, અનવસ્થાપ્ય અને પારાંચિત્ત.) આ પ્રમાણે દશવિધ પ્રાયશ્ચિત્તને સાધુ સારી રીતે સેવે છે. તે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે. (૩૧-૧૧૯૩)

**અબ્મુઢાણં અંજલિકરણં, તહેવાસણદાયણં;
ગુરુભતિભાવસુસ્તૂસા, વિણયો એસ વિયાહિઓ.**

૩૨

અર્થ : અભ્યુત્થાન, અંજલિ કરવી, તેમજ આસન આપવું, ગુરુભક્તિ, ભાવ-અંતઃકરણપૂર્વક ગુરુના આદેશ પ્રતિ સાંભળવાની ઈચ્છા અથવા ઉપાસના, ભાવશુશ્રૂષા-આ બધું ‘વિનય’ તરીકે કહેવાયેલ છે. (૩૨-૧૧૯૪)

**આચરિયમાઈએ, વેચાવચ્ચમ્મિ દસવિહે;
આસેવણં જહાથામં, વેચાવચ્ચં તમાહિયં.** ૩૩

અર્થ : આચાર્ય વગેરે વિષયમાં ઉચિત વિધિપૂર્વક આહારાદિ સંપાદન રૂપ વૈયાવૃત્ત્ય, આ

વૈયાવચ્ચ વિષય વિભાગથી દશ પ્રકારે છે. જેમ કે -
આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, ગ્લાન,
નવદીક્ષિત, સાધર્મિક, કુલ, ગણ અને સંઘ. આ
વૈયાવૃત્યમાં યથાશક્તિ આસેવન 'વૈયાવૃત્ય' તરીકે
કહેલ છે. (૩૩-૧૧૮૫)

વાચણા પુચ્છણા ચેવ, તહેવ પરિચક્ષણા;
અણુપેહા ધમ્મકહા, સજ્જાઓ પંચહા ભવે. ૩૪

અર્થ : વાચના, પ્રચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા
અને ધર્મકથા - એમ પાંચ પ્રકારનો 'સ્વાધ્યાય' થાય
છે. (૩૪-૧૧૮૬)

અટ્ટ-રોદ્દાણિ વજ્જેતા, ઝાએજ્જ સુસમાહિએ;
ધમ્મ-સુક્કાઈ ઝાણાઈ, ઝાણં તં તુ બુહા-વએ. ૩૫

અર્થ : આર્ત અને રૌદ્રધ્યાનને છોડીને,
સુસમાધિવાળો બની, સ્થિર અધ્યવસાય રૂપ ધર્મ્ય
શુક્લધ્યાનને વિચારવું જોઈએ. તે 'ધ્યાન' નામના તપને
પંડિતો કહે છે. (૩૫-૧૧૮૭)

સચણાસણઠાણે વા, જે ઉ ભિક્ષૂ ન વાવરે;
કાયસ્સ વિઉસ્સગ્ગો, છઠ્ઠો સો પરિકિત્તિઓ. ૩૬

અર્થ : સૂવામાં બેસવામાં અને વીરાસન વગેરે
સ્થાનોમાં સ્વશક્તિની અપેક્ષાથી રહેલ જે સાધુ, ચલન
વગેરે ક્રિયાને કરતો નથી, તે મુનિની કાયાનો વ્યુત્સર્ગ
અર્થાત્ ચેષ્ટાત્યાગને છઠ્ઠા 'તપ' તરીકે કહેવાય છે.
(૩૬-૧૧૮૮)

એયં તવં તુ દુવિહં, જે સમ્મં આચરે મુણી;
સે ખિપ્પં સવ્વસંસારા, વિપ્પમુચ્ચય પંડિએ. ૩૭

॥ તિ બેમિ. ॥

અર્થ : આ બે પ્રકારના તપને જે મુનિ સારી
રીતે આચરે છે, તે પંડિત મુનિ જલદી સઘળા સંસારથી
મુક્ત બને છે. આ પ્રમાણે હે જંબૂ ! હું કહું છું. (૩૭-
૧૧૮૮)

(છઠ્ઠ તવમગ્ગાજ્જં સમતં (૩૦))

૩૧ શ્રી ચરણવિધિ અધ્યયન

ચરણવિહિં પવક્ષ્મામિ, જીવસ્સ ઉ સુહાવહં;
જં ચરિતા બહૂ જીવા, તિણા સંસારસાગરં. ૧

અર્થ : જીવને સુખ કરનાર ચરણવિધિને હું
કહીશ. જે ચરણવિધિને આરાધી જીવો સંસારને તરી
ગયા છે. (૧-૧૨૦૦)

એગઓ વિરઘં કુજ્જ, એગઓ ય પવત્તાણં;
અસંજમે નિયતિં ચ, સંજમે ય પવત્તાણં. ૨

રાગ-દોસે ય દો પાવે, પાવકમ્મ-પવત્તાણે;
જે ભિક્ષૂ સંભઘં નિચ્ચં, સે ન અચ્છઘ મંડલે. ૩

દંડાણં ગારવાણં ચ, સલ્લાણં ચ તિયં તિયં;
જે ભિક્ષૂ ચયઘં નિચ્ચં, સે ન અચ્છઘ મંડલે. ૪

દિવ્વે ચ ઉપસગ્ગે, તહા તેરિચ્છ-માણુસે;
જે ભિક્ષૂ સહઘં નિચ્ચં, સે ન અચ્છઘ-મણ્ડલે. ૫

વિગહા-કસાય-સન્નાણં, ઝાણાણં ચ દુયં તહા;
જે ભિક્ષૂ વજ્જએ નિચ્ચં, સે ન અચ્છઘ મણ્ડલે. ૬

વએસુ ઇન્દિયત્યેસુ, સમિતીસુ કિરિયાસુ ય;
 જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઈ મહડલે. ૭
 લેસાસુ છસુ કાએસૂ, છડકે આહારકારણે;
 જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઈ મહડલે. ૮
 પિણ્ડોગ્ગહપડિમાસૂ, ભયઢાણેસુ સતસુ;
 જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઈ મહડલે. ૯
 મએસુ બમ્મગુત્તીસુ, ભિક્ષૂધમ્મમ્મિ દસવિહે;
 જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઈ મહડલે.

૧૦

અર્થ : એક બાજુથી વિરતિ કરે, એક બાજુથી
 પ્રવૃત્તિ કરે અર્થાત્ હિંસાદિ રૂપ અસંયમથી નિવૃત્તિ કરે
 અને સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરે.

જે સાધુ જ્ઞાનાવરણીયાદિ પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ
 કરાવનાર, પાપપ્રકૃતિ રૂપ હોય રાગ-દ્વેષ રૂપ પાપનો
 તિરસ્કાર કરે છે, તે મુનિ સંસાર રૂપ મંડલમાં રહેતો
 નથી.

ચારિત્રના સર્વસ્વનું અપહરણ કરનાર મન-
વચન-કાયાના અશુભ વ્યાપાર રૂપ ત્રણ દંડોને, ઋદ્ધિ-
રસ-સાતાગારવ રૂપ ત્રણ ગારવને અને માયા-નિદાન-
મિથ્યાત્વશલ્ય રૂપ ત્રણ શલ્યોને જે ભિક્ષુ છોડે છે, તે
સંસાર રૂપ મંડલમાં રહેતો નથી.

જે સાધુ હંમેશાં દેવ-તિર્યંચ-મનુષ્યકૃત
ઉપસર્ગોને સહન કરે છે, તે સંસાર રૂપ મંડલમાં રહેતો
નથી.

જે મુનિ, ચાર વિકથા, ચાર કષાયો, ચાર
સંજ્ઞાઓ અને આર્ત-રૌદ્રધ્યાન બે અશુભ ધ્યાનોને છોડે
છે, તે સંસાર રૂપ મંડલમાં રહેતો નથી.

જે સાધુ હંમેશાં પ્રાણાતિપાતવિરમણ વગેરે પાંચ
મહાવ્રતોમાં, શબ્દાદિ પાંચ વિષયોમાં, ઈર્ષ્યા વગેરે પાંચ
સમિતિઓમાં અને કાયિકી વગેરે પાંચ ક્રિયાઓમાં
અર્થાત્ મહાવ્રત અને સમિતિઓમાં સમ્યક્ પાલન પાંચ
વિષયોમાં રાગ-દ્વેષના ત્યાગ રૂપ માધ્યમસ્થપણું અને
પાંચ ક્રિયાઓમાં તેઓનો પરિહાર દ્વારા જે પ્રયત્ન કરે

છે, તે સાધુ સંસારચક્રમાં રહેતો નથી.

કૃષ્ણ વગેરે છ લેશ્યાઓમાં અશુભના નિરોધ અને શુભના ઉત્પાદન રૂપે, પૃથ્વી વગેરે છ જીવનિકાયોમાં તેઓને રક્ષા કરવા રૂપે અને પૂર્વોક્ત આહારના છ કારણોમાં અનુરોધ કરવા રૂપે જે મુનિ પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો નથી.

આહારગ્રહણવિષયાભિગ્રહ રૂપ પૂર્વોક્ત સંસૃષ્ટ વગેરે સાત પિંડાવગ્રહ પ્રતિમાઓમાં પાલન રૂપે અને ઈહલોક ભયાદિ સાત ભયોમાં નહિ કરવા રૂપે જે મુનિ પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો નથી.

જાતિમદ આદિ આઠ મદોમાં પરિહાર રૂપે, વસતિ વગેરે નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓમાં પાલન રૂપે અને ક્ષમાદિ દશવિધ સાધુધર્મમાં પાલન રૂપે જે સાધુ પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસાર-સર્કલમાં રહેતો નથી. (૨ થી ૧૦ - ૧૨૦૧ થી ૧૨૦૮)

ઉવાસગાણં પડિમાસુ, ભિક્ષૂણં પડિમાસુ ચ;
જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચયં, સે જ અચ્છદ્ય મદડલે. ૧૧

અર્થ : શ્રાવકોની અભિગ્રહવિશેષ રૂપ, દર્શન વગેરે અગીયાર પ્રતિમાઓમાં યથાર્થ જાણી ઉપદેશદાન રૂપે, સાધુઓની માસિકી વગેરે બાર પ્રતિમાઓમાં યથાર્થ જાણ ઉપદેશદાન-આચરણ આદિ રૂપે જે સાધુ હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારમંડલમાં રહેતો નથી. (૧૧-૧૨૧૦)

કિરિયાસુ ભૂયગામેસુ, પરમાહમ્મિએસુ ય;
જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્ચં, સે ન અચ્છઈ મંડલે. ૧૨

અર્થ : કર્મના બંધમાં મૂલ કારણભૂત ૧૩ ક્રિયાઓ છે. તે આ પ્રમાણે :- (૧) ‘અર્થક્રિયા’ - સ્વ-પરના કાજે પૃથિવી વગેરે જીવની હિંસારૂપ ક્રિયા. (૨) ‘અનર્થક્રિયા’ - સ્વ-પરના પ્રયોજન વગર પણ વનના વેલા વગેરે તોડવા રૂપ જીવહિંસાની ક્રિયા. (૩) ‘હિંસાક્રિયા’ - આને મને માર્યો, મારે છે કે મારશે, માટે આને હું મારું - આવી બુદ્ધિથી માર મારવા રૂપ ક્રિયા. (૪) ‘અકસ્માત ક્રિયા’ - કોઈ બીજાને હણવા માટે બાણ આદિ શસ્ત્રો ફેંકવા જતાં બીજાને હણો છે. (૫)

‘દષ્ટિવિપર્યાસ ક્રિયા’ - મિત્ર છતાં શત્રુ જાણીને હણે છે. (૬) ‘મૃષાક્રિયા’-પોતાના માટે કે પોતાના જનોને માટે અસત્ય બોલવા રૂપ ક્રિયા. (૭) ‘અદત્તગ્રહણ ક્રિયા’ - સ્વ-પરાદિ માટે ચોરી કરવા રૂપ ક્રિયા. (૮) ‘અધ્યાત્મ ક્રિયા’ - જ્યાં બાહ્ય હેતુ સિવાય ખરાબ મન કરવા રૂપ ક્રિયા. (૯) ‘માનક્રિયા’ - જાતિમદ વગેરેથી મત્ત બની બીજાની અવહેલના કરવા રૂપ ક્રિયા. (૧૦) ‘મિત્રદ્વેષવૃત્તિ ક્રિયા’ - માતા-પિતા-મિત્ર આદિ સ્વજનોનો અલ્પ અપરાધ હોવાથી તાડન-તર્જન-દહનાદિ સખત દંડ કરવા રૂપ ક્રિયા. (૧૧) ‘માયાક્રિયા’ - માયાથી બીજાઓની હિંસા વગેરે ક્રિયા. (૧૨) ‘લોભક્રિયા’-લોભથી બીજાઓની હિંસા આદિ કરવા રૂપ ક્રિયા. (૧૩) ‘ઐર્યાપથિકી’ - જે વળી નિરંતર અપ્રમત્ત ભગવાન વીતરાગ યોગીન્દ્રને યોગથી થતી ક્રિયા.

આ ૧૩ ક્રિયાઓમાં પરિહાર કરવા દ્વારા તથા ૧૪ જીવોના સમુદાયોમાં અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અને બાહર રૂપ

બે પ્રકારના એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિય તથા સંશી અને અસંશી - એમ બે પ્રકારના પંચેન્દ્રિયો મળી કુલ સાત પ્રકારના જીવોના પ્રત્યેકના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા મળી ચૌદ ભૂતગ્રામોમાં રક્ષણ કરવા દ્વારા, ૧૫ પરમાધામીઓમાં અર્થાત્ અંબ, અંબરીષ, શ્યામ, શબલ, રૌદ્ર, ઉપરૌદ્ર, કાલ, મહાકાલ અસિપત્ર, ધનુષ્ય, કુંભ, વાલુકા, વૈતરણી, ખરસ્વર અને મહાઘોષ. (સ્વ-સ્વ નામ પ્રમાણે નારકોને ઘણાં દુઃખો આપે છે.) સમ્યગ્જ્ઞાન દ્વારા જે સાધુ પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો નથી. (૧૨-૧૨૧૧)

ગાહાસોલસએહિં, તહા અસંજમમ્મિ ચ;

જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઈ મંડલે. ૧૩

અર્થ : જેમાં ગાથા નામનું સોલમું અધ્યયન છે, તે શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્રના પહેલા શ્રુતસ્કંધના સોલ અધ્યયનોમાં, અર્થાત્ સમય, વૈતાલીય, ઉપસર્ગપરિજ્ઞા, સ્ત્રીપરિજ્ઞા, નરકવિભક્તિ, વીરસ્તવ, કુશીલપરિભાષા, વીર્ય, ધર્મ, સમાધિ, માર્ગ,

સમવસરણ, અવિતથ, ગ્રંથ, યદતીત અને ગાથા રૂપ
 અધ્યયનોમાં કહેલા અનુષ્ઠાન દ્વારા, પૃથિવી વગેરે
 વિષયવાળા સત્તર ભેદના અસંયમમાં, પૃથ્વી, પાણી,
 અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય,
 ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય-એમ નવ પ્રકારના
 જીવોનો સંઘટ્ટો આદિકરવો, પુસ્તકાદિ અજીવનો
 જયણા નહિ પાળવાથી થતો અસંયમ; આંખોથી
 જોયા વગર કરવું તે પ્રેક્ષ્ય-અસંયમ; ગૃહસ્થોના
 સાવધ વ્યાપારોની પ્રેરણા કરવી તે
 ઉપેક્ષ્યઅસંયમ; વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરેને નહિ પ્રમાર્જવાં
 તે પ્રમાર્જના અસંયમ; સ્થાંડિલ-પ્રશ્રવણ આદિ
 અશુદ્ધિ ભૂમિમાં પરઠવવાં તે પરિષ્ઠાપના અસંયમ;
 મનને દ્રોહ-ઈર્ષ્યા-અભિમાનાદિ અશુભ ભાવોમાં
 જોડવું તે મન-અસંયમ; તેમજ ગમનાગમનાદિ
 ક્રિયામાં ઉપયોગશૂન્ય વર્તવું તે કાયાનો અસંયમ.
 આવી રીતે સત્તર પ્રકારના અસંયમમાં પરિત્યાગ
 કરવા રૂપે જે મુનિ પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં

રહેતો નથી. (૧૩-૧૨૧૨)

બ્રહ્મભિ નાયજઝયણેસુ, ઠાણેસુ અસમાહિએ;
જો ભિક્ષુ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છદ મંડલે.૧૪

અર્થ : અઢાર પ્રકારના બ્રહ્મચર્યમાં એટલે
ઔદારિક અને વૈક્રિય શરીરના ભોગોનો મન-વચન-
કાયાએ કરવા-કરાવવા-અનુમોદવા રૂપે ત્યાગ. (૨ X
૩=૬ X ૩=૧૮.) તેના પાલન દ્વારા; ઓગણીશ
ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાદિ જ્ઞાનાધ્યયનોમાં જ્ઞાન દ્વારા (ઉત્ક્ષિપ્ત,
સંઘાટક, અંડક, કૂર્મ, સેલક, તુંબક, રોહિણી, મલ્લી,
માકંદી, ચંદ્રમસ, દાવદ્રવ, ઉદક, મંડુક, તેતલી,
નંદીફળ, અપરકંકા, આકીર્ણ, સુંસુમા અને
પુંડરીકજ્ઞાત.) અસમાધિના કારણ રૂપ વીશ સ્થાનોમાં
પરિત્યાગ દ્વારા (વીશ સ્થાનો - (૧) જલદી જલદી
ચાલવું. (૨) અપ્રમાર્જિત સ્થાનમાં બેસવું, સૂવું વગેરે.
(૩) બરાબર નહિ પ્રમાર્જેલા સ્થાનમાં બેસવું વગેરે.
(૪) શાસ્ત્રાજ્ઞાથી વધારે શય્યા-આસન આદિ વાપરવાં.
(૫) વડીલ વર્ગનો અપમાનાદિ-પરાભવ કરવો. (૬)

શ્રુત-પર્યાય-વય રૂપ સ્થવિર વર્ગનો પરાભવ કરવો. (૭) પ્રમાદથી એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની હિંસા કરવી. (૮) ક્ષણે ક્ષણે ક્રોધ કરવો. (૯) લાંબા કાળ સુધી ક્રોધ કરવો. (૧૦) પરોક્ષમાં બીજાની નિંદા કરવી. (૧૧) વારંવાર અવધારણી (જકાર પૂર્વકની) ભાષા બોલવી. (૧૨) શાન્ત થયેલા કષાયની ફરીથી ઉદીરણા કરવી. (૧૩) બીજા બીજા કજીયાની પરંપરા ચાલુ રાખવી. (૧૪) અકાલમાં સ્વાધ્યાય કરવો. (૧૫) સચિત્ત રજથી ખરડાયેલા હાથ - પગ છતાં પ્રવૃત્તિ કરવી. (૧૬) રાત્રિ વગેરેના વિકાલે મોટો શબ્દ કરવો. (૧૭) કજીયો કરવો. (૧૮) ગચ્છમાં-પરસ્પર સાધુઓમાં ભેદ કરવો. (૧૯) સૂર્યોદયથી માંડી સૂર્યાસ્ત સુધી આહાર-પાણી વાપરવાં. (૨૦) એષણાસમિતિનું પાલન નહિ કરવું.) જે સાધુ હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રથી પર થાય છે. (૧૪-૧૨૧૩)

એકવીસાએ સબલેસું, બાવીસાએ પરીસહે;
જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્ચં, સે ન અચ્છઈ મંડલે. ૧૫

અર્થ : ચારિત્રને મલિન બનાવનાર એકવીશ
 સબલ ક્રિયાઓમાં પરિહાર કરવા રૂપે, (તે આ પ્રમાણે-
 (૧) હસ્તક્રિયા કરવા-કરાવવા રૂપ અબ્રહ્મનું સેવવું.
 (૨) અતિક્રમ-વ્યતિક્રમ-અતિચાર રૂપે મૈથુન સેવવું.
 (૩) રાત્રિભોજન. (૪) આધાકર્મનું ભોજન. (૫)
 રાજપિંડનું ભોજન. (૬) કીતભોજન. (૭) પ્રામિત્ય
 ભોજન. (૮) અભ્યાહત ભોજન. (૯) આચ્છેદ્ય
 ભોજન. (૧૦) છ મહિનામાં એક ગચ્છમાંથી બીજા
 ગચ્છમાં જવું. (૧૧) એક મહિનામાં ત્રણ વાર દગલેપ-
 નામિ જેટલા પાણીમાં ઉતરવું. (૧૨) એક મહિનામાં
 અપરાધો છૂપાવવા રૂપ માયાસ્થાનોનું સેવન. (૧૩-
 ૧૪-૧૫) ઈરાદાપૂર્વક જીવહિંસા - જીવદંડ-ચોરી કરવી.
 (૧૬) કશુંય વચ્ચે ન હોય તેવી સચિત્ત પૃથિવી ઉપર
 સૂવું-બેસવું વગેરે. (૧૭) સચિત્ત પથ્થર કે કીડાઓએ
 ખાધેલ લાકડા ઉપર આંતરા વિના ઉભા રહેવું વગેરે.
 (૧૮) ઈંડાવાળી-ત્રસવાળી જમીનમાં બેસવું વગેરે.
 (૧૯) નિર્દયતાપૂર્વક કંદમૂળ - ફળ - ફૂલ આદિ લીલી

વનસ્પતિનું ભોજન કરવું. (૨૦) એક વર્ષમાં દશ વાર દગલેપ-માયાસ્થાનો કરવાં. (૨૧) ઈરાદાપૂર્વક સચિત્ત જલથી ભીંજાયેલા હાથ કે પાત્રવાળા ગૃહસ્થ પાસેથી ભોજન વહોરીને વાપરવું.) પૂર્વોક્ત બાવીશ પરીષદોમાં સહન કરવા રૂપે જે મુનિ હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો નથી. (૧૫-૧૨૧૪)

તેવીસઘ સૂયગડે, રૂવાહિએસુ સુરેસુ ચ;
જો ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઘ મંડલે.

૧૬

અર્થ : શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્રના ત્રેવીશ અધ્યયનો, તેમાં પહેલા શ્રુતસ્કંધના સોલ કલાં અને બીજા શ્રુતસ્કંધના પુંડરીક, ક્રિયાસ્થાન, આહારપરિજ્ઞા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા, અનગાર, આર્દ્રકીય અને નાલંદીય-એમ સાત મળીને ત્રેવીશ અધ્યયનોમાં, તેમજ રૂપાધિક દશ ભવનપતિ, આઠ વ્યંતર, પાંચ જ્યોતિષી અને એક પ્રકારે વૈમાનિકો મળી કુલ ચારેય નિકાયના ચોવીશેય જાતિના દેવોને વિશે યથાર્થ પ્રરૂપણા વગેરે

દ્વારા જે સાધુ પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો નથી. (૧૬-૧૨૧૫)

પણવીસાભાવણાહિં, ઉદ્દેસેસુ દસાઈણં;

જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઈ મંડલે. ૧૭

અર્થ : પાંચ મહાવ્રતોના રક્ષણ માટે દરેક વ્રતમાં ભાવવાની પાંચ - પાંચ મળીને પચીસ ભાવનાઓમાં, પરિભાવના રૂપે, સૂત્રાદિના ઉદ્દેશ-સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞા માટે ગુરૂને છ વંદન દેવાં, ત્રણ વાર કાઉસ્સગ્ગ કરવો, ઈત્યાદિ શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયા કરવી, તે ઉદ્દેશના કાળ જાણવા. તે શ્રી દશાશ્રુતસ્કંધના દશ અધ્યયનોમાં દશ, શ્રી કલ્પસૂત્રના દશ અધ્યાયનોમાં દશ અને વ્યવહારના છ ઉદ્દેશાના છ-એમ છવીશને અંગે કાલગ્રહણાદિ તે તે ક્રિયા વગેરેમાં પ્રરૂપણા દ્વારા જે ભિક્ષુ હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો નથી. (૧૭-૧૨૧૬)

અણગારગુણેહિં ચ, પકપ્પમ્મિ તહેવ ઉ;

જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઈ મંડલે. ૧૮

અર્થ : સાધુના વ્રત વગેરે સત્તાવીશ ગુણોમાં

અર્થાત્ છ વ્રત, પાંચ ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, ભાવશુદ્ધિ, ક્રિયાશુદ્ધિ, ક્ષમા, વૈરાગ્ય, મન-વચન-કાયાની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિનો નિરોધ, છ જીવનિ-કાયની રક્ષા, યોગયુક્તતા, વેદનાદિનું સહન અને પ્રાણાન્ત ઉપસર્ગ આદિમાં પણ સમાધિ રાખવી. આ ગુણોમાં યથાર્થ સેવન કરવા દ્વારા તથા શસ્ત્રપરિજ્ઞા આદિ અઠ્ઠાવીશ અધ્યયનાત્મક શ્રી આચારાંગ રૂપ પ્રકલ્પમાં, (જ્યાં યતિવ્યવહાર પ્રકૃષ્ટ છે.) (૨૮ અધ્યયનો-શસ્ત્રપરિજ્ઞા, લોકવિજય, શીતોષણીય, સમ્યક્ત્વ, આવંતી લોકસાર, ધૂત, વિમોહ, ઉપધાનશ્રુત, મહાપરિજ્ઞા, પિંડેષણા, શય્યા, ઈર્ષ્યા, ભાષાજાત, વસ્ત્રેષણા, પાત્રેષણા, અવગ્રહપ્રતિમા, (સ્થાન, નૈષેધિકી, ઉચ્ચારપ્રશ્રવણ, શબ્દ, રૂપ, પરક્રિયા અને અન્યોન્ય ક્રિયા.) આ સાત સમ્પિક ભાવના, વિમુક્તિ, ઉદ્ધાત (નાનું પ્રાયશ્ચિત), અનુદ્ધાત (મોટું પ્રાયશ્ચિત) અને આરોપણા (આપેલા પ્રાયશ્ચિતમાં વધારો કરવો તે.)) યથાર્થ પ્રરૂપણા દ્વારા જે મુનિ હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો

નથી. (૧૮-૧૨૧૭)

પાવસ્યુપસંગેસુ, મોહઢાણેસુ ચેવ ય;

જે ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છદ્ય મંડલે. ૧૯

અર્થ : પાપના કારણભૂત શ્રુતોમાં તથાવિધ આસક્તિ રૂપ પ્રસંગોમાં અર્થાત્ ૨૯ પ્રકારના પાપશ્રુત પ્રસંગોમાં - (૧) વ્યંતરાદિ દેવોના અદૃહાસ્ય આદિના ફળનું વર્ણન જેમાં હોય. (૨) અકસ્માત લોહીનો વરસાદ, વૃષ્ટિ વગેરેના ફળનું જેમાં વર્ણન હોય. (૩) આકાશમાં થતા ગ્રહોના ભેદ વગેરેના ફળનું જેમાં વર્ણન હોય. (૪) ભૂમિકંપ વગેરે પૃથ્વીનો વિકાર જોઈને જ 'આનું આમ થશે' આદિ ફળ જણાવનાર. (૫) અંગસ્ફુરણ આદિના ફળનું વર્ણન જેમાં હોય તે અંગશાસ્ત્ર. (૬) ષડ્જ વગેરે સ્વરોનું કે પક્ષી વગેરેના સ્વરોનું વર્ણન જેમાં હોય તે સ્વરશાસ્ત્ર. (૭) વ્યંજન - શરીરુપરના મસ, તલ વગેરે ઉપરથી તેનું ફળ જણાવનાર. (૮) લક્ષણ - અવયવોની રેખાઓ ઉપરથી તેનું ફળ જણાવનાર. એ નિમિત્તશાસ્ત્રના આઠ અંગોના

દરેકના ત્રણ ત્રણ ભેદો છે. ૧-સૂત્ર, ૨-વૃત્તિ, ૩-વાર્તિક-
 એ ત્રણથી ગુણતાં (૮X૩=૨૪) ચોવીશ, (૨૫)
 સંગીતશાસ્ત્ર, (૨૬) નૃત્યશાસ્ત્ર, (૨૭) શિલ્પશાસ્ત્ર,
 (૨૮) વૈદકશાસ્ત્ર, (૨૯) ધનુર્વેદ (શસ્ત્રકલાજ્ઞાપક)
 શાસ્ત્ર. આવા પાપશાસ્ત્રોમાં ત્યાગ કરવા દ્વારા તેમજ
 મોહનીય રૂપ મોહના ત્રીશ સ્થાનોમાં, અર્થાત્ (૧) નદી
 વગેરે જળમાં પેસીને રૌદ્ર અધ્યવસાયથી ત્રણ જીવની
 હિંસા. (૨) હાથ વતી મુખ વગેરે ઢાંકીને દુઃખ-નાદપૂર્વક
 રાડ પાડતાં બોકડા આદિ જીવોને હૃદયમાં માર મારવો.
 (૩) રોષથી લીલી વાધર વગેરેથી માથું વીંટીને મારી
 નાખવો. (૪) કૂરતાથી મસ્તકે મોગર-હથોડો-ઘણ વગેરે
 મારીને - માથું આદિ ફોડીને મારી નાખવા. (૫)
 બહુજનોના નેતા - રક્ષક જે હોય તેને મારી નાખવા.
 (૬) છતી શક્તિએ ગ્લાન વગેરેની ઔષધાદિ દ્વારા
 સેવા ન કરે. (૭) કુયુક્તિઓ દ્વારા સાધુને કે દીક્ષાર્થી
 ગૃહસ્થને ધર્મભ્રષ્ટ કરે. (૮) શ્રી જિનેશ્વરોની નિંદા કરે.
 (૯) આચાર્ય વગેરેની જાતિ આદિથી નિંદા કરે. (૧૦)

આચાર્ય આદિની વૈયાવચ્ચ ન કરે. (૧૧) પુનઃ પુનઃ
 નિમિત્ત - કથનાદિ દ્વારા અધિકરણ મેળવી તીર્થનો ભેદ
 (કુસંપ) કરાવે. (૧૨) તેના દોષને જાણવા છતાં
 વશીકરણાદિ પ્રયોગ કરે. (૧૩) ત્યાગ કરેલા ભોગોની
 ઈચ્છા કરે. (૧૪) અબહુશ્રુત હોવા છતાં 'હું બહુશ્રુત
 છું' - એમ બોલે. (૧૫) અતપસ્વી હોવા છતાં 'હું
 તપસ્વી છું' - એમ બોલે. (૧૬) ગૃહ વગેરેમાં લોકને
 મૂકી ધૂમાડા સહિત અગ્નિ સળગાવવો. (૧૭) પોતે
 અકાર્ય કરીને 'બીજાએ એ કર્યું છે' - એમ કહેવું. (૧૮)
 ભિક્ષા વગેરે માટે આવેલ મુનિનો નિર્દયતાપૂર્વક ઘાત
 કરવો. (૧૯) અશુભ મન કરીને પ્રચુર માયાપ્રયોગથી
 સકલ લોકને ઠગવા. (૨૦) સત્ય બોલનારને પણ
 જીત્ઠો ઠરાવે. (૨૧) નિત્ય કજ્જયો કરે. (૨૨) માર્ગમાં
 લોકોને લઈ જઈને તેઓનું ધન વગેરે લૂંટી લે. (૨૩)
 લોકોને વિશ્વાસ પમાડી તેઓની સ્ત્રીઓનો ઉપભોગ
 કરવો. (૨૪) કુંવારો નહિ છતાં 'હું બ્રહ્મચારી છું' -
 એમ કહેવું. (૨૫) બ્રહ્મચારી નહિ છતાં 'હું બ્રહ્મચારી

છું' - એમ કહેવું. (૨૬) જેનાથી ઐશ્વર્યવાન થયો હોય, તેના જ ધનનું હરણ કરવું તે. (૨૭) રાજા, સેનાપતિ, પાઠક કે શેઠનું ખૂન કરવું. (૨૮) દેવોને નહિ જોવા છતાં 'હું જોઉં છું' - એવું કથન કરવું. (૨૯) 'કામગર્દભ દેવોનું શું પ્રયોજન છે?' - એમ બોલીને દેવોની અવજા કરવી. (૩૦) જેના પ્રભાવથી યશસ્વી કે ઉંચે ચઢ્યો હોય, તેના જ ભોગ આદિમાં અંતરાય કરવો. આવા સ્થાનોના ત્યાગ દ્વારા જે સાધુ હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો નથી. (૧૯-૧૨૧૮)

**સિદ્ધાઘગુણ-જોગેસુ, તેતીસા-સાયણાસુ ચ;
જો ભિક્ષૂ જયઈ નિચ્યં, સે ન અચ્છઈ મંડલે. ૨૦**

અર્થ : સિદ્ધોના અતિશાયી એકત્રીશ ગુણોમાં, અર્થાત્ પાંચ સંસ્થાનો, શુકલાદિ પાંચ વર્ણો, બે પ્રકારની ગંધ, મધુરાદિ પાંચ રસો, ગુરુ, લઘુ આદિ આઠ સ્પર્શો, પુરુષવેદાદિ ત્રણ વેદો, - એમ અઠ્ઠાવીશનો અભાવ, તેમજ અશરીરીપણું, અસંગપણું, જન્મરહિતપણું-એમ એકત્રીશ ગુણોમાં શ્રદ્ધા દ્વારા, મન - વચન - કાયાના

પ્રશસ્ત યોગોના સંગ્રહ માટે નિમિત્તભૂત 'આલોચના'
 આદિ યોગસંગ્રહના બત્રીશ પ્રકારોમાં, અર્થાત્ - (૧)
 શિષ્યે પોતાના અપરાધો ગુરુને - આચાર્યને યથાર્થ કહી
 સંભળાવવા. (૨) આચાર્યે પણ શિષ્યકથિત અપરાધ
 બીજાને નહિ જણાવવા. (૩) આપત્તિના પ્રસંગોમાં
 ધર્મમાં દૃઢતા કેળવવી. (૪) દુન્યવી સુખની એષણા
 વગર તપ કરવો. (૫) જ્ઞાન ભણવા રૂપ ગ્રહણ અને
 ક્રિયામાં અપ્રમાદ રૂપ આસેવન-આ બે શિક્ષાનું પાલન
 કરવું. (૬) શરીરની શોભા વગેરે નહિ કરવું. (૭) ગુપ્ત
 તપ કરવો. (૮) સંતોષ ધારવો. (૯) પરીષદાદિનો
 જય. (૧૦) સરલતા. (૧૧) સંયમ વિષયમાં પવિત્રતા.
 (૧૨) સમ્યક્ત્વશુદ્ધિ. (૧૩) ચિત્તસમાધિ. (૧૪)
 આચારપાલનમાં દંભ નહિ કરવો. (૧૫) વિનિત બની
 અભિમાન નહિ કરવું. (૧૬) ધીરજવાળી બુદ્ધિ ધારવી.
 (૧૭) મોક્ષની અભિલાષામાં પરાયણ રહેવું. (૧૮)
 સ્વદોષ ઢાંકવા માટે માયા નહિ કરવી. (૧૯) પ્રત્યેક
 અનુષ્ઠાનોમાં સારી રીતે વિધિ કરવી. (૨૦) સંવર

કરવો. (૨૧) સર્વ કામભોગોથી વૈરાગ્ય થાય તેવી
 ભાવના કરવી. (૨૨) મૂલગુણોને અંગે સવિશેષ
 પચ્ચક્ષ્માણ કરવાં. (૨૩) ઉત્તરગુણોને અંગે સવિશેષ
 પચ્ચક્ષ્માણ કરવાં. (૨૪) આત્માના દોષનો ઉપસંહાર
 (ઘટાડો) કરવો. (૨૫) દ્રવ્ય-ભાવવિષયક વ્યુત્સર્ગ
 વિવિધ ત્યાગ કરવો. (૨૬) અપ્રમત્તભાવ કેળવવો.
 (૨૭) ક્ષણે ક્ષણે સામાયારીનું પાલન કરવું. (૨૮)
 ધ્યાનમાં સ્થિરતા. (૨૯) પ્રાણાન્ત વેદનાના ઉદયે પણ
 મનમાં ક્ષોભ નકરવો. (૩૦) પૌદ્ગલિક સંગ -
 સંબંધોનું પચ્ચક્ષ્માણ કરવું. (૩૧) અપરાધોનું
 પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. (૩૨) મરણાન્ત આરાધના
 (સંલેખના) કરવી. આ બત્રીશમાં સેવન દ્વારા, તેત્રીશ
 આશાતનાઓમાં, અર્થાત્ (૧ થી ૯) આચાર્ય આદિની
 આગળ, પડખે, પાછળ અથવા અત્યંત નજીક ચાલવું
 - ઉભા રહેવું - બેસવું. (૧૦) ઉભય સાધારણ
 પાણીથી ગુરૂની પહેલાં બહિર્ભૂમિમાં ગયેલ શિષ્યે શૌચ
 કરવું. (૧૧) ગુરૂની પહેલાં ગમનાગમનની આલોચના

કરવી. (૧૨) રાત્રિના ગુરૂએ બોલાવ્યા છતાં, જાગતા
 એવા શિષ્યે ગુરૂને જવાબ નહિ આપવો. (૧૩)
 બોલાવવા યોગ્ય શ્રાવક વગેરેને ગુરૂની પહેલાં
 બોલાવવા. (૧૪) આહાર આદિ લાવીને બીજાઓની
 આગળ પહેલાં આલોચીને પછી ગુરૂની પાસે આલોચે.
 (૧૫) એ પ્રમાણે બીજાઓને પહેલાં બતાવે. (૧૬) એ
 પ્રમાણે ગુરૂને આમંત્રણ પહેલાં આપ્યા સિવાય
 અશનાદિ દ્વારા બીજાઓને આમંત્રે. (૧૭) ગુરૂની રજા
 લીધા સિવાય જે જે વસ્તુ આવે, તે તે તેને પ્રચુર પ્રચુર
 આપે છે. (૧૮) સાડું સાડું પોતે વાપરે છે. (૧૯) દિવસે
 ગુરૂએ બોલાવ્યા છતાંય જવાબાપતો નથી. (૨૦) ગુરૂ
 તરફ વારંવાર કઠોર રીતે બોલે છે. (૨૧) ગુરૂએ
 બોલાવ્યા છતાં, જ્યાં રહ્યો રહ્યો ગુરૂવચન સાંભળી ત્યાં
 જ રહ્યો રહ્યો જવાબ આપે છે. (૨૨) ‘શું તું કહે છે?’-
 એમ ગુરૂને બોલે છે. (૨૩) જેવું ગુરૂ બોલે તેવો જ
 જવાબ આપે છે. જેમ કે - ગુરૂએ કહ્યું કે - ‘હે આર્ય !
 ગ્લાન વગેરેની વૈયાવચ્ચ કેમ કરતો નથી ?’ ત્યારે શિષ્ય

સામે જવાબ આપે છે કે - ‘તું જ કેમ વૈયાવચ્ચ કરતો નથી?’ (૨૪) ગુરુ જ્યારે ધર્મકથા કરતા હોય ત્યારે મન બગાડી નાખે. (૨૫) ‘તું આ અર્થને ભૂલી જાય છે’ - એમ ગુરુને કહે. (૨૬) ગુરુ ઉપદેશદાન કરતાં હોય તે વખતે પોતે જ ડાહ્યો થઈને કથા કરવા બેસી જાય. (૨૭) ‘ભિક્ષાકાળ થઈ ગયો છે’ ઇત્યાદિ વાક્યથી અકાળે પણ સભાને તોડી પાડે. (૨૮) ચાલુ સભામાં જ ગુરુએ કહેલ અર્થને પોતાની કુશળતા બતાવવા માટે સવિશેષ અર્થને કહેવા મંડી પડે. (૨૯ થી ૩૧) ગુરુના સંથારાને પગથી સંઘટ્ટો કરે, બેસે કે સૂવે. (૩૨) ગુરુના કરતાં ઊંચા આસને બેસે. (૩૩) ગુરુના સમાન આસને બેસે. આ તેત્રીશ આશાતનાઓમાં પરિવર્જન દ્વારા જે સાધુ પ્રયત્ન કરે છે, તે સંસારચક્રમાં રહેતો નથી. (૨૦-૧૨૧૯)

ઇઇ એએસુ ઠાણેસુ, જે ભિક્ષૂ જયઈ સયા;

ખિખ્ખં સે સવ્વસંસારા, વિખ્ખમુચ્ચઇ પંડિએ. ૨૧

અર્થ : આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત સ્થાનોમાં જે મુનિ

હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે, તે પંડિત આત્મા જલદીથી સઘળા
સંસારમાંથી મુક્ત બની જાય છે. આ પ્રમાણે હે જંબૂ!
હું કહું છું. (૨૧-૧૨૨૦)

॥ તિ બેમિ. ॥

(ઘઘ ચરણવિહિ સમતં (૩૧))

**પૂ.આ.ભ. શ્રી કલાપૂર્ણ સૂ.મ.સા.ના
શિષ્ય મુનિ અમિતયશ વિ.મ.સા.ના
સંપાદિત પુસ્તકો શ્રી કલાપૂર્ણ સ્વાધ્યાય**

- (૧) શ્રી શ્રમણ સૂત્ર સાર્થ
- (૨) શ્રી વૈરાગ્ય શતક સાર્થ
- (૩) શ્રી સંબોધ સત્તરિસાર્થ
- (૪) શ્રી ઈન્દ્રિય પરાજય શતકસાર્થ
- (૫) શ્રી શાંત સુધારસ સાર્થ
- (૬) શ્રી વિતરાગ સ્તોત્ર સાર્થ
- (૭) શ્રી જ્ઞાનસાર સાર્થ
- (૮) શ્રી ઉપદેશ માળા સાર્થ
- (૯) શ્રી ચાર પ્રકરણ (મુળગાથા)
- (૯) શ્રી ચાર પ્રકરણ સાર્થ
- (૧૦) શ્રી ભાષ્યત્રયમ્ સાર્થ
- (૧૧) શ્રી કર્મગ્રંથ સાર્થ ભાગ ૧ થી ૪
- (૧૨) શ્રી કર્મગ્રંથ સાર્થ ભાગ ૫ થી ૬

- (૧૩) શ્રી દસ વૈકાલિક સૂત્ર સાર્થ
(અધ્યયન ૧ થી ૪)
- (૧૪) શ્રી દસ વૈકાલિક સૂત્ર સાર્થ (અધ્યયન ૫)
- (૧૫) શ્રી દસ વૈકાલિક સૂત્ર સાર્થ
(અધ્યયન ૬ થી ૮)
- (૧૬) શ્રી દસ વૈકાલિક સૂત્ર સાર્થ
(અધ્યયન ૯ થી ૧૦)
- (૧૭) શ્રી યશોવિજય ચોવિસી સાર્થ
- (૧૮) શ્રી આનંધન ચોવિસી સાર્થ
- (૧૯) શ્રી દેવચંદ્ર ચોવિસી સાર્થ
- (૨૦) શ્રી યોગ સાર સાર્થ
- (૨૧) શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્ર સાર્થ
- (૨૨) શ્રી યોગશાસ્ત્ર સાર્થ
- (૨૩) શ્રી મંગલ સ્તોત્રો
- (૨૪) શ્રી પંચ સુત્ર સાર્થ તથા શક્તિસ્તવ
- (૨૫) શ્રી સિન્દૂર પ્રકરણ સાર્થ
- (૨૬) શ્રી પદ્મી સૂત્ર સાર્થ

- (૨૭) નવસ્મરણ તથા ગૌતમ સ્વામી રાસ
- (૨૮) શ્રમણક્રિયાનો સૂત્રો
- (૨૯) પંચસુત્ર તથા ઋષિ મંડલ
- (૩૦) અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ સાર્થ
- (૩૧) પ્રશમરતિ પ્રકરણ સાર્થ
- (૩૨) ઉતરાધ્યયન સૂત્રમ ભાગ ૧ થી ૧૨ સાર્થ
- (૩૩) ઉતરાધ્યયન સૂત્રમ ભાગ ૧૩ થી ૨૨ સાર્થ
- (૩૪) ઉતરાધ્યયન સૂત્રમ ભાગ ૨૩ થી ૩૧ સાર્થ
- (૩૫) ઉતરાધ્યયન સૂત્રમ ભાગ ૩૨ થી ૩૬ સાર્થ

**પૂ.આ.ભ. શ્રી કલાપૂર્ણ સૂરિશ્ચરજી
મ.સા.ના શિષ્ય મુનિ અમિતયશ
વિજયજી મ.સા.ના સંપાદિત પુસ્તકો**

- (૧) ચાલો ભક્તિ કરીએ
- (૨) કરો ભક્તિ પામો મુક્તિ
- (૩) આજ મનોરથ મારો ફળિયો
- (૪) ભક્તિ ગીત ગંગા
- (૫) પ્રાચીન સ્તુતિ સંગ્રહ
- (૬) સજ્જાય સુવાસ
- (૭) પંચ પ્રતિક્રમણાદિ સૂત્ર
- (૮) દેવવંદન વિધિ સહીત
- (૯) નમો નવપદ જયકરં
- (૧૦) શ્રી પાક્ષિકાદિ અતિયાર (મોટા અક્ષરો)

- (૧૧) દિવાળીના દેવવંદન (મોટા અક્ષરો)
- (૧૨) શ્રી પાક્ષિકાદિ સૂત્રો (મોટા અક્ષરો)
- (૧૩) શ્રી વંદિતુ સૂત્ર સાર્થ (મોટા અક્ષરો)
- (૧૪) સિદ્ધાયલ મહાતીર્થની ભાવયાત્રા
- (૧૫) સરળ પૌષધ વિધિ
- (૧૬) વંદના સંવેદના અરિહંત વંદનાવલી
રત્નાકર પચ્ચીસી
- (૧૭) દેવસિ રાઈ પ્રતિક્રમણ વિધિ હિન્દી
- (૧૮) બાલ સંસ્કાર, શિબિર
- (૧૯) શ્રી મહાવીર વંદનાવલી તથા નવકાર
છત્રીસી
- (૨૦) ચૈત્યવંદન સંગ્રહ
- (૨૧) ભક્તિ આપે શક્તિ

સમ્યગ્ જ્ઞાન

- ★ સમ્યગ્ જ્ઞાન એ હૃદયના બહુમાનથી આવે છે...
- ★ આત્મગુણોની વૃદ્ધિ માટે જ્ઞાન ભણવું જોઈએ...
- ★ જ્ઞાનનું અભિમાન કરવાથી જ્ઞાન ઓછું થઈ જાય છે...
- ★ જ્ઞાનસારના બીજાસ અધ્યયન સાધનાના સોપાન છે...
- ★ જ્ઞાન એ દરેકને માટે દિપક સમાન છે...
- ★ જ્ઞાન ભક્તિની જીવનમાં જરૂર છે...
- ★ જ્ઞાની પુરુષો જ્ઞાનનું અભિમાન ક્યારે પણ કરતા નથી...
- ★ ગુણ દ્રષ્ટિ એ જ્ઞાનનું ફળ છે. દોષ દ્રષ્ટિ એ અજ્ઞાનનું ફળ છે...
- ★ સમ્યગ્ દર્શનને નિર્મલ બનાવનાર સમ્યગ્જ્ઞાન છે...
- ★ જ્ઞાન ભણવાનો ઉત્સાહ હોવો જોઈએ.

સંઘ પૂજન

સંઘપૂજન એટલે...?

ફક્ત કંકુનું તિલક... ના ભાઈ... ના...

સંઘ પૂજન એટલે સાધર્મિકનું બહુમાન...

આ સાધર્મિકનો આત્મા કદાચ ભાવિનો અરિહંત-
સિદ્ધ-ગણધર ભગવંતનો આત્મા હોઈ શકે તેથી જ
સંઘ પૂજન એટલે આવા ઉત્કૃષ્ટ આત્માની ભક્તિ...

સંઘ પૂજન

અહો ! સુકૃતમ્ !!!

પરમકૃપાળુ પરમાત્માનો સંઘ અત્યંત રત્નોની
ખાણ છે. એમાં અનેક ભાવિ અરિહંત, ગણધર,
આચાર્યો, યુગપ્રધાનો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુ
ભગવંતોના આત્મા રહેલા છે. ખુદ પરમાત્મા પણ

"નમો તિત્થસ્સ" કહી સંઘને વંદી પછી -
દેશના આપે છે, આવા પુણ્યવંતા સંઘે અમને
સંઘપૂજનનો લાભ આપ્યો તેથી કૃતકૃતાર્થના
લાગણી અનુભવીએ છીએ...

તપ-તેજને વળી બ્રહ્મ તેજે, શોભતા સદ્ગુરુવરા,
શ્રી પદ્મ-જિત-હીર-કનકને, દેવેન્દ્ર સૂરિવરા હિતકરા ।
કંચન સમા ઉજ્જવળ સદા, ભંડાર સદ્ગુણ વંદના,
કલાપૂર્ણ સૂરિ ગુરૂ ચરણમાં, નત મસ્તકે હો વંદના ॥

પ્રભુ મૂર્તિમાં પ્રભુને નિહાળી જગતને જે ભૂલતા,
નિજ મધુર કંઠે સ્તવન ગાતા બાળ જીમજે ડોલતા ।
પ્રભુ ભક્તિની મસ્તી વડે નિજ હૃદયને જે ખોલતા,
કલાપૂર્ણ સૂરિવર ચરણમાં, હો જો સદા મુજ વંદના ॥

જ્ઞાની ધ્યાની યોગી મૌની, સંયમી સમતાનિધિ,
ભક્તિ રસમાં મગ્ન નિર્મળ, તત્પદ્મ ગુણોનિધિ ।
શાસન પ્રભાવક સંઘ વત્સલ, પરમપૂજ્ય કૃપાનિધિ,
કલાપૂર્ણ સૂરિવર ચરણમાં, કરું વંદના હું ભાવથી ॥